

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANILAR NAİL ÇAKIRHAN

Söyleşi
Erden Akbulut

SARI
DEFTER 7

Sarı Defter: 7

© TÜSTAV - Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı

Bu yapının telif hakları TÜSTAV'a aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

1. Basım Şubat, 2008

ISBN 978-975-8653-66-6

TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Kocatepe Mah. Feridiye Cad. No: 20 Taksim - İstanbul

Tel: 0212 237 98 92 • Faks: 0212 237 98 93

www.tustav.org • e-posta: bilgi@tustav.org

Bant Çözümü ve Yayına Hazırlama: Ersin Tosun

Son Okuma: M. Melih Güneş

Kapak Fotoğrafı: M. Melih Güneş, Akyaka, 1998

İç Fotoğraflar: Erhan Can Akbulut, Arnavutköy, 2006 ve

M. Melih Güneş, Akkaya 1998

Baskı-Cilt: Ladin Matbaacılık

İkitelli Organize Sanayi Bölgesi. Çevre Sanayi Sitesi,

3. Blok No: 18-26 İkitelli/İstanbul

Tel: 0212 485 89 30

Sarı Defter bir zamanlar ilkokulda herkesin kullandığı ortak defterdi. Kağıdın, kalemin değerli olduğu zamanlar. Sarı Defter, kurşun kalem, tahta kurşun kalem sapı, boyna asılan silgi... Bunlar köyde-kentte her ilkokul çocuğunun değişmez okula başlama araçlarıydı. Türkiye sosyal tarihinin Sarı Defteri'ni dolduranlar, bu dizide yer bulacak. Bu dizide, Öndeyiş'te sözü edilenler, 20. yüzyılın sosyal mücadelesinin "kahreden ve yaratanları" olacak. Grev boylarında, toprak işgallerinde, üniversite boykotlarında, hak ve özgürlük mücadelelerinde, mitinglerde, toplantılarda yer alanlar, cezaevlerinde yatanlar, siyasal sürgünler yaşayanlar... Kendi kalemlerinden veya kendi sözleriyle...

ÖNDEYİŞ

Ayinin Giriş Duası

Yenilenlerin tarihidir bu anlatacağım,
tarihleri anlatılmayacak olanların tarihi.
Adları sokaklardan adları kitaplardan silinenlerin tarihi.
Zalime karşı başkaldırdıkları söylenmeyecek olanların tarihi,
dünyayı değiştirme çabaları yadsınanların tarihi,
dünyayı değiştirmeyi bazen başaranların tarihi,
unutulmaya razı olmayanların tarihi.
Dünyanın bir gizli tarihidir bu,
dünyayı değiştiren düşüncelerin tarihi
ve dünyanın değişmesinin tarihi.
Bir düşünceler tarihidir bu ve düşünenlerin tarihi,
erkeklerin ve kadınların tarihi,
coşkularının ve hayal kırıklıklarının tarihi.
Bir insanlık destanının tarihidir bu,
Kahramanları, kurbanları korkakları, cellatlarıyla
ve ermişleri, engizisyoncuları, havarileri, hainleri
ve zalimleriyle insanlık tarihi.
Ünsüzlerin, adı bilinmeyenlerin destanıdır bu
ve işçilerle köylülerin yalın davranışlarını,
şairlerin eylemcilerin ve filozofların
yüce gönüllü hallerini tanıyanların destanı
bir çılgılık ve gözyaşı tarihi,
bir güller ve tozun tarihi,
bir buzul ve yakan kumullar tarihi,
bir akıl ve delilik tarihi,
soyluluk ve utancın tarihi.
Çünkü tadını yitiren tuzun öyküsünü öğrenecektik,
kumların içinde yiten coşkun ırmağın öyküsünü,
Kayalara tırmandıktan sonra sakinleşen
ve acı kıyıları yalamaya gelen dalgaların öyküsünü.

Ama yenilenen şafakların öyküsünü de öğrendik,
aydınlık sabahların, cömert hasatların öyküsünü
ve ışıĒın kalbinde havalanan kuşların öyküsünü.
Hiç gerçekleşmemiş eski bir düşün tarihidir bu
ama toprağı tohumlayan düşün tarihi.
Hep hayal kırıklığına uğramış
ama kendisiyle barışık bir insanlıktan doğan
insanların gördüğü düşün tarihi,
insanların insanlığa doğru uzun yürüyüşünün tarihi.
Umuda ihanet eden bir büyük düşün tarihidir bu.
Ama bu düşün karşısında kazanılan zafer
umutsuz bir zaferdir aslında.
Yer altı mezarlarında okunacak bir tarihtir bu,
bizden çok uzaklardan gelip
çok uzaklardan gidecek bir tarih!

Francis COMBES, Ortak Dava (Cause commune)

Çeviri: Özdemir İNCE

İÇİNDEKİLER

11	Aile ve Çocukluk
25	İstanbul'a Gidiş, Nâzım'la Görüşme
43	Bursa Tevkifatı
59	Cezaevinden Çıkış
65	Moskova'ya Gidiş
111	SSCB'den Ayrılış, İstanbul'a Varış
125	Halet Çambel'le Tanışma
145	Tan Baskını
163	Mimarlık çalışmaları
171	Ekler

SUNU

Nail Çakırhan ile bu söyleşiyi 2000 yılı baharında başladık. Belli aralıklarla 2 yıla yayılan bir görüşme oldu. Yayına hazırlanması ve son okuması zaman aldı. Ancak günyüzü görebiliyor.

Nail Çakırhan, Türkiye Komünist Partisi'nin yaşayan en eski üyesi. Kendi anlatımına göre önce 1930'da "Nâzım'ın partisi"ne, 1933'ten sonra da "esas partiye", yani TKP'ye üye olmuş.

Nail Çakırhan 1930'lu ve 1940'lı yıllarda tanınmış bir şair, gazeteci. Kitabevi çalıştırmış, bir dizi derginin yayınında, gazetede çalışmış.

Nail Çakırhan, 1934-1937 arasında Sovyetler Birliği'nde eğitime gitmiş. Hem özel siyasi eğitim almış, hem fabrikada çalışarak sosyalizmi yaşamış. Orada evlenmiş, yıllar sonra göreceği bir evlada sahip olmuş.

Nail Çakırhan 1930'lu yıllarda Bursa, 1940'lı yıllarda İstanbul Harbiye ve Sultanahmet ve Aydın cezaevlerinde yatmış. 1940'lı yıllardaki cezaevi mektupları TÜSTAV Yayınları tarafından Canım Haletçiğim adıyla daha önce kitaplaştırılmıştı.

Nail Çakırhan, 1950'li yılların sonlarından itibaren esas olarak inşaat işleriyle uğraşmış, kendine has bir mimari tasarım anlayışı geliştirmiş. "Ağa Han Mimarlık Ödülü"ne değer görülmüş.

İşte bu söyleşimizde, tüm bu uğraklar Nail abinin anlatımıyla yer aldı. Nail Çakırhan'ın "Dalya" diyeceği günlerin arefesinde dopdolmuş yaşam öyküsünü sizlere sunuyoruz.

29.01.2008
Erden Akbulut

AİLE VE
ÇOCUKLUK

Nail Çakırhan, Erden Akbulut söyleşi sırasında.

– *Kısaca doğumunuz, ilk yıllarınız ve aile çevrenizden bahsedebilir misiniz?*

– 1910 yılında Muğla'ya bağlı Ula ilçesinde doğmuşum. O dönemde soyadı olmadığı için anne tarafım Molla Ahmatlar, baba tarafım ise Hacı Çakırlar olarak bilinir. Ailemin uzak kökenini tam olarak bilmiyorum. Ama babam böyle şeylere çok meraklı idi. Mezar taşlarını inceleyerek on iki nesil öncesine kadar uzanmış. Babam, atalarımızın Arabistan'dan geldiğini söylerdi. Ben kendimi hatırladığımdan beri evimizde kapının önünde çok eski bakır bir sahan dururdu. Üstünde çok eski bir padişah tuğrası vardı.

1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman, Rodos Seferi'ne çıktığında, ordunun bir kanadı Muğla-Gökova üzerinden, öbür kanadı Bodrum üzerinden Rodos'a gitmişler. Muğla'dan Bodrum ve Marmaris'e kadar yüz metre, iki yüz metre arayla sıralanmış kubbeli sarnıçlar görürsünüz. Bunlardan iki tane de Ula'da vardır. Ordunun su ihtiyacını karşılamak üzere yapılmıştır. Ailenin kökeni de belki bu sefer sırasında hastalanıp veya sakatlandığı için yola devam edemeyip Ula'da kalan yeniçerilere dayanabilir diye düşünüyorum.

Annemle babam 1907'de evlenmişler, annem 16, babam ise 19 yaşında imiş evlendiklerinde. Dedem Hacı Hasan düğünden hemen sonra kendi evinin yanına babamlar için iki katlı ilk evlerden birini yaptırmış. İşte ben 1910 yılında o evde dünyaya gelmişim. Annemle babamın ilk iki yıl çocukları olmamış. Benden sonra bir kız kardeşim doğmuş, adını Saniye koymuşlar. 6 aylıkken Saniye ölmüş. Sonra bir kız kardeşim daha oldu, onun adını da Saniye koydular. Ardından da erkek kardeşim Necati dünyaya geldi. Çok kalabalık bir aile idik. Ula'nın neredeyse yarısı akrabamızdı.

Bizim orada “dede”, “büyükbaba” gibi hitaplar kullanılmazdı. Büyük annelerimize “nine” demez, “kadınana” diye hitap ederdik. Annemin babasını tanımadım, o ölmüş. Babamın babası Hacı babama çok bağlıydım. Ailede pek çok çocuk vardı. Ama ben onlarla birlikte olmaz, hep büyüklerle birlikte olmayı tercih ederdim. En çok da Hacı babamla...

Bir de çocukluk yıllarımda bana tesir eden Çakıcı vardı. Çakıcı Efe, ara sıra babamın yanına gelir, beni dizine alır severdi. Gayet güleç yüzlü, cepkenli orta boylu bir adamdı. Yanında efeleriyle gelirdi. Onlar dışarıda tedbir alırdı. Bu dönemde devlet yok, düzen yok; Çakıcı sağlardı düzeni. İnsanların ne derdi varsa Çakıcı'ya anlatırlardı. O çözerdi kendi yöntemleriyle. Mesela kız 18-19 yaşında evlenemiyor parasızlıktan. Çakıcı onu buldurur “senin düğününü ben yapacağım” der, ona para verir düğünü yaptırır. Bu paraları Çakıcı zengin adamlardan alıyor, fakire veriyor. Fakirlere biş dokunmazdı Çakıcı. Bir jandarma onbaşı zamanında annesine bir tokat atmış. Çakıcı da onun öfkesiyle dağlara çıkmış, ekibini oluşturmuş. Hiç bir adamı kadınların namusuna, ırzına el uzatmazdı. Ömrü dağda geçiyor. Onu Yörükler besliyor. Kimse de Çakıcı'yı ele vermiyor. Çünkü onlara faydası var. Bizim oralarda bir derebeyi vardı. Bunun babası bir padişahın perdecisi başıymış. Padişah buna, Aydın'dan Antalya'ya uzanan geniş topraklar vermiş ekip biçsin diye. Torunu Hamza Beydi. Bu adam daha sonra Atatürk zamanında milletvekili oldu¹. Bunların Ula'da saray gibi evleri vardı. Bir gün Çakıcı Hamza Bey'e haber salıyor. Bana bir kese altın hazırlasın diye. Hamza Bey korkuyor. Beğenmezse canıma kıyar diye düşünüyor. Kızı vardı Melek diye. Benden 5-6 yaş büyük, ona diyor ki “bu keseyi Çakıcı'ya sen ver”. Kız bakıyor ki kese tam dolu değil o da korkuyor, boynundaki elmas gerdanlığı da çıkarıp keseye koyuyor. Çakıcı geliyor, kız keseyi çıkarıp veriyor. Çakıcı keseyi açıp bakıyor, anlıyor ki gerdanlık kızın. Onu geri veriyor, “bunu al, sen yakında evlenirsin, düğün hediyem olsun” diyor. Böyle kalender adamdı bu Çakıcı. Birinci Umumi Harbe kadar bu böyle sürdü. Sonra öldürdüler Çakıcıyı. Ondan sonra bir sürü çapulcu türedi.

Dedemin evi tek katlı nakış işlemelerle boyalı bir evdi. Ben hep dedemlerde kalırdım. O da diğer torunlarına göre bana çok daha bağlıydı. Dedem vaktiyle cepken işlermiş. Sonra o işi bırakmış ticarete başlamış. İzmir'den ayakkabı getirip satarmış.

1913-1914 yıllarında henüz kardeşlerim doğmamış, tek çocuğum. Bütün aile üstüme titiyor. Evimizin iki dönüm bahçesi var. Her çeşit meyve ağacı var. Bahçede oynarken kocaman bir ceviz başıma düşüyor. O gün başımda

1. Hamza Hayati Bey: Menteşe mütesellimlerinden Hasan Çavuş ailesine mensup olan Hamza Hayati Bey, Muğla İttihat ve Terakki Fırkasının önde gelenlerindendir. II. Meşrutiyet hareketine bu kimliğiyle katılır. 1908 seçimlerinde Milas'lı Halil Menteş ile beraber Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na üye seçilir. Menteşe Kuvayı Milliye Komitesi Başkanlığını yürüten Hamza Bey, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan BMM'de Menteşe milletvekili olarak Muğla'yı temsil eder. [Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşı'nda Muğla*, Yayımcının notu.]

müthiş bir ağrı. Herkes cevizden zannediyor. Gece ateşim yükseliyor. Oysa tifo olmuşum. Tifo yüksek ateş yaptığı için pencereleri açıyorlar. Benim hastalık zatürreeye çeviriyor. Tifo ve zatürree bir birine zıt iki hastalık. Biri soğuk istiyor, diğeri sıcak. O zamanlar Ula'da doktor yok. En yakın yer Muğla. At sırtında haftada bir doktor geliyor, beni muayene ediyor, ilaçları verip gidiyor. Bu durum yaklaşık iki ay sürüyor. Ben yavaş yavaş iyileşiyorum. Dedem iyileşmemin şerefine evde büyük bir tören düzenledi. Beni büyük, yüksek taht gibi bir şeye oturtular. Halen hatırlarım, bütün mahallenin çocukları ikili sıra halinde kapıdan giriyor ellerini çırparak *“padişahım çok yaşa”* diye bağırıyorlardı.

Dedem hastalanana kadar, yani 5-6 yaşına kadar beni hiç bırakmadı. Nereye gitse beni elimden tutar götürürdü. Kendi işlediği cepkenleri bana giydirir, öyle dolaştırırdı. Hacı babamın yanında benim yaşantımda çok önemli bir yeri olan Nefse teyzemden de bahsetmem gerekir. Nefse teyze, baba tarafından kadınanamın küçük kız kardeşi. Ula'nın doğu ucunda, içinde meyve ağaçları olan büyük bahçeli tek katlı bir evde otururdu.

Nefse teyzenin kocasını hiç hatırlamıyorum, ölmüştü herhalde. Onun bütün hayatı ölen oğluydu. Birinci Umumi Harpte askere alınmış. Kafkas Cephesi'ne yollanmış. Ve bir daha dönmemişti. Adı Salih'ti.

Nefse Teyzenin evinden çıktıktan sonra artık ev yoktu. Buradan dik bir yamaçla güneye gidildiğinde Gökova'ya varılırdı. Nefse Teyze yazları bu yokuşun tam ortasında, kızı Hatice teyzenin evinde kalırdı. Ben 6-7 yaşlarındayken onun yanına gitmeye bayılırdım. 50-60 yaşlarında vardı teyzem. Beli iki büklümdü. *“Nefse Teyze senin belin niye bükük”* derdim. O da bana *“Salih'imden sonra böyle oldum”* derdi. Ben hep Nefse Teyzemin yanında olmak isterdim. O da beni sever, saçlarımdan okşar, her defasında bana farklı masallar anlatırdı. Nefse Teyze Gökova tarafına gözlerini diker, Laleli Dağı'na bakardı. Hâlâ aklımda kalan, anlattığı masallardan biri “periler ülkesi” idi. Bir zamanlar periler ülkesi varmış, orada ne şah ne padişah, ne ağa ne bey, ne harp ne darp, ne dert ne keder varmış, insanlar doğar büyür yaşlanır, ama hiç ölmezlermiş. Bunları anlatarak hayal alemlerine dalar, oğlu Salih'i hatırlardı. Ben de ona *“nerede bu ülke Nefse Teyze, ben oraya gider Salih dayıyı sana getiririm”* derdim.

– *Savaş yıllarını hatırlıyor musunuz?*

– Hatırladığım, ocak başında bütün aile oturmuşuz. Herkes bir şeyler anlatıyor. Balkan Harbi'nden, koleradan, kireç kuyularından bahsediyorlar

herkes ağladı ağlayacak. Ben harp nedir, ne değildir bilmiyorum. Can kulağı ile dinliyorum.

Bizim oradan Balkan Harbi'ne çok insan gitmiş. Dönenlerin anlattıklarına göre Edirne'den Çatalca önlerine doğru çekiliyorlar. Vasıta yok. Yayan gidiyorlar. Çekilirken kolera salgını çıkıyor. İlaç, doktor yok. Salgın yayılıyor. Anlattıklarına göre salgın yayılmasın diye ölenleri kireç kuyularına atıyorlarmış.

1914-1915 Birinci Dünya Harbi'ni daha iyi hatırlıyorum. Savaş başladığında sokaklarda genç ve orta yaşlı insan kalmadı. Tarlalarda sadece kadınlar çalışır oldu. Patates ekiliyor. Savaşla birlikte her şey alt üst oldu. Dedemi hatırlıyorum. Kısa boyu göbeğine kadar uzanan sakalları ile elinde sopasıyla topraktan patates çıkarıyor. Bu fotoğraf gözümün önünden hiç gitmez. Artık una süpürge tohumları karıştırılarak ekmek yapılıyordu. Babam da Kafkasya cephesine askere alınmıştı. Bir gün mektup geldi. Çiçek bulduğunu yazıyordu, ben sevindim. Çiçekle babam dönecek zannediyorum. Sorup duruyorum, evdekiler beni geçiştiriyor. Meğerse çiçek hastalığına yakalanmış. Bana söylemiyorlar. Babam okumuş adamdı. Yazısı güzel, onu askerde yazıcı yapıyorlar. Kendisi daha sonra anlatmıştı, çarpışmalarda ölenleri gömecek vakit bulamıyorlar. Soğuk ve hastalık her yanı sarmış. Ölenleri üst üste yığıyorlar. Babamı da öldü diye bırakıyorlar ölülerin yanına. Nasılsa kendine geliyor. Çırlıçıplak sürünerek karargaha varıyor. Herkes “*Ali Efendi dirilmiş*” diye şaşırıyor. Bu olaydan sonra babama tebdil-i hava² veriliyor. Babam kâh yürüyerek, kâh at arabası, ne bulduysa tam üç ayda Muğla'ya varıyor.

Çocukluğumda beni etkileyen en belli başlı olay babamın dönüşüdür. Babam yakışıklı bir adamdı, gerek savaş ve gerekse geçirdiği çiçek hastalığı yüzünden tanınmaz haldeydi. Eskiden babama “güzel Ali” derlermiş, sonradan adı “çirkin Ali” ye dönüştü.

– *Biraz da Kurtuluş Savaşı yıllarından bahseder misiniz?*

– Sonra İstiklâl Harbi başladı. Babam çok bitkin düşmüştü. Dedem elinde avucunda ne varsa bedel vererek babamı göndermedi. Bu savaşa da Ula'dan herkes gitti. Hemen her evde ağıtların arkası kesilmezdi. Bizim aileden de giden çok oldu. Kimi öldü, kimi esir düştü, dönen çok az oldu. Artık askere alınacak erkek kalmamıştı. Bu dönemde Ula'da da bir karar-

2. Hava değişimi, dinlenme.

gâh kuruldu. Başlarında bir yüzbaşı vardı. Ben ilkokula yeni başlamıştım. Her gün çocuklarla karargâha gider eğitimleri seyrederdik. Askerde silah, at yok. Hepsinin elinde bir sırık, bununla eğitim yaparlardı.

Savaş sırasında müthiş bir uyuz salgını çıktı. Uyuz olmayan kimse kalmadı. Her tarafımız kaşınmaktan vıcık vıcık yara oldu. Hükümet kükürt dağıttı. İlaç yok. Bizler kükürtle yıkanmaya başladık. Kükürt felâket can yakardı. İlkel bir yöntemdi belki, ama işe yaradı.

Ula üç bin nüfuslu çok güzel bir yerdi. Çok severdim Ula'yı. Yılan gibi kıvrılan upuzun sokakları, bahçeler içinde tek katlı ahşap evleri, ulu ağaçların gölgelediği çarşısı. Çocuk gözüyle çok büyük görünürdü bana. Aşağı yukarı herkesin geçim durumu aynıydı. Her şey evlerde yapılırdı. Pestil, pekmez, erişte, bulgur, tarhana her şey. Meyve ağaçları çok boldu. Tarlası bahçesi yeterli olmayan aileler kollanırdı. Kimse aç kalmazdı.

Savaştan önce her yer cıvıl cıvıldı. Asık yüzlü insan göremezdiniz. Herkes güler yüzlüydü. Ufak tefek anlaşmazlıklar dışında kavga gürültü olmazdı. Resmi bina ve görevli çok azdı. Nahiye müdürü, birkaç jandarma, kadı vardı. Kadılık 1930'larda kaldırıldı. Sulh Mahkemesi kuruldu. Halk kendi kendini idare ederdi. Mezarlık temiz ve bakımlıydı.

– *Hatırladığınız kadarıyla sosyal hayat nasıldı?*

– Geceleri ev gezmelerine gidilirdi. Annem ve babam beni de yanlarına alırdı. Gece yanlarına kadar sohbetler yapılırdı. Özellikle ramazanlarda sahura kadar oturulur, yemekler yenir, sohbetler yapılırdı. Bu gezmeler yaz-kış sürerdi. Bize de sık sık gelirlerdi. 1921-22'lerde en çok Kuvayı Milliye ve Mustafa Kemal'den bahsedilirdi. Şükrü amcam müderristi ve Kuvayı Milliye'nin başkanıydı. Çok yumuşak bir insan olmasına rağmen herkes ondan çekinirdi. Dört beş ev ilerimizde geniş bir bahçe içinde büyük bir odamız ve yanında ahır vardı. Burada konuklar ağırlanır onlara en güzel yemekler hazırlanırdı. Otel, han olmadığı için burada konaklardı misafirler. Onlar geldikleri yerden haberler getirir, biz de dikkatle dinlerdik. Odalarda bazen ev yapan ustalar da kalırdı. Rodos'tan Rum ustalar gelirdi, Ermeni ustalar da vardı. Ev yaptırmak isteyenler odaya gelir, pazarlık yapılır, bu ustalara evlerini yaptırırlardı.

– *Okul hayatından biraz bahsedelim isterseniz...*

– Eğitimim küçük yaşta evde başladı. Babam cephede olduğu için amcam eski yazı ile okuyup yazmayı bana öğretti. Beş buçuk yaşında okula gitmek istediğimde küçüğüm diye almak istemediler. İzmir’li Hüseyin Efendi diye bir hoca vardı. Baktı ki okuyup yazmayı biliyorum, beni ikinci sınıftan okula aldı. Okula giderken bir yandan da mahalledeki hocadan din dersleri alırdım. Kuran-ı Kerim’i, namazı, duaları öğrendim. Camiye de giderdim. Hocalar beni çok severdi. Babama “*yarın abirette cehenneme gitmekten bu çocuk seni kurtaracak*” derlerdi. Çünkü babam camiye gitmez, içki içerdi.

Hocalar beni o kadar beğenirlerdi ki, aileme “*bu çocuğu Mısır Cami-i Esher’e gönderin*” derlerdi. Amcam müderris olmasına rağmen buna karşı çıkar, bu hocalara pek güvenmezdi. Belki de amcamın etkisiyle bende de bir şüphe uyandı, yavaş yavaş hocalardan uzak durmaya başladım.

Mektebimiz çarşıya bitişik, kocaman bir bahçe içinde ahşap bir konaktı. Ula’da bir tane okul olduğu için bütün çocuklar burada okurdu. Benim hocam da Mıstan Hoca idi. Kaydımı yaptıran Hüseyin Hoca ortadan kaybolmuştu. Babamı, amcamı, dayımı da bu Mıstan Hoca okutmuştu. Ula’da herkesin hocası oydu. O zaman okul altı yıldız ve bütün gündü. Bir tane hoca vardı. Bütün sınıflar aynı anda ders yapmazdı. En çok önem verilen dersler, hesap ve eski Türkçe’ydi. Senede birkaç defa dağlara giderdik, hem oyun oynar, hem de oradan aldığımız çam ağaç köklerini okulumuzun bahçesine dikerek ağaçlandırma yapardık.

– *Ortaokula nerede başladınız?*

– Ula’da ortaokul yoktu. İlk okuldan sonra Muğla’daki rüştiyeye gönderdiler beni. Ula dışına ilk çıkışımdı. Muğla’da teyzemler vardı, yanlarında kalabiliirdim, ama babam istemedi. Bir han odasına yerleştirdi beni. Ula’dan gelen Şevket ve Niyazi isimli arkadaşlarımla kalıyordum. Yıl 1922, henüz Cumhuriyet ilân edilmemişti. Han odasında fazla zorluk çekmiyorduk. Annem yanıma erzak vermişti. Bazen de ucuz lokantalarda yemek yiyorduk. Kirli çamaşırları da hafta sonu Ula’ya götürüyorduk. *Mesela hocalarımızdan birisi Tansu Çiller’in babasıydı. Coğrafya dersine gelirdi. Aynı zamanda “Akyol” isminde bir gazete çıkarıyordu. Ağalar aleyhinde yazılar yazıyordu, Atatürkçü devrimci biriydi. Hatta ağalar bu yazılar nedeniyle evini taş-*

3. Necati Çiller, 1920’li yılların başlarında Vakıf Gazetesi’nin Ankara muhabiri olan Necati Çiller, 1925- 1927 yılları arasında Muğla’da Akyol gazetesini çıkardı.

[ansiklopedi.turkcebilgi.com/Necati_Ciller; Yayımcının notu.]

lattılar. Duyduğumuza göre arka pencereden kaçmış, bu olaydan sonra bir daha derslere girmede zaten. Riyaziye hocamız da Mülkiye'den çok iyi bir hocaydı. Cumhuriyetin ilanından sonra Konya Vali Muavirlığına, oradan da İstanbul Vali Muavirlığına atandı.

Ortaokulda da içe kapanık bir çocuktum. Oda arkadaşlarımla bile çok yakın değildim. Daha çok hocalara yakındım. En çok edebiyat dersini se-verdim. Halit Ziya, Ömer Seyfettin, Ahmet Mithat, kitaplıkta ne varsa oku-muştum. Adeta onların kitaplarını ezberlemiştim.

Dört yıllık ortaokul 1925'te bitti. Muğla'da lise yoktu. En yakın lise İzmir'deydi. Ben karar verinceye kadar orada kayıtlar kapandı. Para yok, yolculuk zor. Çare ararken aklıma Muğla Ortaokulundaki matematik hocam geldi. Konya'da Vali Muavini idi. Hemen ona bir telgraf çektim. Durumu anlattım. Kısa bir süre sonra, cevap yazdı. Konya Lisesine kaydımı yaptırmış. “Hemen gel” diyor. Nasıl gideceğim; para yok. Annem altınlarını sattı. Hazırlık yapıldı. İlk uzun yolculuğum olacaktı. Ula'da liseye gidecek ilk çocuk ben olacaktım. Büyük bir törenle beni uğurladılar.

Konya Lisesi hayatımda önemli bir dönemeç oldu. Ailemden uzaktım. Evden tam anlamıyla uzaklaşmıştım. Okula alışmakta zorlanmadım. Ortaokul hayatım düz bir çizgide geçmişti. Ben gittiğimde Konya Lisesi'nde yeterli talebe olmadığı için Fen bölümüne yazıldım. Fen bölümüne 5. talebe gerekiyordu, o ben oldum. Lise parasız yatılıydı. Ben birinci sınıfının ilk yarısını ailemin verdiği parayla okudum. Şubat tatilinde Muğla'ya gittiğimde Maarif Müdürlüğüne burs için başvurdum. Başvuru hemen kabul edildi. Ben de parasız yatılı oldum. Lisede de arkadaşlardan çok hocalara yakındım. Diğer öğrenciler kahveye giderdi, ben Mevlâna Kütüphanesine gider kitap okurdum. Fen şubesindeydim, ama aklımda hep edebiyat vardı. Edebiyat öğretmenlerinden birisi Saadetin Nüzhet [Ergun, ed.n.], daha sonra da Ahmet Hamdi Tanpınar idi.

– *Galiba dergiciliğe de bu dönemde başladınız?*

– Evet. İlk “Müntehabat (Seçilmiş Manzumeler)” ismini taşıyan öğrenci işi bir dergiydi. Çeşitli dönemlerin şairlerinin seçtiğim şiirlerini toplar, yanına da hayat hikayelerini ilave ederek el yazısı ile kopya ederdim. Bunu şapirografla çoğaltırdım. İsteyen arkadaşlar maliyetine bunu satın alırlardı. Edindiğim tecrübe ile 10. sınıfta daha geniş çaplı bir işe giriştim. “Kervan” isimli bir dergi çıkarmaya başladım. Konya'da günlük çıkan “Babalık”⁴

4. II. Meşrutiyet döneminde, 1910'da Konya'da yayınlanmaya başlayan *Babalık* gazetesi Milli Mücadele döneminde Kuva-yı Milliye'nin Konya'daki sözcülüğünü yapmıştır. (İnuğur

isimli bir gazete vardı. Onun matbaasında basıyordum dergiyi. “*Kervan*” dergisini hocalar da çok beğeniyordu. Yatılı öğrencilerin dışarı çıkması yaksaktı ama bana dergi için izin veriyorlardı.

Kervan’ın ilk sayısına ilk şiirimi koydum. Ve ilk mahkemeye de böylece düşmüş oldum. Dergideki şiirlerden biri Faruk Nafiz Çamlıbel’in ve içinde “*satverin kabpelerin bir pula geçmişlerini*” diye bir satır vardı. Savcının karısı bunu okumuş, kadınlara hakaret ediliyor diye şikayetçi olmuş. Çevresindeki kadınlar da ona katılmış. Duruşmada ortalık ana baba günüydü. Önde erkekler arkada kadınlar oturuyordu. Konya eşrafından insanlar. Savcının karısı da aralarında. Duruşma başladı. Hakim, “*evladım bu şiiri neden yazdın*” diye sordu. Ben “*o mısralar bana ait değil, Faruk Nafiz’in*” dedim. “*Okul kitaplarında da var*” diye cevapladım. Hakim savcıya döndü “*ne diyorsun*” diye sordu. O da “*mahkumiyetine, cezasının teciline*” dedi. Ben tecilin ne anlama geldiğini bilmiyorum. İzleyiciler arasından “*tecil isteme, tecil isteme*” diye sesler geliyordu. Ben de onlara uyup “*tecil istemiyorum*” dedim. Mahkeme heyeti gülererek içeri çekildi. On dakika sonra geri geldi. Hakim “*karar verilecek, ayağa kalk*” dedi. Ben zaten ayaktayım, boyumun kısa olduğunu görmüyor. “*Ben zaten ayaktayım*” dedim. Bir iskemle getirip beni üstüne çıkardılar. Avukatlar dahil salondaki herkes gülmeye başladı. Karar açıklandı. “*Beraat ettin*” dediler. Böylece bir badireyi atlatmış olduk.

Kervan dergisine edebiyat öğretmenimiz Fikret Bey de bir şiir vermişti. Ama ben bu şiiri yayınlamadım. Onun üstüne benimle küstü. Sonradan yeniden barıştık. Aramızda öğretmen-talebe ilişkisinden daha öte bir dostluk oluştu. Akşamları birlikte sinemaya giderdik. Yatılı talebeler dışarı çıkamazdı, ama bu ilişkilerimle ben ayrıcalıklı bir duruma gelmişim.

1993: 360) İlk başta haftada bir, daha sonra haftada iki kez çıkan gazetenin sahibi Yusuf Mazhar, Sorumlu Müdür Ahibabazade Yusuf Ziya idi. Başlığının altında “Çiftçi, işçi, esnaf, kardeşlerin ilerlemesine çalışır, herşeyden yazar, köylü gazetesidir.” yazılıydı. Büyük Taarruz’un başladığı dönemde, *Babalık*, tüm gelişmeleri günde çift baskı çıkardığı gazetelerle ve eklerle halka duyurmuştur. Bu sebeple İsmet Paşa, gazetenin başyazarına çektiği telgrafta, “Babalık’ı Garp Cephesinin vefakar bir arkadaşı olarak addediyoruz” demiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın, “Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!” cümlesi ile biten tarihi emrinin tam metni 3 Eylül 1922 günü *Babalık*’ta yayınlanmıştır. (İnuğur, 1993: 361) *Babalık* gazetesi, 1930 yılına dek Yusuf Mazhar yönetiminde yayınlanmış ve onun ölümünün ardından eşi ve yeğeni yönetiminde 20 yıl daha sürmüş, eşinin ölümü ile kapanmıştır. [www.istanbul.edu.tr/4.boyut/cumhuriyet/dosyalar/didem_tonguc.htm, özetlenerek, Yayımcının notu.]

Fikret Bey arada sırada beni evine yemeğe de çağırırdı. Eşi Sabahat Hanım⁵ genç bir bayandı, yanılmıyorsa yaşıtımdı. Sonra İstanbul'a tayin oldular. Hatta İstanbul'da da birkaç defa ziyaret ettim. Fikret Bey'den sonra edebiyata Saadettin Nüzhet geldi. Daha sonra da Ahmet Hamdi Tanpınar, hocamız oldu. Sanıyorum yeni mezun olmuştum ve ilk görev yeri Konya Lisesi'ydi. Onunla da aramızda ilginç bir olay geçmişti, çok iyi hatırlıyorum. Bir gün, gece mütealalarından birinde mübaşir hocaydı. Ben arka sıralarda oturmuş şiir yazıyorum. Fark etmedim başucuma gelmiş. Ben neredeyse sıraya yatmış gibi meşgûlüm. Oturuşumu beğenmemiş olacak ki “*öğretmen odasına gel*” dedi bana. Zaten sinirli bir adamdı. Bana kızdı, tokat atmak istedi. Elini havada tuttum. Kıpırmızı oldu yüzü hırsından. Sonra vazgeçti. *Aklıma geldi bir anım daha var, onu da burada anlatayım sonra unuturuz.*

1933 yılının Ocak veya Şubat aylarıydı. Ahmet Hamdi Tanpınar ile İstanbul'da Degüstasyon Lokantasında karşılaştım. Ben “Cumburiyet Gazetesi”nde çalışıyordum, o ise Edebiyat Fakültesinde hocaydı. Degüstasyon’a Peyami Safa ile gitmiştik. Birlikte yemek yer, beni barlara götürürdü. Beyoğlu’nda bir pansiyonda kalıyordu. 1929 da “Dokuzuncu Hariciye Koğuşu”nu yazmış ve Nâzım’a ithaf etmişti. Bir gece yine Degüstasyonda yemeği yedik, dışarı çıktık. Yolda yürürken Ahmet Hamdi yanımdan geçen bayanlara türkü söyleyerek laf atıyor. Bir bara girdik. Peyami iyice sarboş olmuş, Ahmet Hamdi de epey içkili. Karşı masada gözüne kestirdikleri bir kıızı masaya davet ettiler. Zannedersem, fazlaca yakın oturdular kızcağıza, onlar sıkıştırdıkça kız bana doğru kayıyor. Ahmet Hamdi kulağıma eğildi “kızı bana bırak, hocana bırak” diyor. Ben de “bir şey yapmıyorum hocam” diyorum. Böyle birlikte yaşanmış daha bir çok maceramız vardır.

– İsterseniz biz lise yıllarına geri dönüp bu bölümü tamamlayalım...

– Lise yılları devam ediyor. Ben artık dergiciliği bırakma niyetinde değilim. Lise sonda bir arkadaşla “*Halka Doğru*” dergisini çıkarmaya başladık. İlk sayısını 100 tane bastık. Öğretmen Okulu’nda okuyan Rıza Polat⁶ diye birisi vardı, arkadaş olmuştuk. Gerekli parayı o verdi. “*Halka Doğru*” dergi-

5. Oktay Akbal’ın karısının halası.

6. Rıza Polat Akkoyunlu (1911 – 1970): ilk ve orta öğrenimini Adana, Konya ve Balıkesirde yaptı, daha sonra yeterlilik sınavını vererek orta öğretimde türkçe dersleri öğretmeni oldu. DTCF’nde üç yıl türkoloji bölümüne devam ettikten sonra çeşitli illerdeki liselerde edebiyat öğretmeni olarak görev yaptı ve bu görevdende emekliye ayrıldı.

[www.koful.net/27286.htm, Yayımcının notu.]

sinde yayınladığım kendi şiirim “*Alev Yağmuru*” ile başım derde girdi. Bu şiirde derebeylere, ağalara karşı çıkıyordum. Çocukluğumda Ula’da büyük toprak sahibi bir Hasan Çavuş ailesi vardı. Okula gitmek için onun mahallesinden geçmek zorunda kalırdık. Hasan Çavuşlar’ın çocukları bizi geçirmek istemez taş atarlardı. Bu dönem bende bir tepki yaratmıştı. Bu tepkiler nedeniyle şiirde derebeylere hitap ediyordum. Şiirde geçen müstebit (diktatör) sözüyle Atatürk’ü kastettiğim zannedilmiş. Oysa benim böyle bir şey söylemem mümkün değildi. Yaptıklarına büyük bir sevgi ve bağlılık duyuyordum, biz o kuşakta yetişmiş gençlerdik. O tarihlerde lise dört yıld. Mezun olmak için bakalorya sınavlarını vermek gerekiyordu. Bakalorya sınavlarına girerken gözüme alındım. O gün felsefeden imtihan vardı. Polis geldi beni aldı. Hem sorgulama yapıyorlardı, hem de aynı zamanda polis nezaretinde ben imtihanlara girip çıkıyordum. Vali beni çok severdi. Mektepten ayrı kalmamam için böyle bir yol bulmuştu. Sonunda sorgulama faslı bitti. Ben sorguda söylediklerimi savcıya da anlattım. Şiirin ülkemizdeki derebeyi kalıntılarına karşı yazıldığını, müstebit sözcüğü ile kast edilenin onlar olduğunu, Atatürk’ün de esasen onlara karşı olduğunu anlattım. Savcı benim yanımda Ankara’ya telefon etti. Ben yanımdayım, konuşanları duyuyorum. Savcı benim söylediklerimi aynen Ankara’ya da aktardı. Karşıdan bir ses “*birakın çocuğu, ayıptır*” diyordu. Bu talimatı veren Atatürk’tü.

Böylece hakkımda takipsizlik kararı verildi. Ne var ki “*Alev Yağmuru*” birkaç ay sonra yeniden başıma iş açacaktı. Biz “*Halka Doğru*” dergisini birkaç yere yollamıştık. Yolladıklarımızdan biri de Nâzım Hikmet’ti. Nâzım bizim dergiyi Hukuk Fakültesi’nde okuyan iki gence vermiş. Onlar da bu sırada “*Hareket*” diye bir dergi yayınlıyorlarmış. “*Alev Yağmuru*”nu da beğenmiş, orada yayınlamışlar. Liseyi bitirip İstanbul’a 1929 yılında geldiğimde hakkımda yeniden dava açıldığını öğrendim. Mahkemenin Konya’da takipsizlik kararı aldığını söylememe rağmen altı ay ceza verdiler. Temyize gittik, re’sen karar bozuldu da beraat ettik.

Çocukluk ve gençlik yıllarım hâlâ canlı hafızamda. *Lise faslını bana heyecan veren bir anımla son vereyim.*

Lisedeyken ben de izciydim. 1928 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için bizi de Ankara’ya götürdüler. Büyük bir coşkuyla kutlanıyordu 5. yıl. Yurdun dört bir yanından insanlar Ankara’ya akın halinde gelmişti. Tören yürüyüşü İstasyon Caddesinden başlayıp Meclis önünde resmi geçitle bitecekti. Ben manga başıydım. Meclise yaklaşırken heyecan iyice artmıştı. Atatürk’ü görecekdim. Bu arada ben heyecandan ne yapacağımı unutmuş, izci selamı yerine asker selamı vermeye başlamışım. Oysa birkaç kez

prova yapmıştık. Uyanıp elimi indirinceye kadar zaman geçmişti. Atatürk'ü bir kez de İstanbul'da Tokathyan'ın önünde görmüştüm beş yıl sonra. Son derece dikkat çekici bakışlarını halen hatırlarım.

– *Yavaş yavaş üniversite yılları ve Nâzım ile tanışmanıza doğru geliyoruz...*
 – 1929 baharında lise bitti. Ula'ya döndüm. O dönemlerde lise bakalor-ya sınavını yüksek notla bitirenler üniversitede istediği bölüme giriyordu. Milli Eğitim Bakanlığı bana Avrupa'ya tahsil için talebe yollanacağını, istersem benim de gidebileceğimi söyledi. Ama annem ve babam istemedi. Onlar benim doktor olmamı istiyorlardı. Tıbbiye de 15-20 kişilik parasız yatılı kontejanı varmış bu nedenle ben de Tıbbiye'ye başvurum. Kısa bir süre sonra Muğla Maarif Müdürlüğü başvurumun kabul edildiğini söyledi. Eve bir tebligat yolladılar. Ula'dan İstanbul'a gitmek o dönemlerde kolay bir iş değil. Aydın-İzmir arası tren vardı. Bu trene binilecek, İzmir'den Bandırma'ya gidilecek, oradan da vapurla İstanbul'a varılacaktı. Başka da bir yol yoktu. Fakat çok iyi bir tesadüf oldu, ben Ula- Gökova'dan, İstanbul'a kdarki yolculuğu vapurla yaptım.

Şöyle ki, İzmir'de bir tütün şirketi bizim bölgeden tütün alıyormuş. Babam da Ula-Muğla arası bunlara rehberlik yapıyor. Şirket topladığı tütünleri Gökova Körfezi'nde yükleyip bir gemi ile İstanbul'a götürecekti. Şirketin adamları babama “*madem senin oğlan da gidecek bizimle gelsin onu da götürelim*” demişler. Babam da “*tamam*” demiş. Hemen hazırlık yaptık. Çok ilginç bir yolculuk oldu benim için. Tütünler, şirketin adamları ve ben güzel bir havada yola çıktık. Önce Sakız Adası'na uğradık. Oradan sakız macunu aldığımızı hatırlıyorum. Yolculuk dört beş gün sürdü. Çanakkale üzerinden İstanbul'a vardık.

**İSTANBUL'A GİDİŞ,
NÂZİM'LA TANIŞMA**

İstanbul'da kimseyi tanıımıyorum. Şirketin adamları beni Meserret Otel'i'ne yerleştirdiler. O zaman meşhur bir otel. Kırathanesi yazarların çizerlerin mekanıydı. Tıbbiyenin açılmasına daha üç gün vardı. Ertesi sabah kalktım, *“Resimli Ay”* dergisine gittim. Nâzım'ı sordum. Çaycı *“Öğleden sonra gelir”* dedi. Çok akıllı bir çocuktu bu çaycı. Zekeriya Sertel onu okuyabilsin diye yanına almış. Öğretmen Okulu'nda okutmuş. Sonra bu çocuk büyük bir yayınevinin sahibi oldu, çocuk kitapları, ansiklopediler yayınladı. Ramazan Arkin'dı adı. *Resimli Ay*'da kimseyi bulamayınca, *“Hareket”* dergisine gittim. Onlara da Nâzım'ı sordum. Ben bu dergileri Konya Lisesi'nden biliyordum. Onlar *“sen en iyisi kırathanede bekle. Nâzım gelince biz haber veririz”* dediler. Yarım saat geçti geçmedi, uzun boyu gür saçları ile kasketli biri girdi içeri. Doğru kahvecinin yanına gitti. Ben bu konuşmada isminin geçtiğini duyunca fırladım yanına gittim. *“Nail benim”* dedim. Kırk yıllık ah-bap gibi beni kucakladı *“badi gidiyoruz”* dedi. Çıktık, *“Hareket”* dergisine götürdü beni. Oradakilerle beni tanıştırdı. *“Alev Yağmuru”* şiirimin basılı olduğu nüshayı istedi. Dört sayfalık, gazete boyunda bir dergiydi. Benim şiiri baş sayfaya koymuşlar. Nâzım *“badi oku”* dedi. Ben *“alışık değilim okuyamam”* deyince, kendisi yüksek sesle gürül gürül okudu. Öğlen yemeğe gittik. Oradan da *“Resimli Ay”* dergisine. Biraz sonra Sabiha-Zekeriya Sertel'ler geldi. Nâzım beni onlarla tanıştırdı. Şiirimi bir de onların yanında okudu.

10-15 gün sonra *“Alev Yağmuru”* nedeniyle ikinci kez yargılandım. *“Hareket” dergisinin sorumlusu Fabri diye birisiydi, o da yargılandı. Daba sonra bu Fabri iş değiştirdi. Edirne Emniyet Müdürü oldu.*

İstanbul'a gelişimin üçüncü günü Tıbbiye'de ders yılı başladı. Elimde evraklarla Kumkapı civarında yurt vardı oraya gittim. Nuruosmaniye'de Tıbbiye öğrenci yurdu varmış, onlar beni oraya yolladılar. Orada bana ayakkabı, elbise, çamaşır ne gerekiyorsa verdiler. Halen Cumhuriyetin o yoksulluk

günlerinde onca sıkıntı içinde bizlere bu ihtimama şaşıyorum. Eskiden kalma iki katlı ahşap çok güzel bir yurt binasıydı. İki kişilik odalar, geniş ferah yemek salonu. Dersler Laleli Zeynep Hanım Konağı'nda yapılıyordu. Bu konak sonra yandı. Edebiyat Fakültesi yapıldı yerine. Fizik Kimya Botanik öğrencileri toptan ders görüyorduk. Hazırlık sınıfıydı. Bütün Türkiye'den toplam 50 talebeyiz. Yurtta ise 15 kişi kalıyorduk.

Her şey yolundaydı. Düzen gayet iyiydi. Ancak ileride ne olacağım, ne yapacağım düşüncesi huzursuz ediyordu beni. Tamam, annemi babamı memnun edecek bir tahsil yapıyordum. Ya sonra ne olacak? Okulu bitirince Ula'ya yahut Muğla'ya döneceğim. Sıradan bir kasaba doktoru olacağım. Hastalara bakacağım, onları iyileştirmeye çalışacağım. Yani ekmek parası için onların hastalanmasını bekleyeceğim. Bunlar çocukça düşüncelerdi belki, ama beni rahatsız ediyordu.

– *Nâzım'la tanışmanız nasıl oldu, dostluğunuz nasıl gelişti?*

– Anlatayım. *Resimli Ay*'da çalışıyor Nâzım. Düzeltmen olarak. 40 TL aylık alıyor o zamanlar. Ben de oraya gidip geliyorum. Oraya işte yazarlar geliyor. Peyami Safa, Mahmut Esat. Yok yok Mahmut Esat değil de, Mahmut Yesari, Suat Derviş ve daha başkaları. Ve her cumartesi günü bunlar arasında konuşmalar yapılıyor. Ben de meraklı olduğum için, bana “*sen de katıl*” dedi Nâzım. Ben de hem dinliyor, hem de not alıyorum onların istediği şekilde. Oraya ilk girişimdeki not Halide Edip'in neydi meşhur romanı? “*Sinekli Bakkal*” mıydı, yok değil, değil. İlk çıkardığı romanlarından. Kurtuluş Harbi'ne ait romanlardan?

– “*Ateşten Gömlek*” mi?

– Evet. “*Ateşten Gömlek*” galiba. O konuşuluyor. Bu dönemde Nâzım'lar “*Putları Kırıyoruz*” diye kampanya başlatmışlardı. Peyami Safa'nın gayet zehirli bir dili vardı. Bir cumartesi toplantısında, *Ateşten Gömlek*'i kastederek “*adam vuruluyor cephede, kafasına kurşun isabet ediyor, kafası parçalanıyor ama o yaşamaya devam ediyor. Bu saçma, olur mu öyle şey?*” diyor. Benim hoşuma gidiyor bunları dinlemek. Böyle günler geçiyor. Sonra bir gün Nâzım'la Ziya Hilmi⁷ ikisi geldiler benim odama, ben oraya gidip arada sı-

7. Ziya Hilmi hakkında Nail Çakırhan'ın diğer anlatımı konusunda sayfa 32'ye bakınız.
[Yayıncının notu.]

rada çalışıyordum. “Ne yapacaksın okuyup da. Zaten yakında, en geç 1933’te, yani üç sene sonra muhakkak ibtilâl olacak. O zaman kim kalır, kim gider hiçbirimiz bilmiyoruz. Sen bırak şu Tıbbiye’yi, istersen sonra gene okursun. Gel beraber çalışalım” dedi Nâzım. Nâzım’ın kafası öyleydi. Bir devrim, dünya devrimi bekliyordu. Benim de hoşuma gitti. “Peki” dedim. Bana da düzeltmen olarak 40 Lira maaş veriyorlar, bazen Nâzım çalışıyor, bazen beraber çalışıyoruz. Nâzım’da “sen git Tıbbiye’den kaydını sildir, doktor olup ne yapacaksın” diyor. “Sen git ayrıl” deyince, ben de kalktım gittim. Rafet bey diye bir müdür vardı, şişman, hiç unutmam, beni de severdi. Dedim “ben ayrılacağım”. “Niye?” dedi. “Burası hoşuma gitmiyor. Gazetecilik falan yapacağım” dedim. Adam; çok enteresandır, “bak” dedi, “sana bir şey söyleyeyim, merak etmiş olabilirsin belki. Gazetecilik de senin istediğin bir şeydir, ona bir şey demiyorum fakat biz senin kaydını silmeyelim, sen git gazetecilikte çalış, tekrar dönmek istersen yerin kapanmamış olsun” dedi. “Yok” dedim “ben istemiyorum”. Evrakı aldım. Sonra Hukuk’a girdim.

Bu arada *Resimli Ay*’da çalışmaya devam ettim. Nâzım ile Ziya bu arada geldiler. Nâzım dedi ki “biz seni partiye alalım”. Ben parti-marti bilmiyorum. Türkiye’de iki tane komünist partisi olduğunu da bilmiyorum. Şöyle düşündüm, “peki olur” dedim. “Sen bu akşam bize gel, konuşalım” dedi. Nâzım ile kalktık evlerine gittik. Ziya da geldi. İşte bu şekilde partiye girmiş oldum sözde. Böyle partiye girilmez ya, girmiş olduk.

– O akşam özel bir sohbet oldu mu?

– Yok, akşam özel bir sohbet yoktu. Onlar beni kontrol ediyorlar, ben de onları. Benim bir şey bildiğim yok. İşte şöyle yap gibi. Haa baktım Nâzım’ın odasında, şöyle tepe aşağı asılmış hiç unutmam küçük bir heykel, oraya bakınca Nâzım “tanıdın mı?” dedi. “Mussolini” dedim. Yani İtalyan diktatörü. “Evet” dedi. Nâzım bir tane heykel bulmuş, onu bacaklarından asmış, lambanın arasında sallanıyor.

– Mussolini’yi ayağından asmış!

– Ayağından asmış. Hakikaten de sonunda artık bir tesadüf mü desem, Mussolini’yi yakalayınca direnişçiler ayağından astı. O şekilde öldürdüler. Hiç unutmam, işte böyle şeyler konuştuk.

– *Politik kitaplar var mıydı Nâzım'ın evinde?*

– Edebiyat kitapları daha çok. Yok. Edebiyat da yoktu. Nâzım'ın dedesinin bir kütüphanesi vardı. Mesnevi falan işte. Çünkü dedesi Nâzım Paşa. Odasında yoktu böyle şeyler. Babasının odası alt kattaydı. Orada vardı. Nâzım'ın odasında hiç kitap görmedim. Nâzım pek okumazdı. Yani okuduğunu hiç görmedim. Tabii hapishane ayrı. Odasında bir karyola vardı. Öbür tarafta da bir sedir vardı. İki tane de iskemle. Öyle fazla döşenmiş falan bir oda değildi. İkinci katta. Tıbbiye'den ayrıldığım için yurttan da çıkmam gerekiyordu. Ziya, Bursa Sokağı'nda Melek Sineması'na giden sokağın tam karşısına gelen sokakta kalıyordu. “*Seni oraya götürüyem bugün*” dedi. Nâzım “*pekala*” dedi. Biz Ziya ile kalkıp gittik. Ziya o gün beni o eve değil de, babasının evine götürdü. Babasının evi Arnavutköy'de eski bir konaktı. Orada kaldım o gece. Ertesi günü, Ziya bana (Ziya bir Rus kadınla kalıyordu) kaldıkları evin yanında bir oda buldu. Baktım oda fena değildi. Orada kalmaya başladım. *Resimli Ay*'a gidiyorum. Nâzım bazen geliyor, bazen gelmiyor. Kendi aralarında nasıl anlaşmışlarsa işte. Ben tashih (düzeltme) yapıyorum. Nâzım gelirse tashihlere devam ediyor. Gelen yazarlarla konuşuyoruz. Kerim Sadi de gelip gidiyordu. Bazen bana uğruyor bazen de Nâzım ile konuşuyorlardı. Onlar Rusya'dan tanışıyorlardı. Ben Kerim Sadi ile Nâzım arasında bu dönemde bir anlaşmazlık hissettim. Bir gün ben tashih yapıyorum, Nâzım da Zekeriya'ların bir odası var karşıda, oraya gitmişti. Onlarla konuşuyor. Kerim Sadi de oraya gitti. Birden bir gürültü oldu. Bina iki katlıydı. Baktım Nâzım koşarak merdivenlerden inmeye çalışıyor. Kerim Sadi de arkasında, elinde de bir iskemle. Nâzım hızla merdivene yaklaştı, Kerim Sadi elindeki iskemleyi Nâzım'a fırlattı. Hiç unutmam. Ben bunlara ne oluyor diye şaşırdım. Sonra öğrendim, galiba Nâzım muhalefeti kuracağını Kerim Sadi'ye söylemiş, Kerim Sadi de buna kızmış ve arkasından koşarak iskemleyi fırlatmış. Daha sonra bu hikayeyi bana Nâzım kendisi anlattı.

Bir gün Nâzım *Resimli Ay*'a bir arkadaşla gelmişti. Rusya'dan yeni gelmiş, Zeki (Baştımar). Nâzım “*bu arkadaş, bu akşam sende misafir olabilir mi?*” dedi. O akşam Zeki elinde valizi ile benim odaya geldi. Orada çok kalmadı. 4-5 gün, en fazla bir hafta. Sabah ben işe gidiyorum. O nereye gidiyorsa gidiyor. Veyahut gitmiyor. Çoğu zaman onu, geldiğimde evde buluyordum. Sonradan öğrendiğime göre o da evden çıkıp parti ile irtibat arıyormuş. O zamanlarda yanılmıyorsam Sekreter Hasan Ali Ediz idi, hani o çok güzel tercümelere yapan... Sene 1929'un sonlarına yakın. Herhalde o kanalı arıyor Zeki. Bulamıyor. Üç-dört gün sonra bir eve geldim ki Zeki yok. “*Allah Allah ne oldu bu çocuğa?*” diye merak ediyorum. Ertesi sabah Nâzım'ı

görünce *“galiba Zeki’yi tevkif etmişler”* dedim. *“Çantası var mı senin odanda”* dedi. *“Bir çantası var”* dedim. *“Sen o çantayı bana getir, adam Rusya’dan geliyor çantada önemli şeyler olabilir”* dedi. Nâzım gizli çalışmayı hiç bilmezdi. Zeki yakalanmışsa polis kaldığı evi soracak, o da gösterecek, evde ben çıkacağım. Hiç olmazsa Nâzım’ın beni uyarması lâzımdı. Ben daha tanınmıyorum poliste. Eve gittim, çantayı aldım geldim. *Resimli Ay*’da çantayı Nâzım’a verdim. Aslında o da hatalı. Babiali’de elinde çantayla geziyorsun. Çantayı eve getir demesi lâzım veya başka bir şey, ne bileyim. Neyse o da aldı çantayı, *Resimli Ay*’da değil de *Resimli Ay*’ın yanında *“Haraket”* dergisinin yeri vardı. Orada. Peyami Safa orada çalışıyordu. Çantayı orada aldı. Aradan 3-4 gün geçti. Beni tevkif ettiler. Sordukları şey çanta. *“Senin orada bir çanta varmış, bu çanta nerede?” “Evet vardı”* dedim. *“Daha evvel seninle birlikte Zeki diye birisi kalıyormuş, onu nereden tanıyor-sun”* diye sordular. Biz Zeki ile aramızda anlaşmıştık. İşte Beyazıt Kütüphanesi’ne giderken tanıştık, onun kalacak yeri yokmuş, sende kalayım dedi diye bir hikaye uydurmuştuk. Ben aynı şeyi tekrar ettim. Polisin inanıp inanmadığı ayrı mesele. Neyse onlar çantayı sordular. Ben *“vardı”* dedim. Biraz sıkıştırdılar, dayak attılar. *“Nerede olduğunu biliyor musun”* diye sordular. *“Evet ufak bir çanta vardı, yattığı sedirin baş ucunda duruyordu”* dedim. Öyleyse *“baydi”* dediler, beni dayaktan çıkardıklarında öğleden sonra akşam üstüydü, iki polisle beni, bunlardan biri Parmaksız Hamdi’ydi, hiç unutmam yaya olarak beni aldılar, Babiali’den Hükümet Konağı’nın yanındaki polis merkezine götürüyorlar. Bir baktım ki karşı yolda Nâzım, İlhami, Peyami Safa’nın ağabeyi, İlhami Safa. Bunlar gayet heyecanlı. Zannettiler ki ben polisleri oraya götüreceğim, ihbar edeceğim. Ben hiç aldırma-dan geçince, sanıyorum onlar da rahatladılar. Neyse Beyoğlu’na geldik benim eve, *“işte çanta orada duruyordu”* dedim. Beni yumrukladılar. Sonra beni yine polis müdürlüğüne getirdiler. Ben tekrar eski masalı Zeki ile kararlaştırdığımız hikayeyi onlara anlattım. Polis Müdürlüğü’ndeki odada ortada bir mangal vardı. Arada bir mangal ile küllerini eşeliyorlardı.

– Zeki de konuşmamış berhalde!

– Yok konuşmadı. Zeki ile beni aynı odaya koymuşlardı. Sözde birbirimizle konuşacağız. Ortada bir polis oturuyordu. Polis uykuya daldı, Zeki küllerin üstüne maşa ile *“çantada bir şey yok yerini söyleyebilirsin”* diye yazdı, ben okuduktan sonra sildi. Ama ben kafamda Nâzım’ın başı derde girmesin diye çantadan bahsetmemeyi planlamıştım. Ekrem diye bir albay

vardı, sonra general oldu. Milli Emniyetin başındaymış, o sıralarda Emniyet Müdürü, ben bunu sonra öğrendim. Beni ona götürdüler. O bana şöyle bir baktı. Genç bir adam. Bana “*Zeki’yi nereden tanıyorsun*” diye sordu. Ben daha önceki hikayeyi anlattım. “*Birkaç gün bende kaldı, sonra ortadan kayboldu, bir baktım sonra onu burada gördüm. Ben gündüz işe gidip geliyorum, baktım evde çanta kaybolmuş. Çantayı kim almış, nereye gitti bilmiyorum*” diyorum. İçeri yolladılar, sonra akşamüstüne doğru “*bırakın*” demiş ki, beni bıraktılar. Şimdi biz Zeki ile polis merkezi odasında kalırken Zeki’ye sırtını döndürdüler, benim yüzümü görmüyor, ortada mangal var. O uyur gibi yapan adam, “*hadi gelin buraya da biraz ısının*” diyerek belki de bizi deniyor, neler konuşacağımızı dinliyordu. Aslında Zeki’nin çantasında ne vardı biliyor musun? Kirli donları, çamaşırları. Başka da bir şey yoktu. Nâzım’ın işkilliliği yüzünden çantayı vermemiştim polise. Ben çıktım polis müdürlüğünden. Babıali’nin karşısında medrese gibi bir yer vardır, oradan çıktım, *Resimli Ay*’ın köşesinden tam döndüm, baktım Nâzım koşarak geldi. Pencereden görmüş beni. O da büyük hata. Şöyle bir kucakladı. *Cumhuriyet*’in sokağına doğru yürüdük. “*Sen artık pansiyona gitme, benim evimde kal*” dedi. Nâzım ile birlikte kalışım bu şekilde başladı. Gece evine gittik. Odasında bir sedir var. O sediri hazırlamışlar, orada yatmaya başladım. 4-5 ay, belki biraz daha uzun orada kaldık.

– 1930 yılındayız.

– Evet, beraber çıkıyoruz, *Resimli Ay*’a gidiyoruz. Beraber dönüyoruz. Bazen Nâzım diyor ki “sen dön, ben sonra gelirim”. Ben *Resimli Ay*’dan para alıyorum. Öğlenleri *Cumhuriyet*’in sekreteri vardı veya sekreter yardımcısı Feridun Osman. Muğla’lı, benim arkadaşım, onunla buluşuyoruz birlikte yemek yiyoruz. Bu arada Konya Lisesi’nden edebiyat öğretmenim olan Saadettin Nüzhet İstanbul’a tayin olmuştu. Ben de onları ziyaret etmek istiyordum. Üsküdar’da bir tekke şeyhinin oğluydu. Erenköy Kız Lisesi’nde edebiyat hocalığı yaptığını söylediler. Onu görmeye gittim. Orada iki kızla karşılaştım. Bu kızlardan birini Konya’da uzaktan görürdüm. Konya milletvekili Hüsnü Bey’in⁸ kızıymış. Kızlardan birinin adı Emine’ydi. Onun kız kardeşi Ayşe, Erenköy Kız Lisesi 10. sınıfında okuyormuş. Kızlar da hocayı ziyarete gelmişler. (Yıllar sonra Ayşe’nin Sabahattin Ali’nin mektuplarındaki

8. Hüseyin Hüsnü Konay, Konya Havalisi Kuvayı Milliye kumandanı. III. Dönem Konya, IV. ve V. dönem Tokat milletvekilliği yaptı. [Yayımcının notu]

Ayşe olduğunu öğrendim.) Nüzhet hocayı ziyarete gidip gelirken, bu kızlarla ahbap oldum. Lisenin arkasında güzel bir bahçe vardı. Onlarla oralar da sohbetler yaptık. Onlar “*madem Tıbbiyeden ayrıldın bizimle birlikte sen de Hukuk Fakültesine gir*” dediler. Ben de “*tamam*” dedim. Hukuka girdim. Kısa bir süre sonra oradan da soğudum. Kendi kendime “*burayı bitirince avukat olacağım, davasını alacağım kişi baksız da olsa, baklı da olsa onu koruyacağım. Bu çok manasız bir durum*” diye düşünmeye başladım. Hukuk Fakültesi’ni de bıraktım. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’ne yazıldım. Evrakım da hep orada kaldı, bir daha almadım.

– *Nâzım’ın evinde sizin kaldığınız dönemde kimler vardı?*

– Nâzım’ın babasının eviydi. Babası ikinci hanımı ile oturuyor. Bu ev iki katlıydı. Üst katta iki oda vardı. Nâzım’ın odası caddeye bakıyordu; ben de orada kalıyordum. Yandaki odada öz kızkardeşi Samiye kalıyordu. O zamanlar 22-23 yaşlarındaydı, henüz evli değildi. Alt katta büyük odada üvey kardeşleri 3-4 yaşlarındaki Fatoş ile Metin kalıyordu. Sanıyorum onlar ikizdi. Altta bir yatak odası vardı. Ben buraya hiç girmedim. Alt kattaki yemek odasına gittim. Nâzım’ın babası o dönemlerde Süreyya Sineması’nda müdürdü. Babası beni çok severdi. Bazı akşamlar, seyrek de olsa evde olduğumuzda, beraber yemek yedik. Biz yemeğe gelmediğimiz zaman babası “*Nail’in yemeğini ayırın*” dermiş. Biz birlikte kalıyor, yazıyor, çiziyorduk. Bu arada Laz İsmail’in öldüğü haberi geldi. Nâzım “*Gece Gelen Telgraf*” şiirini yazdı. Nâzım’ın Laz İsmail’e sevgisi hiç eksilmemiştir. Çok severdi İsmail’i. Ortak kitabımız “*1+1=Bir*” o yıl yayınlandı. Benim şiire, sanata bakışım da bu yılların ve tabii ki Nâzım’ın büyük katkıları vardır.

– *Beraber eve döndüğünüzde sohbetler ne üstüne olurdu, neler konuşurdunuz?*

– Siyasal bir sohbet hiç yapmazdık. Ben siyasal olarak Nâzım’dan hiçbir şey öğrenmedim. Nâzım iki üç sene içinde ihtilâl olacak havası içindeydi. Bunlardan bahsediyordu.

– *Eve hiç misafir geliyor muydu?*

– Misafir gelirdi. Nizamettin Nazif geldi bir iki defa. Kerim Sadi’yi hiç evde görmedim...

– *Partili çevreden gelen giden...*

– Ziya gelirdi. Ziya, partide merkezdeydi. Bu aralar Nâzım bana muhalefetten hiç bahsetmedi. Parti, daima o partiymiş gibi davrandı. Kongre lafı oluyordu. İşte o Pavli Kongresi'ne⁹ hazırlık galiba. Bu dönemde sürekli "*partiye para lâzım*" diye konuşuluyordu. Benim bildiğim kadarıyla Ziya, parti merkezinin teknik büro sorumlusuydu. Ziya sürekli eve gelirdi. Bu Ziya Hilmi, Nâzım ile Vâlâ Anadolu'ya gidip, Bolu'da öğretmenlik yaparlarken tanışmışlar Ziya ile. Ziya Hilmi o sıralar Bolu'da mahkeme reisi. Rusya'ya gitmeden önce.

– *Bu Ziya Hilmi, daha sonra eroinci Ziya diye anılan...*

– Evet o. Bu konuya değineceğim. Ama siz istediğinizi yazın, istemediğinizi çıkarın çünkü netameli bir konu bu.

– *İsterseniz yine Nâzım'ın evine gidip gelenlere dönelim...*

– Ziya hemen hemen her gün geliyordu. Sık sık paraya ihtiyaç konusu konuşuluyordu. Bunlar karar verdiler ve hatta beni de araya sokmak istediler. Bir banka soyma işi. Orada konuşuldu bu. 1930 yılları içinde. Benim başımdan Zeki Baştımar olayı da geçmişti. Hangi banka olduğunu bile hatırlıyorum. Bir Hollanda bankası vardı. "*Hollandse Bank Üni*" diye. Karaköy'de. "*Bunu soyalım*" diyorlar. Ben 19-20 yaşında bir gencim. Bu işler nedir, nasıl yapılır bilmiyorum. Onlar dediler ki "içerideki adamları ayarladık. Kim gidecekse gidecek, içeri girecek, parayı alıp çıkacak. Gerisini ayarladığımız adam düşünsün. Bana "*bu işi sen yapabilirsin*" dediler. Ben "*tabanca tutmasını bile bilmem, bu işi yapamam, korkarım*" diyorum. Ve orada kafama soru işareti de takıldı hemen. "*Böyle acayip bir işe mi gireceğim, sonra yakalanıp hapisbanelerde sürüneceğim veya öldürüleceğim*" böyle şeyler düşünmeye başladım. Bunu anladılar herhalde. Bundan vazgeçtiler. Sonra Mussolini Ahmet ile denemeye kalkmışlar. Hollanda Bankası değil de, Tünel Geçidi karşısında bir pasaj vardı orada köşede küçük bir İş Bankası şubesini soymaya karar vermişler. Sonradan Ziya'nın bana söylediğine göre, Mussolini Ahmet bu iş için araştırmalar yapmış sonra gelmiş "*bu iş ya-*

9. 1929'da Nâzım Hikmet, Hamdi Şamilov, karısı Emine, Seyfettin Osman, Deli Mehmet, Şaban oğlu Fuat, Şoför Süreyya, Zeki Baştımar, Mussolini Ahmet, Sarı Mustafa'dan oluşan muhalefet gurubu tarafından yapılıyor. (Ayrıntılı bilgi için, Erden Akbulut, *Komintern Belgelerinde Nâzım Hikmet*, TÜSTAV Yayınları, Sayfa 106)

pılamaz” demiş. İşte Nâzım böyle bir adamdı. Sürekli olarak “*partiye para lâzım, bir kerelik parti için bu yapılabilir, Stalin de dağlarda posta arabası soymuş*” diyordu. Sonra ben bu işi Rusya’ya gittiğimde tetkik ettirdim sorudum, böyle bir şey olmamış. Eroincilik de oradan çıktı galiba. Böyle bir konuya değinmek istemem ama zaten Nâzım bunu “*Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*”de parti için düşündüğü şeyi kendisine mal ederek yazar. İster-seniz oraya bakın.

– *Abidin Nesimi anılarında eroinci Ziya’nın hikayesini anlatıyor.*

– Ben Ziya’nın yakınındaydım hep. Bana göre, Nâzım’ın bu eroin işinden haberi vardı. Ama “*yap*” dedi mi, demedi mi onu bilmem. Fakat o soygun işi sarih olarak bana teklif edildi. Eroin meselesi Vâlâ’nın kitabında vardır¹⁰. Bir gün Kadıköy iskelesinde giderken Ziya geliyormuş. Vâlâ da Kadıköy’e geçiyormuş. Ziya’nın elinde bir paket Vâlâ’ya “*bunu Nâzım’a ulaştır*” diyor. Vâlâ da “*sen ver, ben veremem*” diyor. Bu eroin meselesi orada da mevcut, son zamanlarda gözüm görmemeye başladı, ben okuyamıyorum siz bakın kitaba. Pakette eroin olduğundan Vâlâ’nın şüphelendiği anlaşıyor. Böyle

10. “Ancak bir gün Kadıköy vapurunda başbaşa kaldığımız zaman, düşünce itibarıyla tamamıyla komünistleşmiş gibi konuştuk.

Sonra birdenbire gözlerimin içine bakıp:

- Sen para kazanmak istiyor musun, Vâlâ? dedi. Hem de çok, çok para?

Elimin tersiyle bir hareket yaptım. (...) Ziya(nın lâübalı kılığını, şöyle bir yan gözle süzdem.

- Sen kendin kazansana, diye şaka ettim.

(...)

Aradan birkaç ay mı geçti, bir yıl mı geçti? Günün birinde, Cumhuriyet gazetesinde, birinci sahifede eroin kaçakçılarının yakalandığına dair bir haber gördüm. Tek tek şahıs resimleriyle süslenmişti haber. Saç baş karmakarışık Ziya Hilmi’nin de bir fotoğrafı vardı. Beni dehşet kapladı. Komünist hareketleriyle ilgili biri, şimdi hatırlamıyorum belki de Nâzım Hikmet, bana Ziya Hilmi hakkında şu bilgiyi verdi:

- Bu kaçık ne fikirde biliyor musun? Hani biyografisine göre, Stalin tren soyarak elde ettiği paralarla Partiyi desteklemiş ya? Bu özenti de güya eroincilik yapıp vurgunu vuracak milyonlarıyla siyasî hareketi destekleyecek! Kepazelik!

Düşündüm ki, demek, eroinci diye benden kimse şüphelenmediği için, çantamı, üstümü aramayacaklar ve Bolu’nun saygı değer Ağırceza Hâkimi de uyuşturucu madde kaçakçılığından beni el ulağı gibi kullanacak. (...)

Ve Ziya Hilmi, bir gün patlayıveren eroin imalâthanesinde berhava olmuş. Gazeteler öyle yazdı.” (Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nâzım Geçti, s.: 196-197, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969) [Yayımcının notu]

bir konuşma geçiyor. “*Bu Dünyadan Nâzım Geçti*” kitabında. Vâlâ bildiğine göre, Nâzım’ın bunu bilmemesi mümkün değil.

Bu arada değişik gazetelerde de çalıştım ben. “*Cumhuriyet*”, “*Yarın*”¹¹ gazetelerinde çalıştım. Sonradan Güney Amerika’da bir ülkede büyük elçi¹² oldu, Fuat Carım diye birisi vardı. O da Nâzım’a gidip gelirdi. Fuat Carım eski milletvekili¹³. Ters düşmüş partiyle, İnönü ile. Bunu partiden çıkarmışlar. İşsizdi. O gelir giderdi. Beni de çok severdi. Fuat Carım’ın bir köşkü vardı. O zaman Carım demezdik, soyadı kullanılmazdı. Fuat Bey derdik. O beni ara sıra, Anadolu yakasında, galiba Göztepe’de büyük bağların içindeki bir köşke götürdü. Orada yemekler yedik ve bazen orada yatmaya da kaldırdım ben. Fuat Carım, Nâzım ile çok iyi ahbaptı. Yine bir gün Nâzım ile beraber otururken, şöyle bir konu mevzu bahis oldu. Nâzım, Fuat Carım’a, “*canım, şimdi sen işsiz güçsüzsün, en iyisi sen İnönü’ye bir mektup yaz, yalnıdığını söyle.*” diyor. Orada mektup yazıldı. Bunun yazıldığını biliyorum. Benden hem saklıyorlar, hem de saklamıyorlardı; böyle bir durum. Fuat Carım’ın bana itimadı vardı. Fuat Carım’ın bir de dengesiz mi diyeyim, atak mı diyeyim, Tarık diye bir kardeşi vardı, küçük kardeşi. O ara sıra gelip giderdi. Bunlar dışında Nâzım’ın evine Hamdi Şamilov ve Mussolini Ahmet gelirdi. Gelirler ama evde kalmazlardı. Gelirler konuşurlar, sonra da kalkar giderlerdi. Bazen de beni kurye olarak kullanırlar, aralarındaki iletişimi benim vasıtam ile sağlardı. Vâlâ Nurettin ve Zekeriya Sertel de gelirdi arada sırada. Bazen de biz onlara giderdik. Onların evi de Moda’dıydı. Ama biz daha sık giderdik onlara. Peyami Safa, “*Resimli Ay*” a gelirdi de eve gelmezdi. Ama Peyami, Zekeriya’ların evine gelirdi. Şevket Süreyya da bize değil, ama Zekeriya’ların evine gelirdi. Orada yenir, içilir, konuşulurdu. Bir gün Şevket Süreyya ile Nâzım atıştılar. O vakitlerde “*Kadro*” diye bir dergi çıkarıyor Şevket Süreyya’lar. Nâzım “*bu sizin yaptığınız Mussolini’nin yaptığı korporatizmdir. Yani sulu gözükken faşizimdir*” dedi. Şevket Süreyya’nın yüzü kıpkırmızı oldu. Böyle de bir münakaşa geçti. Ben de bu tartışmaları dinliyordum. Zekeriya Beylere, Almanya’da bulunmuş eski Spartakistlerden

11. *Yarın* gazetesi Arıç Oruç tarafından 1929-1931 arasında günlük olarak yayımlanmış bir siyasal gazetedir. Fethi Okyar’ın kurduğu *Serbest Cumhuriyet Fırkası*’nı destekleyen gazetenin tirajı o dönem için çok yüksek bir sayı olan 80 bine ulaşmıştır. 1930 yılından itibaren hakkında değişik davalar açılan gazetenin kapatılması üzerine Arif Oruç, gazetenin bir koleksiyonuyla birlikte Bulgaristan’a kaçmıştır. [Yayımcının notu]

12. Fuat Carım, Güney Amerika’da Brezilya Büyükelçiliği yapmıştır. [Yayımcının notu]

13. Fuat Carım, I. BMM’de İzmit Milletvekili olarak bulunmuştur. [Yayımcının notu]

Kurtuluş Dergisi yazarlarından Vehbi [Sarıdal] Bey¹⁴ de gelirdi. Doktorlarla [Dr. Şefik Hüsnü Değmer] aynı yaşıydı. Bunlar Zekeriya'lar da poker oynarlardı. Ben seyrederdim. Nâzım'lar ise kız kardeşi, Ziya filan briç oynarlardı. O sıralarda Nâzım'ların evine gelenlerden birisi de Tufan'dı. Gelir ama çok kalmazdı. Ben ne öğrendim ise Tufan'dan öğrendim. Zeki Baştımar ile çok fazla böyle şeyler konuşmadık, zaten çok az kaldı. Tufan'a aynı zamanda Alyanak Fuat da derlerdi. Böyle yanakları al aldı. Ben Muğla'ya gittiğimde Nâzım'lar Erenköy'e taşınmışlardı. Döndükten sonra ben oraya da gittim.

Ben iki parti meselesinden dolayı Nâzım'a biraz kırılmıştım. Bir gün Ziya da evdeydi. Ben Ziya'ya *"gidiyorum"* dedim. Öyle parti disiplini filan düşünmüyorum. *"nereye"* diye sordu, *"memlekete"* diye cevapladım. Nâzım bunun kendisinden kaynaklandığını anladı. Ben sedirde sırtımı Nâzım'a dönmüş uzanıyordum. Hemen önüme gelip diz çöktü Nâzım. *"İstersen beni parti disiplini kuruluna ver, ben bata ettim"* dedi. Ben hiç cevap vermedim.

O günlerde ben sürekli Tufan ile görüşüyordum. Dışarıda geziyor, surların oraya gidiyorduk. Tufan bana tarihî materyalizm, diyalektik, güncel politikadan bir şeyler anlatıyordu. İlk teorik bilgilerimi ondan öğrendim. Tufan bir gün bana *"ben memleketten ayrılacağım, bizim Beykoz'da iki tane parti hücremiz var, seni onlarla tanıştıracacağım, takviyeci olarak sen onlarla görüşmeyi sürdür"* dedi. Beykoz'da çayırdı, sağ tarafta jandarma karakolu vardır, onun yanından bir yol hafif yukarı çıkar etrafında incir ağaçları. Oradan aşağı doğru inerken akaryakıt, benzin, gaza deposu vardı. Onun yakınında da çalışan işçilerin barakaları bulunuyordu. İşte burada iki tane hücre varmış, Tufan beni oraya götürdü. Onlarla beni tanıştırdı. Ben bir süreye oraya gittim, işçilere Tufan'dan ne öğrendiysem tarihî materyalizm, diyalektik felsefe, dünya durumu falan, geceleri orada kalarak anlattım.

– *Bu hücrelerde kaç kişi vardı?*

– Orada iki hücre olduğunu biliyorum ancak ben bir tanesi ile ilgileniyordum. Benim ilişki içinde olduğum hücrede 25-30 yaşlarında 5 kişi vardı. Çok

14. 1. Dünya Savaşı sırasında Berlin'de öğrencilik yaparken Almanya'da gelişen devrimci harekete katılarak Spartakistlerden etkilenen Türk talebe grubundandır. 1 Mayıs 1919'de Berlin'de yayınlanmaya başlayan *"Kurtuluş"* dergisinin kadrosunda yer almıştır. Bu kadro; Ethem Nejat, Mehmet Vehbi (Sarıdal), Ali Nizami, Vedat Nedim (Tör), Mustafa Mermi, İsmail Hakkı (Arap), İlhami Nafiz, Sadık Ahi, Mümtaz Fazlı (Taylan), Nurullah Esat (Sümer), Namık İsmail, Lem'i, Hamit Sadi (Selen) gibi isimlerdir. Ayrıntılı bilgi için; Rasih Nuri İleri, *KURTULUŞ*, TÜSTAV Yayınları, Şubat 2007.

sağlam gençlerdi bunlar. Her halde ikinci de o kadardı. Ben o gece orada kalıyordum onlarla birlikte. Bir gece gittiğimde ödüm patladı. İncir ağaçlarının olduğu tepeye geldim. Saate baktım daha erkendi. Fabrika çalışıyordu. Ben paydosta oraya gideceğim, onlar gelip beni alacaklardı. İncir ağaçlarının altına geldim koca koca köpekler. Bunlar depoyu bekleyen köpeklerdi. Orası deniz kenarı olduğu için aynı zamanda liman olarak da kullanılıyordu. Yükleme boşaltma yapılıyordu. Oranın karşısında küçük bir kahve vardı. Oraya doğru yürüdükten sonra şeye doğru çıkardım.

- *Anadolu Kavağı'na...*

- Evet Kavak'a. Ben buraya bir dönem gittim. Ondan sonra ben Muğla'ya gitmeye karar verdim. Giderken Tufan ile aramızda bir haberleşme sistemi oluşturduk. O bana bir şeyler yazıyor, ben de ona.

Ben Muğla'da bir hücre kurdum. Bir öğretmen, bir işçi, bir de posta müvezzii (dağıtıcısı). Bu Muğla'da kurulan ilk hücre; tabii ne yakalandı, ne bir şey oldu. Bunlardan işçi olanı bir değirmende çalışıyordu. Halil Bilgin aynı zamanda benim ilkokul arkadaşımdı (*Sonra bir yolunu buldu, 1940 yıllarında İstanbul'da Mısır Çarşısı'nda kumaş mağazası sahibi oldu. Bir milletvekilinin kızıyla evlendi. Geçen yıllarda çocuklarına sordum, onlar aynı işe devam ediyorlar, beni tanımazlar.*). Tufan, İstanbul'dan "*Cumhuriyet*" gazetesi yolluyordu. Bu gazetenin isminin yazıldığı yere toplu iğne ile bana ileteceği notu deliyor bana gazeteyi yolluyor. Tabii benim kaldığım evin adresi değildi bu. Benim kurduğum hücredeki müvezzi arkadaş onu alıp bana getiriyordu. Ben de gazeteyi alıp eve getiriyor, iğne izleri ile gelen notu kağıda çekerek ne yazdığını anlıyordum. İlk gizli faaliyetim buydu. Benim bu faaliyetim başıma büyük işler açabilirdi. Bir gün bizim hücreden işçi olan arkadaş geldi. Bana dedi ki "*burada Madanoğlu isimli bir teğmen, bir de onun çavuşu var, bunlar bizim adamımız. Onlar ne zaman isterse-niz söyleyin Muğla'yı topa tutarız, taş üstüne taş kalmaz*". Ben ürktüm "*sakın böyle bir şey yapmayın asker içine kesinlikle girmeyin*" dedim. Yani çocukça bir şey yapsam Nâzımvarı, "*hadi*" desem, Muğla gitti. Yani böyle saçma sapan şeyler. "*Sakın böyle şeylere girismeyin, biz dört kişiyiz bu kadar kişi yeter başka kimseyi partiye almıyoruz*" diyerek onları ikna ettim. Bir gün yine "*Cumhuriyet*" gazetesi geldi; müvezzi onu bana getirdi. 1932 yılının yaz aylarıydı. Ben bu şifreyi birkaç saatte çözdüm. "*Hemen yola çık İzmir'e gel, oradan deniz yollarının vapuruna bin, İstanbul'a Karaköy'e geldiğinde karşı yoldaki durakta bekle. Senin tanıdığın birisi ile irtibata geç-*

ceksin” diye yazıyordu. Ben de şifrede yazıldığı gibi yaptım. İzmir’e, oradan da gemiyle İstanbul’a gittim.

Durağa geldim baktım, Nâzım. Elini uzattı. Ben o kadar kızmıştım ki, elini bile sıkmadım. Onunla tekrar irtibata geçmek istemiyorum, çünkü korkuyorum. Aradan biraz zaman geçti. Tufan geldi beni görmeye. Bana *“Liman Şirketinde işe gireceksin. Şair yazar, Şükufe Nihal’in kocası Ahmet Hamdi orada çalışıyor. Onu göreceksin ben Nail dediğinde, o seni hemen tanır ve işe başla”* dedi. Ben hemen bu işi bana Nâzım’ın bulduğunu anladım. Gittim Limancı Hamdi’yi¹⁵ buldum; bana hemen muhasebede bir iş ayarladılar. Ayrıca Perşembe Pazarı’nda, Liman Şirketi idare meclisindeki adamların ara sıra gelip kaldıkları lojmanda bir oda verdiler. Gayet güzel banyosu olan bir oda. Para da ödemiordum odaya, işten de ayda 45 TL para alıyordum. Zaten benim tevkifatım da burada oldu. Ben Muğla’dan geldiğimde, Nâzım ile Ziya da konuşmuyordu, bozuşmuşlardı. Nedenini bilmiyorum.

Ben bu arada Ziya ile buluştum. Karısı ile kaldıkları eve beni davet ettiler, birlikte yemek yedik. *“Sonra yeniden görüşürüz”* diyerek ayrıldık. Şimdi bu Ziya’nın ölümüne gelince: *Ziya, eroin imal ederken yangın çıkıyor ev tutuşuyor. Ziya da yanarak ölüyor. Ben haberi duyunca karısını aradım ama bulamadım. Karısı, Çarlık Ordusu’nda Çarın bassa subaylarından bir albayın kızı. Ekim Devrimi ile birlikte bunlar kaçıyorlar, önce Odessa’ya geliyorlar. Oradan da bir grup kaçak subayla birlikte İstanbul’a geçiyorlar. İş arıyor kız, sonra Ziya ile tanışıyorlar. Birlikte yaşamaya başlıyorlar. Ben bu kadını aradım. Nabit diye birisi vardı. Ara sıra görüşürdük. Nabit, Ziya’nın yakın arkadaşıydı. Ona sordum. O, olayı anlattı. Ev absapmış. Çok çabuk alev almış öyle ölmüş Ziya. Nabit anlattı, bu olaydan sonra kadını da Diyarbakır’a sürgün etmişler. Orada bir ağanın evinde hizmetçi olarak işe girmiş. Yer döşemelerini silerken de yorgunluktan düşüp ölmüş. Bunun hikayesi de böyledir.*

15. Ahmet Hamdi Başar - Limancı Hamdi (d. İstanbul, 1897 - ö. 1971); İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nin Coğrafya bölümü mezunu olup 1.Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerindendir. İstanbul Liman Şirketi kurucusu ve yöneticisi olması nedeniyle kendisine Limancı lâkabı verilmiştir. Cumhuriyet’in kurulması aşamasında eşi Şükufe Nihal Başar’la, kurucularından olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde önemli çalışmalar yapmışlardır. İstanbul Şişli’deki evlerinde toplantılar düzenlenmiş, kurtuluş mücahadesinin kararları alınmıştır. [Yayımcının notu]

Ben Liman Şirketinde çalışıyorum. Böyle girişte uzunca bir banko var. Arkasında oturur sıradan gelen insanların işleri neyse halleder makbuzunu verip yollarsınız. Bir gün oturmuş çalışıyorum. Kalabalık da içerisi. Birinin makbuzunu hazırlıyorum kafamı kaldırmadan elimi uzattım. Birisi, elimi tutup öpmeye başladı. Sene 1932 yıllarının Ağustos ayları. “Allah Allah bu da kim böyle” diyerek kafamı kaldırdım Ziya. “Ne yapıyorsun sen yahu, çıldırdın mı” dedim. “Elini öpmeye geldim, sen eli öpülecek adamsın” dedi. “Niye öpüyorsun, sen kaç yaşında ben kaç yaşındayım” dedim. “Öyle doğru hareket yaptın ki” dedi. Ben de düşündüm. Herhalde doğru hareket benim Nâzım’ı bırakıp gitmem, onunla darılmam olacaktı. O vakit bunlar da darılmışlar. Ben o sıralar onun eroin işi yaptığını bilmiyordum. *“Bize gidelim”* dedi. Paydos saati de yakındı. Biraz bekledi. Bir tramvaya bindik Beyoğlu’na çıktık. Tokatlıyan’ın yanında bir sokak vardır. Tarlabası’na iner. O sokağa girdik. Epeyce gittikten sonra eski bir taş evin ikinci katına çıktık. Bak-tım Rus sevgilisi de orada. Biraz sonra bir Rus kadın daha geldi. Uzun boylu. Nisuzaz’da¹⁶ çalışıyordu, oradan tanıyorum ben. Oturduk yemek yedik. Fazla bir şey konuşmadık. *“Ben yine sana uğrarım”* diyerek ben kalktım, eve gittim. Ziya’yı son görüşüm budur. Karısını da en son burada gördüm. Sonra ben hapishaneye girdim. Hapishaneden çıktıktan sonra Ziya’yı görmedim bir daha. Hapishaneye ben 1933 Mart ayında girdim. 1933 yılında çıkan 10. yıl affında, daha mahkumiyetimiz kesinleşmedi diye bizi çıkarmadılar. Bursa tevkifatında beş seneye mahkum olduk. 1934’ün Ağustosunda temyizden evrak geldi. Bizi bıraktılar, Nâzım da dahil olmak üzere.

– *Siz Mussolini Ahmet, Hamdi Şamilov Nâzım’a gelip giderlerdi demiştiniz. Sizin onlarla sohbetleriniz oldu mu?*

– Özel sohbetim olmadı. Onlar arasında bağlantı kurardım ben. Onlar beni, ben onları severdim.

16. Bugün, Ayhan Işık Sokağı olan Kuloğlu Sokak’la İstiklal Caddesi’nin köşesindeki Nisuzaz (şimdiki Garanti Bankası’nın yerinde) devrin tüm edebiyatçıların az ya da çok uğradıkları bir pastane olarak edebiyat tarihinde özel bir yer edinmiştir. Büyük bir mekâna sahip olan pastane, altı ahşap üstü cam bir paravanla ikiye ayrılmış. Duvarlarının neredeyse yarısı ahşapla kaplıymış ve ön taraftaki salonda dörder kişilik masalar bulunmuş. Çok geniş ve yüksek olan vitrin camı nedeniyle, Nisuzaz’da oturanlar kendilerini İstiklal’de oturur zannedermiş. Nisuzaz Pastanesi’nin sahibi Niko Kirişis gibi çalışanlarının çoğu da Rum’muş. [Yayımcının notu]

- O zaman partide aidat ödeme gibi uygulamalar var mıydı?
- Hayır yoktu.

– Parti yayını var mıydı?

– Periyodik bir yayın yoktu. Yalnız bir defa 1 Mayıs beyannamesi neşrettiler. Bunu da o zamanlar ben biliyorum. Nâzım'ın evinde kalıyoruz. Babası uskumru dolması yapmış. İki tane de bana ayırmış. Nâzım elinde boş bir kutuyla geldi. Kutunun en altına 20-25 tane bu 1 Mayıs beyannamelerinden koydu. Gitti kutunun dibinden 2-3 santim yukarısını lehimleterek kapattırdı. Üstüne de uskumru dolmaları kondu. Üstü yine kapatıldı. Samsun'a yollayacak. Tabii kutuya şeker konabilir, yağ konabilir, pirinç konabilir. Ama bu, Nâzım! Ben onun zııırlılığını anlatmak istiyorum. Peki nasıl gidecek Samsun'a? Vapurla. Kokacakmış bunu hiç düşünmüyor. Nâzım dedi ki *“ben bunu postaneye veremem, sen de yalnız gitme”*, sonra kız kardeşi Samiye'ye *“bu paketi Nail ile birlikte postaneye verin”* dedi. *“Nail'i de tanıyabilirler”* diye konuştu. *“Ben de aynı vapurla sizinle birlikte geleceğim ama yan yana olmayacağız, Nail seni kapıda bekler, sen postaneye girip paketi verirsin. Birlikte dönersiniz”* diye bize tembihledi.

– Gönderen kişi, alan kişi adları yazıldı mı?

– Yazılmıştır. Belki onlar da benim Tufan ile Muğla'da yazışmam gibi şifreler kullandılar. Ama paketin Samsun'a gittiğini hatırlıyorum.

O günlerde, yanılmıyorsam Buharin'in *Tarihi Materyalizm* ve Kuusinen'in *Dişalektik Materyalizm* adlı kitapları Türkçe'ye çevrilmiş, broşür haline getirilmişti. Nâzım'ın Rasih Güran diye çok yakın bir arkadaşı vardı. Çok iyi İngilizce biliyor, Kadıköy'de oturuyordu. Solcu bir çocuktı, ben de tanışmıştım. Bir gün Nâzım bana *“şu belgeleri al Rasih'e götür, bunları çok iyi saklasın, o bilmez sen çok sıkı tembible”* diye bir paket verdi. Ben, içinde ne olduğunu bilmiyorum. Aldım Rasih'e göturdüm. Rasih uzun boylu bir çocuktı, bu nedenle biz ona Uzun Rasih derdik. Ben paketi Rasih'e verdim *“bunları Nâzım yolladı, çok iyi saklıyacaktı”* dedim. Rasih *“olur olur, ben saklarım”* dedi. Rasih'in annesinin eviydi, üç katlı bir evdi. Ben döndüm; Nâzım, Rasih'i iyi tanıdığı için *“bir kontrol yap, belgeleri iyi saklamış mı”* dedi bana. Ben yeniden Rasih'lere gittim. *“Nâzım, nereye sakladığını soruyor”* dedim. Rasih sanki çocuk oyunu oynuyor. *“Öyle bir yere sakladım ki ben bile giremiyorum”* diyerek sakladığı yeri gösterdi bana. Rasih uzun

boyly olduğu için polis giremez diye düşünüp, paketi bodrumda merdivenin en alt basamağının olduğu yere koymuş. Bulunması gayet kolay. Sonra Nâzım paketi geri istedi, alıp götürdüm. Daha sonra Rasih'in anlattığına göre Buharin'in *Tarihi Materyalizm* çevirileri imiş. Ondan sonra ben Muğla'ya gittim. 1933 tevkifatında ortaya çıktı ki bu çeviri, daha sonra çoğaltılarak dağıtılmış. Ama benim haberim yoktu, ancak mahkemede öğrendim ben.

– *Doktor Hikmet ile biç karşılaştınız mı?*

– Tabii, bir iki kez konuştuk da. Babîâlî'de...

– *Onun Nâzım ile ilişkisi var mıydı?*

– Yok, araları iyi değildi. Bana biraz dengesiz anormal gelirdi Doktor. Birlikte yaşadığı Fatma Nudiye Yalçı vardı, onu da tanırım. Bana bu kadro içinde itimat veren, merhum komite sekreteri Hasan Ali [Ediz] ile Eczacı Vasıf'tı. Her ikisi de Merkez Komite üyesi.

– *Nâzım ile beraberken onları tanımış mıydınız?*

– Hayır.

– *Daha sonra tanıştınız?*

– Daha sonra. Nâzım onları tanırdı. Biz Bursa'da tevkif edildiğimiz zaman bunlar da Eskişehir'de mevkufatlar. Sonra ben 1937 tarihinde döndüğüm zaman Hasan Ali'yi *Tan Gazetesi*'ne hikaye tercümeleri getirirken görürdüm. Ama konuşmazdık. Ben de orada çalışıyordum.

BURSA TEVKİFATI

Nail Çakırban

– *Bursa tevkifatı nasıl oldu?*

– Ben 1933 Mart ayından 1934 Ağustos ayına kadar 17 ay yattım, ama halen niçin yattığımı bilmiyorum.

– *Siz böyle bir tevkifat olduğunu biliyor muydunuz?*

– Duymamıştım. Beni Perşembe Pazarı'ndan aldılar.

– *Sizin bu dönemde parti bağlantınız kimdi?*

– Tufan ile vardı. Söz açılmışken Tufan'ın akibetinden bahsedeyim. Biz Bursa Cezaevi'ne girmeden Tufan ortadan kaybolmuştu. Gerçi bana gideceğini söylemişti. Tufan (Şükrü veya Fuat da derdik) Rusya'ya gidince Komintern ona iyi davranmamış. Çünkü Nâzım'ın partisinden. Yani Muvaffakat'tan değil de Muhalefet'ten olduğu için. Ben gittiğimde Komintern'de bana Tufan'ı sordular. Ben “*ne kabahati vardı Tufan'ın?*” diye sordum. Miller “*o partiye zarar verdi*” diyor. Ben de “*eğer o muhalefette olduğu için suçlu ise ben de suçluyum, ben de aynı partiden geliyorum*” dedim. Sinirimden neredeyse ağlayacak haldeydim. Bu konuşmadan sonra Tufan konusu bir daha gündeme gelmedi. 1979 yılında ben Şükrü Martel ile karşılaştığımda Tufan'ı sordum. “*Haberin var mı ne oldu?*” dedim. Şükrü “*Evet haberim var. O zaman Türkiye'den birisi gelmiş Tufan'ı çok iyi savunmuş ve idamdan kurtulmuş*” dedi. Şükrü Martel, o kimsenin ben olduğumu bilmiyordu. Daha sonra Tufan'ı, yani Alyanak Fuat'ı Taşkent'e sürdürmüş Stalin. Nâzım 1954'lerde Rusya'da aramış. Moskova'da görüşmüşler. Sürgünde iken bir doktorla evlenmiş. 1962 yıllarında da oralarda ölmüş.

– *Tufan'dan sonraki bağlantınız?*

– Tufan gitti, Nâzım ile bağlantım oldu. O da tam parti bağlantısı değil. Ben sadece Beykoz'lu işçilere takviyeci olarak gidiyorum. Neden götürüldüğümü, 1933 tevkifatının hangi olaylara dayandığını, o günlerde ben bilmiyordum. Hapiste parça parça bir şeyler duydum. Ama olay hakkındaki gerçek bilgileri Sovyetler'e gittiğimde öğrendim. Yine de kendimle ilgili meselenin ne olduğunu tam anlayamadım. Asıl partiden genç bir çocuk, yanılmıyorsam adı Conga Ali olacak, bu çocuk okuyacak bir şeyler arıyor. Kendi partisinden yoldaşları *“bizde yok, Bursa'da falanca kişide var. Sen onu tanıyorsun git ondan al”* diyorlar. Bu kişi de muhalefetin Bursa teşkilat sorumlusu Tosun Ömer. Gidiyor ondan aradığı broşürü alıyor. Çocuk üstünde bu broşür ile yakalanıyor. Sorguya çekiyorlar çocuğu. Önce bir şey söylemiyor, işkence yapıyorlar. Birkaç isim ve adres veriyor. Polis bu adreslerden birine broşür post alıyor ve akabinde bunu alan kişiyi yakalıyor. Böylece genişleyerek sürüyor tevkifat. İstanbul ve Bursa'dan insanlar yakalanıyor. Ben bu çocuğu hiç tanımıyorum. İçeride polis işkencehanesinde *“Nail”*¹⁷ diye bir ses duydum. Bu çocuktu, belki de aklına kim gelirse söylüyordu. Benim adıma da başka bir yerden duymuş olabilir. Garip rastlantılar ve yanlışlıklar sonucu hapse düşmüş pek çok insan vardı. Ben de onlardan biriydim her halde.

– *Sorgulamadan biraz bahseder misiniz?*

– Polis müdüriyeti, Gülhane'ye çıkan yol üzerinde üç katlı ahşap bir binaydı. Sorgulama bu üç katlı binanın en üst katında olurdu. İşkenceli sorgular hep gece yarısı yapılırdı. Beni ilk götürdüklerinde Derviş'i getirdiler. *“Tanıyor musun?”* diye sordular. *“Evet, tanıyorum.”* dedim. Tufan tanıştırmıştı. Ayakkabıcıydı, ben de bir çift ayakkabı diktirmiştim. Benim adıma da polise, Derviş vermiş. *“Derviş her şeyi anlattı sen de söyle”* diyor polis. *“Ben bir şey bilmiyorum ne anlatayım”* diyorum polise. Ben bir fırsatını bulduğumda *“utanmıyor musun ne yalan söylüyorsun?”* dedim Derviş'e. İşkence, dayak yaklaşık bir ay sürdü. Ayaklarımı bir sopaya bağlıyorlar iki polis sopanın ucundan tutup ayağımı havaya kaldırıyor başka bir polis bütün gücüyle sopayla tabanlarıma vuruyordu. Bayılıncaya kadar dövüyorlardı.

17. O sırada Muvaffakat'ın teşkilât sekreteri Tayyareci Cemal'in parti adı Nail'dir.
[Yayımcının notu]

Ayaklarımı tuzlu suya koyuyorlar, bir gece bekletiyorlar ertesi günü yeniden dövüyorlardı. Bu işkencecilerin bir müdürü vardı. Sadullah isminde, berbat birisi. Tahsin Baba diye yaşlı bir polis vardı, geceleri başımızı o beklerdi. Ben artık yemek de yiyemiyordum. Kendi kendime açlık grevine başladım ben de. Tahsin Baba biliyordu bu durumu. Ara sıra çorba veriyorlardı ben de götürüp helaya döküyordum. Tahsin Baba bana acıyordu herhalde. Bana gizlice paltosunun içinde sıcak yiyecekler getiriyordu. Ben de onu kırmamak için yiyormuş gibi yapıyordum. Hiç unutmuyorum çok iyi yürekli bir polisti bu Tahsin Baba.

– *Ne kadar devam etti bu işkence faslı ?*

– Bir ay kadar sürdü. Ben artık, ifadem alındı, bir şey çıkmaz beni bırakırlar diye düşünüyordum. Bir gece yine kıyametler koptu poliste. Birini yakalamışlar işkence yapıyorlardı. Zeki'ydi yakalanan. Rumeli Feneri'nde bekçilik yapıyordu; beni Tufan tanıştırmıştı. Birkaç kez buluşmuştuk.

– *Bu kısmı biraz toparlayalım isterseniz...*

– 12 Mart 1933'de Cango Ali ve Tosun Ömer Bursa'da yakalanıyor. Conga Ali esas partiden Muvafakat'tan. Tosun Ömer, Muhalefet'in Bursa il sekreteri. Böylece bu tutuklama Muvafakat ve Muhalefet'in birlikte operasyonu. Bu arada “*Komünistlik Nedir? Halkçılık, Devletçilik, Milliyetçilik Nedir?*” gibi kimi risale broşürler hazırlanmış bastırılmış. Bunlar da ele geçmiş. Aynı zamanda Nâzım da “*Gece Gelen Telgraf*” şiir kitabı nedeniyle tutuklanmış. 31 Mart 1933'de ben, Mustafa Sıtkı, Derviş, Mustafa Tekin, Orhan, Elektrikçi Ahmet, Yusuf, yol amele çavuşu Ali, Marangoz Akif, Mürettip Hüseyin, Fethi Zeki ve Halil Efendi olmak üzere 12 kişi yakalanıyoruz. Bizden hemen sonra Mussolini Ahmet, Hamdi Şamilov, Ali Galip tutuklandı. Kısa bir süre sonra Mussolini Ahmet ve Hamdi Şamilov serbest bırakıldı.

– *O zaman sizin kullandığınız parti adınız var mı?*

– Evet. Tufan ve Nâzım biliyordu. Ulvi.

– *Ama Derviş ve diğerleri sizin parti adınızı bilmiyor...*

– Hayır bilmez. Ama benim çalıştığım yeri biliyor.

- *Siz Tufan ve Nâzım ile konuşurken bu parti adınız mı kullanılırdı?*
- Ulvi derlerdi. Ben de Tufan ile konuşurken Şükrü derdim.

- *Nâzım'ın parti adı var mıydı ?*
- Ben bilmiyorum. Ama İsmail'in Marat'tı.

- *İsmail ile bu dönem karşılaşmadınız galiba ?*
- Hiç karşılaşmadık. Benim karşılaştığım Adana'dan Şoför Galip.

- *Onunla ne vesile ile karşılaştınız ?*

– O gelip giderdi Adana'dan. Tufan ve Nâzım ile görüşürdü. Tufan teşkilat sekreteriydi.

Bir ay süren sorgulamadan sonra mahkemeye sevk edildik. Mahkeme tevkif kararı alınca Sultanahmet Cezaevi'ne gönderildik. Hapishane adeta kurtuluştı.

- *Sorguda Nâzım ile karşılaştınız mı?*

– Karşılaşmadım. Onu direkt Sultanahmet'e getirdiler. Oradan da Bursa'ya gittik. Ben “*Nâzım niye burada?*” diye soruyorum. O bana “*vallahi ben de ne olduğunu bilmiyorum*” diyor. Ama biliyor. Sonra ortaya çıktı. Buharin'in *Tarihi Materyalizm*'ini çevirip teksirle çoğaltıp dağıtmışlar. Aziz Nesin bir kitabında bu olayı yazmış, Rasih'in çevirdiği bu kitabı Nâzım'ın benim üzerime almamı istediğini ve bu nedenle mahkum olduğumu belirtmiş¹⁸.

- *Rasih Gürhan tevkifata karıştı mı?*

Hayır karışmadı. Rasih Güran, bizim bir de Bercavi diye bir arkadaşımız vardı, sonradan bir kitap yayınladı, galiba. Biz bunlarla o zaman Erenköy'de hep birlikte gezerdik. Hücre gibiydik. Ben onlara bildiklerimi anlatırdım. Galiba Bercavi tevkif edildi. Ama Rasih hiçbir zaman tevkif edilmedi.

Nâzım ile birlikte kelepçeye vurulmuş halde Bursa Cezaevi'nin yolunu tuttuk. Bursa'da sayımız 30-35 kişiyi bulmuştu. Sonradan gelenlerin büyük kısmı tütün işçisiydi. Asıl partinin adamlarıydı. Olay Bursa kaynaklı olduğu için dosya birleştirilmişti.

Bursa Hapishanesi benim için bir aydınlanma yeri oldu. Hangi partinin

18. Aziz Nesin, *Türkiye Şarkısı Nâzım*, Adam Yayınları, Mayıs 1998, sayfa 106.
[Yayımcının notu]

mensubu olduğumu daha önce bilmiyordum. Ancak hapiste öğrendim. Ben, Türkiye’de bir komünist partisi var, ben de onun üyesiyim zannediyordum. Bunun gerçeğini içeride tütüncülerden öğrendim. Asıl parti Komintern’e bağlı partiydi ve tütüncüler onun üyesiydi. Ben ise asıl partiye muhalefet eden partinin üyesiydim. Nâzım’ın esas partiye muhalefet ettiği için ihraç edildiğini, Muhalefet’in Merkez Komitesini oluşturduğunu öğrendim. Ben, Nâzım bana bir şey anlatmadığı için ona kızıyordum. Muhalefet partisini oluşturup, asıl partiyi bölmesini doğru bulmuyordum.

Akşam geldik Bursa’ya. Bursa Cezaevi’nde hepimizi aynı koğuşa verdiler. Koğuş büyük bir koğuş. Bir köşede üst üste yataklar yorganlar yığılmış. Bir ağa bir köşede oturuyor. En az 20-25 kişi var koğuşta. Biz geldik, “*buyurun*” filan dediler. Biz korktuk. Tütüncüler de var yanımızda. Para isteyecekler diye korkuyoruz. Neyse bize “*esrar ister misiniz?*” diye sordular. “*Hayır, istemeyiz*” dedik. Çay getirdiler. O gece orada kaldık. Sonra bizi aldılar Bursa Hapishanesi’nin bodrum katına verdiler. Burası küçük pencereleri olan basık bir yerdi. Bir müddet kaldık orada. Sonraki gün baktık ilk gün gördüğümüz ağa geldi bizim koğuşa, sonra diğerleri. Mesele sonra anlaşıldı. Bizi onların yerine yukarıya çıkardılar, onlar bodruma indi. Tüm kat bizimdi. Koğuş tamamen siyasilerin olmuştu. Bir koğuş bize yetiyordu, diğerinde yemek yapıyorduk. Öbür koğuşlar ise boştu.

– *Yani siyasileri tecrit ettiler.*

– Evet tecrit ettiler.

– *Peki, yatak yorganı nereden buldunuz?*

– Bende hiçbir şey yok. Tütüncüler kendi yatak-yorganlarını İstanbul’dan getirmişlerdi. Bursalılara da evlerinden yatakları geldi. Hatırımda kaldığına göre Nâzım da İstanbul tevkifhanesinde kaldığı için onun da vardı. Olmayan benim gibi birkaç kişi vardı. Biz de onların arasında idare ettik.

– *Cezaevinde yemek çıkar mıydı, yoksa mahkumlar kendi mi yapardı?*

Hiçbir şey verilmezdi. Verilen bir tek askeri tayındır. Çokları bununla idare ederdi. Soğan, sarımsak. Bizim ilk bodrum kattaki koğuş penceresi ile dışardaki toprak aynı seviyedeydi. Ahşap ranzalar vardı. Fakat müthiş tahtakurusu vardı. Dar bir koğuştu. Ama koğuşlar arasında dört kişinin rahatlıkla volta atacağı temiz bir malta boşluğu¹⁹ vardı.

19. İki koğuş arasında gezinti boşluğu.

– *Mutfak koğuş içinde miydi?*

– Biz malta boşluğunda yemek yapabiliyorduk. Gündüz, bir hela vardı oraya gidilebiliyordu. Fakat gece, koğuş içinde bir teneke vardı. O tenekeye yapılıyordu.

– *Musluk yoktu yani?*

– Musluk filan hiçbir şey yoktu. Bir teneke, onun üstünde su dolu bir teneke. Elleri orada yıkıyordun. Fakat gündüz oldu mu kapılar açılıyordu. Helâya gidebiliyordun. Gece büyük abdest olmaması için tertibatımızı alıyorduk ama yine de olabilir. İshal filan oldun mu, gardiyana haber veriyordun. Çok çaresi kalmamışsa koğuşun bir köşesinde işini görüyorsun. Sonra pencere-mencere açılıyor ama koku kalıyordu.

– *Nasıl ısıniyordunuz ?*

– Çok zordu. Birinci sene çok soğuktu. İçerisi çok rutubetliydi. Çok soğuktu. Soba yoktu. Mangal vardı. Mangal, malta boyunda yakılıyordu. İyi-ce yandıktan sonra içeri alınıyordu. Ama koğuş nefes ile ısıniyordu. 6 metreye 6 metre bir yerdi... Orada yatıyorduk.

– *Üst kata çıktığımızda sizi tecrit ettiklerinde kapılar kapanıyor muydu?*

– Yok, kapatmıyorlardı.

– *Ortak banyo var mıydı?*

– Yok, hayır. Su ısıtıp kendimiz hazırlıyorduk. Yani artık orası bizim apartman dairesi gibi bir yerdi. İki tane büyük koğuş yan yana, sonra bir merdiven var. İniyorsun malta boyu var. Aşağısı gözüktüyor, ızgaralar falan var.

– *Bodrumda kalırken banyo işini nasıl yapıyordunuz?*

– Gündüz gidip gardiyana söylüyorsun, onlar temin ediyorlar malzemeyi. Zaten fazla banyo yapıldığı da yoktu. Kaç ay kaldık zaten çok da soğuk, gidip üşüyeceksin, nerede banyo yapacaksın. Daha çok, siliniyordu insanlar.

– *Yukarı katta da tabtakurusu var mıydı?*

– Avuçla toplardık. Deli Mehmet'le avuçla toplardık. Nâzım'ın bir cibinliği vardı. Bir köşede böyle yüksek dururdu. Bazı arkadaşların da cibinlikleri vardı. Bizim çoğumuzun, mesela Mehmet'in de cibinliği yoktu. Tütüncüler-

de de birkaç cibinlik vardı. Bazen birbirlerine sokuluyor, bir cibinliğe giriyorlardı. Ama bizim yoktu. Biz, çok zaman, Mehmet ile oturur geceleri, tahtakurusu toplardık. Taslar vardı, su dolusu. O tasların içine atardık, dolardı tas. Ertesi gün tahtakurusu kalkıyordu ortadan. Sonra yeniden oluyordu.

– *Bit, pire gibi şeyler var mıydı?*

– Orada bitlendiğimi hatırlamıyorum. Çünkü yıkanılıyor, temizleniliyordu. Başkalarıyla temas yoktu, bu nedenle bitlendiğimizi hatırlamıyorum. Ama pire vardı. Bodrumda bizim karşıımızdaki koğuş, adem babalar koğuşuydu. Çok iyi hatırlıyorum, onlar biti yarışa çıkarırlardı. Böyle bir teneke altında ateş üstünde bitler, “*seninki yendi, benimki yendi*” diye kumar gibi bir şey oynuyorlardı.

– *O adem babalarla, diğer mahkumlarla ilişkiniz var mıydı?*

– Yok, hayır. Adem babaları maltaya çıkarıyorlardı. Onların bahçeye çıkan ayrı bir kapıları vardı.

– *Siz bahçeye çıkıyor muydunuz?*

– Biz bir ay bahçeye hiç çıkmadık. İlkbahar geldiğinde, herhalde bizim evrakları da tetkik etmişler, çıkın bahçeye dediler. Çıktık. Böyle büyük yüksek duvarları vardı. Oraya çıkıyorduk.

– *Görüşme nasıl yapılıyordu, sizin görüşmeciniz herhalde...*

– Yoktu.

– *Diğer arkadaşlar nasıl görüşüyordu?*

– Büyük bir koridor vardı. Zemin kata inildiğinde sola doğru bir yere gidiyordu, idareye doğru müdüriyet falan vardı. İşte orada parmaklıklar vardı. Gelenler bir tarafta, mahkumlar bir tarafta. Ben pek görüşme yapmadığım için detayları bilmiyorum. Ama görüşmede Nâzım'ı idareye alıyorlardı. Nâzım orada görüşüyordu.

– *Onun çok ziyaretçisi geliyor muydu?*

– Yok, çok gelmezdi. 15-20 günde bir kız kardeşi geliyordu, karısı geliyordu. O sıralar Mehmet Fuat küçüktü. Arada ben de onun getirildiğini görüyordum.

– *Dış dünyayı görüyor muydunuz?*

– Dış dünyayı görüyorduk. Pencereleden birinci katta olduğu için bahçeyi görüyorduk. Bizim altımızda kadın koğuşu vardı. Zemin katta. Kadınların seslerini, türkülerini duyuyorduk. Fakat onları göremiyorduk. Karşıda jandarmalar vardı. Pencereden baktığın zaman bahçeyi, karşıdaki dağları, onları çok rahat görüyorduk, üst kattayken. Bodrumdayken hiçbir şey gözükmüyordu. Yalnız yüksek duvarları görüyorduk. Başka bir şey yok. Ula dağ'ı rahat görüyorduk. Kar manzarasını, karların erimesini, bunlar seyredilebiliyordu.

– *Nâzım orada şiir yazıyor muydu?*

– Yazıyordu. Pek fazla değil. O aralar pek fazla değildi. Nâzım'ın yazdığı daha çok karısına mektuplardı.

– *Siz hiç yazıyor muydunuz?*

– Bursa'da çok fazla bir şey yazamadım. Bir kere, 6 ay bodrumdayken bir şey yazmak mümkün değildi. “*Müdüriyet*” şiirini sorgulama sırasında kafamda oluşturmıştım. Dışarıya çıkınca kağıda geçirdim. Bu dönemde “*Taş Tayyare*” diye bir roman yazdım. Hapishaneyi anlatıyordum. Çünkü hapishane, bina olarak, tayyareye benziyordu. Bu yüzünden adını “*Taş Tayyare*” koydum. Bu romanın el yazmalarını daha sonra Halet, polisin eline geçmesin diye arkadaşı olan Selim Sırrı Tarcan'ın damadına veriyor. Oradan da bir çok kez istememize rağmen geri alamadık, korkup yakmışlar. Basılmadı yani bu kitap. Başka da bir şey yazamadım içeride. Zaten böyle yan yana yazıyorduk, pek mümkün değildi. Belki bahçeye çıkıldığında. Nâzım o zaman en güzel şeyine başlamıştı, neydi?...

– “*Bedrettin?*”...

– “*Bedrettin Destanı*”. Bodrumda başladı. Nâzım'ın bir huyu vardı, okurdu yazdıklarını, bu iyi tarafı, düzeltirdi. Okuduğu zaman çünkü, sesinin ahengini kendisi de duyuyor. Buna çok önem verirdi. Sonra burası olma-
mış derdik, orasını düzeltirdi; inatçılığı yoktu.

– *Herkesin görüşünü alırdı yani?*

– Alırdı. İstanbul'da evinde kaldığımızda yine aynıydı. Kız kardeşini alır, karısını alır, babasını alır; hatta giderdik Zekeriyalara; onlara okur, onların da görüşünü alır. Çok az değiştirirdi.

Mesela *“Gece Gelen Telgraf”*, İsmail’in ölüm şiiri, aynı odada kaldığımız zaman yazıldı. Gece yarısı kalkardı, bak sana okuyorum derdi ve her zaman yüksek sesle okurdu ki ahengini alsın. Sonradan vazgeçti. Bir Rus şair vardı, Mayakovski. Onun üç şeyi vardır. Mayakovski *“şiir bir silahtır”* der. *“Şiirin bir muhtevası vardır, bir de müzik tarafı vardır”* der Mayakovski. Nâzım da onu takip ederdi. Bir de tasvir vardır. Resimde tasvir. Nâzım onu takip ederdi. *“Ben Mayakovski’den bir şey öğrenmedim”* derdi ama, çok şey öğrenmiştir muhakkak.

– *Cezaevinde gündelik yaşam nasıldı, sıkılıyor muydunuz?*

– Anlatayım. Koğuş sistemi bence en kötü sistem. Şimdi gerçi müdafaa ediyorlar. Koğuş sistemi şu 20-30-40 kişilik koğuşlar diyelim. Sizi bir ağanın koğuşuna veriyorlar. Siz mecbursunuz ağanın söylediklerini yapmaya. O sizin de ağanız oluyor aynı zamanda. Paranız varsa rahatsınız. Yoksa sizi adam yerine bile koymazlar koğuşta.

– *Ama siz uyumlu bir grupmuşsunuz?*

– Evet. Zaten bizi hemen ayırdılar. Koğuş sisteminde, mesela esrar satıcısı ağa vardır. Size de esrar satmak ister. Paranız varsa zorlar sizi. Yani paranızı daima çekmek ister, kendinize bir komüna kuramazsınız, ortak yemek yiyemezsiniz. Fakat tesadüfen siyasiler bir araya düşerse tamam. Fakat zaman zaman siyasiler de birbirinin gözünü oyuyordu. Şimdi işin aslı bu. Tek kişilik değil ama iki, üç, beş kişilik odalar bence çok rahat. Çünkü orada birbiriyle konuşup dinleyebiliyorsun, okuduklarını anlayabiliyorsun.

– *Cezaevinde kütüphaneniz var mıydı, okuma saatleriniz var mıydı?*

Yoktu. Ama kitap getiriyorlardı. İstedğin kadar okuyabiliyordun.

– *Komünanın kitaplığı var mıydı?*

Hayır yoktu. Komüna kendisini zor geçindiriyordu. Kitap alacak durumda değildi. Ama diyelim bana birisi kitap getirmiş, ben okuyorum, ona veriyorum, o diğerine. Yani kitap okuma, dert değildi. Yani kitapsız kalınmıyordu.

– *Yani Bursa’da iken kitap problemi yoktu?*

Yoktu. Bursa’da iken, komüna problemi yoktu. Bursa’dan soracağınız başka bir şey var mı?

– *Sigara sorununu nasıl hallediyordunuz?*

Herkese soruluyordu. Mesela sen neye alıştın, ona göre o sigara veriliyordu. *Yenice* içersen üç tane, *Birinci* içersen mesela beş tane düşüyor pa-yına, bu şekilde, yani komünada heyet vardı. O karar veriyordu.

– *Cezaevinde tek komüna mı vardı, iki tane mi?*

– Tek komüna vardı.

– *Nâzım, komünada uyumlu bir insan mıydı?*

– Uyumluydu.

– *Yani komünada çatışma problem çıkmadı...*

– Hiç çıkmadı.

– *Cezaevinde politik eğitim, sobbet olur muydu?*

– Yapılırdı. Mesela Nâzım anlatırdı. Ben Tufan'dan öğrendiğim tarihî materyalizm, Türkçe, Coğrafya, Riyaziye gibi dersler anlatırdım. Bu Bercavi'nin yazdığı küçük bir broşür var, orada yazar "*Nail şunları yapardı*" diye.

– *Nâzım bir şeyler anlatır mıydı? O hangi konuları anlatırdı?*

– Fransızca dersi verirdi isteyenlere. Sonra Rusya'dan anlatırdı, ihtilâlden söz ederdi. Bir de Rumca, Bulgarca, İtalyanca devrimci şarkılar söylenirdi. İşte "*jandarma biz komünistiz*" gibi. Billhassa İbiş'in [Aydınlatan] çok güzel sesi vardı. Marşlar o şarkılara adapte edilir, o marşlar söylenirdi. Hep beraber.

– *Parti marşı var mıydı o zaman?*

– Partinin marşı yoktu, Enternasyonal vardı. Biliyorsunuz Enternasyonal'in Türkçesi Vâlâ'nındır.

– *Tütüncüler nasıl vakit geçirirdi?*

– Bu derslere gelirlerdi. Kendi kendilerine şarkılar söyler, birbirleriyle konuşurlardı.

– *Gazete, mecmua gelir miydi?*

– Gelirdi. Hem bak bir Deli Mehmet vardı. Bu Deli Mehmet sonraki tev-

kifatlarda dilini ısırması. Konuşmayayım diye. Mehmet daha sonraları Mısır Çarşısı'nda çay-kahve satan bir dükkan çalıştırdı. Biz arada sırada Halet ile gider otururduk. O da bize harmanlanmış çay verirdi. Dil ısırması olayı yanlış tabii, çünkü insan kan kaybından ölebilir. İnsan dayak yerken gayri ihtiyari ısırması da olabilir. Çıldıranlar oldu mesela, ben biliyorum. Mesela İleri Gençler Birliği tevkifatında birisi çıldırdı. Hasan Basri mesela, kendini atmış, bir rivayete göre de işkencede ölmüş, polis tarafından aşağıya atılmış. Yani bunlar oldu.

– *Tutukluluk boyunca hep Bursa'da mı kaldınız?*

– Hep Bursa'da. Oradan da çıktık.

– *Cezaevi yönetimi nasıldı size karşı? Diğer mahkumların tutumu ...*

– Fevkalade iyi idi. Diğer mahkumlar da öyle. Benim orada diğer mahkumlardan çok iyi arkadaşlarım oldu. Mesela bir katil vardı, Laz. 100 sene mahkum. Bir tane Mansur diye bir adam vardı. Sonradan çok aradım bulamadım. Mansur yol kesici. Mansur ve Laz biz beraber konuşurduk, dolaşırdık. Sonra ayırdılar bizi. Konuşamadık. İlk birkaç ay beraberdik. Tahliye olacağım zaman bu Mansur'la Laz geldiler bana. Benim param yok. Ben düşünüyorum. Mesela tütüncülerin haftada bir, on beş günde bir akrabaları geliyor, en az ikisinin yiyeceklerini getiriyorlar komünaya. Ben diyordum ki, şimdi ben çıkacağım nasıl gideceğim İstanbul'a, param yok. Beş kuruşum yok. Ben nasıl olsa komünada para toplanır, oradan onlarla beraber ben de İstanbul'a giderim diye düşünüyorum. Bu Laz'la Çerkez Mansur “şimdi senin paran yoktur, yolda lâzım olur” dediler. “Yok yabu” filan dedim. 15 lira, büyük para, getirdiler verdiler.

– *Komünada yaşam nasıl paylaşılıyordu?*

– Eşit. Mesela benim aşçılık yaptığım dönem de oldu. Herkese böyle birer keçe, sonra kalırsa eşit tekrar dağıtılıyordu.

– *Aşçılık sırayla mı yapılıyordu?*

– Yok, bilenler yapıyordu.

– *Bulaşık işleri nasıl oluyordu?*

– Sırayla. Nâzım'ı sokmadılar. Evvela Nâzım'ı da sokalım demişler ama

sonra sokmadılar. Herkes sırayla yapıyordu. Ben aşçı olduğum için bulaşık işine hiç girmedim.

- *Çamaşır yıkama işi...*
- Herkes kendi çamaşırını yıkıyordu.

– *Sigara kısıtlaması var mıydı?*
– İsteyene veriliyordu. Nâzım mesela pipo içiyordu. Ona tütün alınmıyordu. Ona getiriyorlardı, komünaya bırakmıyorlardı. Sigara da içiyordu, o pa-yını da alıyordu. Fakat İstanbul tevkifhanesinde 1947'deki komüna ayrılıkları orada olmadı. Gayet muntazam olarak gitti. Mesela kimse ben "*Birinci*" içerim, ben "*Yenice*" içerim demedi. Ne gelirse o.

- *Komüna beyeti seçimle mi oluyordu?*
- Seçimle.

- *Bütün tutukluların katılmasıyla mı?*
- Bütün tutuklular katılıyordu.

- *Parti ayrılığı komünaya yansıyor muydu?*
- Parti ayrılığı komünaya hiç yansımadi.

– *Parti hiyerarşisi de, bu MK üyesi, bu sekreter, bu da hiç yansımıyor muydu?*

- Hayır yansımıyordu. Bilinmiyordu ki, bunlar açıklanmıyordu zaten.

– *Sizin bildiğiniz, cezaevi ile dışarıdaki parti bağlantı var mıydı?*
– Dışarısı ile komünanın ilişkisi yoktu. Herkese ailesi getiriyordu. Getirilen her şey komünaya veriliyordu. Orada pay ediliyordu. Fakat İstanbul'da isim söylemeyeceğim bazı tatsız, sigara bakımından şeyler oldu. Ve ben komünadan bir ara ayrıldım. Tütüncülerle birlikte mesela 25 kişi varsa 15'i ayrıldı. Ama çok az, 15-20 gün filan. Bursa'da komüna hiç bozulmadı. 30-40 kişi olmamıza rağmen gayet iyi yürüdü.

– Moskova seyahatinize gelmeden önce daha önceki görüşmemizde belirttiğiniz Zeki'nin de Boğaz Feneri'nde bekçilik yaptığını öğrendik.

– Babası bekçiydi. Babası öldü, fener bekçiliği ona kaldı. Sonra o geldi, Şefik Hüsnü ile kurduğumuz Emekçi Köylü Partisi'ne üye oldu.

– Bu tevkifatla ilgili duruşma 27 Kasım'da Bursa'da başlıyor, 31 Ocak 1934'te karar açıklanıyor, kararda Nâzım Hikmet, Nail, Tosun Ömer, Conga Ali, Mustafa Tekin 5 yıl ceza alıyor. 21 Haziran 1934'te bu karar bozuluyor...

– 12 Ağustos 1934'te de herkese 4'er yıl ceza verilip serbest bırakılıyor. Çünkü yatılan süre verilen cezayı karşılıyordu. Başka da bir şey yok. Tabii Nâzım, eve gideceğim diye sabırsızlanıyor. Herkese şöyle bir “allahaismarladık” dedi. Gece bir minibüs geldi, Avukat İrfan Emin de olmak üzere bi-zi aldı.

CEZAEVİNDEN ÇIKIŞ

– *Cezaevinden çıkışa geldi?*

– Gece Çekirge'ye gittik. Hep beraber suya girdik. Oturduk bir yerde kahve içtik. Nâzım ve Bursalılar var mıydı, hatırlamıyorum. Bursalılar yoktu galiba. Hep beraber minibüse binerek sabah İstanbul'a geldik.

– *Bu konuya son noktayı koymadan bir kaç konuya daha değinelim isterseniz. Siz niye yakalandığınızı bilmiyorsunuz ama maliyeci Sıtkı, kunduracı Derviş niye yakalandıklarını biliyorlar mıydı?*

– Derviş'i karşıma getirmişler, ben suratına tükürmüşüm, onları da hapisanede mahcup etmek istemedim şahsen. Yani, “*niye söylediniz*” demek benim içimden gelmedi. Artık olmuş, bu işi kurcalamayalım. Sormadım, mahcup durumdaydılar. Onun için tekrar bu meseleyi açmak istemedim. Zaten mahkemede de çıkacaktı meydana. Ahbaplığımız da bozulmasın istedim.

– *Mahkemelerde o zaman polis ifadeleri okunur muydu?*

– Mahkemede okunmadı galiba. Yalnız şöyle bir şey hatırlıyorum. Mahkeme reisi berbat bir insandı. İş bir an önce bitirmeye çalışıyordu. Reis “*lüzum var mı*” diye soruyordu, “*lüzum yok*”deyip geçiyorlardı.

– *Mahkeme safhası nasıldı, “ben partiliyim veyahut benim partiyle alakam yoktur” ifadeleri nasıl verildi?*

– Hiç kimse “*partiliyim*” demedi, görmedim. Herkes “*polis işkencesi ile alınmış ifadelerdir, bunlarla bizim ilişkimiz yoktur*” diyordu.

– *Avukat İrfan Emin vardı, başka?*

– İrfan Emin insancıl, bu işlerde biraz uzmanlaşmış bir avukattı, herkesin avukatıydı. Zaten hatırladığıma göre müdafaa safhasına bile gelmedi.

– *İstanbul'a geldiniz...*

– Geldik. Ben kimsenin evine gitmedim. Sirkeci'de bir otelde kaldım. *"Cumhuriyet Gazetesi"*nin gece sekreteri Feridun Osman arkadaşım. O da Muğla'lıydı.. O gün gazetede değildi. Tesadüfen Zekeriya'yı gördüm. *Cumhuriyet*'te çalıştığını bilmiyordum. *"Son Posta"* gazetesindeki ortaklık bozulmuş, Yunus Nadi de onu *"Çocuk Ansiklopedisi"* işine vermiş. Ona iş aradığımı söyledim. *"Burada çalışabilirsin, ama bunu Yunus Nadi Beye Feridun söylesin"* dedi. Feridun geldi. Durumu anlattık. O, Yunus Beye aktardı. Beni çağırdı. Odası ikinci kattaydı. Oturduk çay sigara ikram etti. *"Çocuk Ansiklopedisi"nde tashih yaparsın"* dedi. Böylece hapisten çıkışımın üçüncü günü işe başlamış oldum. Ansiklopedide sıra Atatürk bölümüne gelmişti. Yunus Nadi *"bu işi sen yap, ama çok dikkatli ol. Atatürk bu konuda çok hassastır. Mesela Elazız demez Elazığ der"* diye uyarıda bulundu. Ben de en az on kere okuyarak tashihi yaptım. 15-20 gün sonra ansiklopedideki Atatürk'ün hayatı ile ilgili bölüm hiçbir değişiklik yapılmadan çıktı. Memnun oldular. Atatürk yayınlanmadan önce yazıları bir kez daha okumuş. Hatasız olduğunu görüp beğenmiş. Yunus Nadi'ye telefon açıp teşekkür etmiş. Yunus Nadi çok sevinmiş buna, bir gün "Muğlalı, benim baş makalelerde hep hatalar çıkıyor, her hata için 5 kuruş ceza koydum, yine önünü alamadım, sen şu *Cumhuriyet*'te de çalışabilir misin" dedi. *"Çocuk Ansiklopedisi"nde* ben gündüz çalışıyorum, hatta akşamları yanıma bile alıyorum. *"Olur"* dedim. Orada da çalışmaya başladım. 40 TL de oradan vermeye başladılar, etti 80 TL. Çok paraydı o zaman. Aradan birkaç gün geçti, sonra kitap kısmı tashihlerine de bakmaya başladım. Ona da 30 TL mi ne, vermeye başladılar. Etti 110-120 TL. Benim için çok iyi para. Bey gibi yaşıyordum. Hatta matbaaya yakın olsun diye Nuruosmaniye Camii'nin sokağında bir pansiyon buldum, bir de Beyoğlu'nda bir pansiyon tuttum. Artık para var ya. Bir gün idareden *"Yunus Nadi Bey köşedeki saatçiye uğramanı istedi"* dediler. Ben de her halde Yunus Beye alınacak bir şey var diye saatçiye gittim. Saatçi bana bir saat verdi. *"Beyefendi böyle istedi"* dedi. Yunus Bey çok dikkatli bir insandı. Her halde kolumda saat olmadığını görmüştü. Başka bir gün de beni terziye yolladı. Oradan da kendime bir elbise diktirdim. Elbisenin parasını maaşımdan azar azar kestirdi sonra. Yine bir gün Yunus Bey

beni çağırttı. “*Eyvah, bir bata yaptım galiba*” diye korkarak gittim yanına. Beni otturttu, kahve söyledi. “*Yahu ben milletvekiliyim yetmiş iki lira alıyorum, sen benden fazla kazanıyorsun*” dedi. Ben de “*Beyefendi siz iş veriyorsunuz ben bayır diyebilir miyim?*” dedim gülüştük. Bana hep “*Muğlalı*” derdi, çünkü kendisi de Muğlalıydı. Ama bu uzun sürmedi. İçeriden çıktı-gımızda 1934 Ağustos idi. Ekim’e, Kasım’a kadar üç-dört ay falan çalıştım.

– *Peki cezaevinden çıktıktan sonra Tütüncülerle hiç görüştünüz mü?*

– Bazen rast geliyordum. Beni evlerine de çağırıyorlardı. Hatta ikinci tevki-fattan sonra, Halet ile de gittik oraya. Açık parti zamanında onu da götür-düm oraya. Gayet iyi çocuklardı.

– *Cezaevinden çıktıktan sonra parti ile bağ...*

– Aramadım ben. Kiminle arayayım. Öteki parti, Nâzımların zaten bitmiş. Tufan zaten gitmiş, Ziya ayrılmış, benim tanıdığım kimse yok ki. Sonra esas partiden kimseye de beni partiye alın diye bir şey söylemedim. Fakat her-halde onlar bahsettiler ki Boz Mehmet ile Sıdika bir gün beni çağırıyorlardı, 1934’ün Eylül veya Ekim’inde olacak.

– *Daha önceden Boz Mehmet’i, Sıdika’yı tanıyor muydunuz?*

– Sıdika’yı ismen tanıyordum. İkisini de ismen tanıyordum. Komünist Partisi merkez teşkilatından Hüsamettin Özdoğu’nun kız kardeşiydi. Sıd-ika’nın esas adı Semiha’ydı. Sıdika ile yüz yüze gelince onunla birkaç kez karşılaştığımı hatırladım. *Resimli Ay* döneminden tanıdığım Kerim Sadi var-dı. Rusya’da okumuş, Marksist kültürü kuvvetli bir adamdı. Sıdika bir ara onunla evliydi. Daha sonra da Kemal Tahir ile evlendi.

– *Nasıl çağırıyorlardı sizi?*

– Mimarlık mezunu veya son sınıf öğrencisi bir arkadaşım vardı. Adı Mümtaz Muharrem. TKP Genç Komünistler Teşkilatından. Bunlar onu Mos-kova’da gençlik kongresine göndermek istemişler. Onun vasıtasıyla beni çağırıyorlardı: “*Gider misin?*”

– *Onunla herhangi bir partili ilişkiniz var mıydı?*

– Hayır. Benim partili olduğumu, Muhalefet'te olduğumu biliyor. Herhalde Tütüncüler, Boz Mehmet'e benim artık Nâzım ile aramın o kadar iyi olmadığını söylemiş olacaklar ki beni çağırdılar. Alman Hastanesi'nin büyük kapısının karşısında bir sokak vardır. Bu sokakta bir evin ikinci katında Boz Mehmet ve Sıdika ile randevu verdiler. Gittim. O mimar olan arkadaşla. O bana “*seni bekliyorlar, gitmek ister misin?*” diye sordu. Ben de “*olur konuşalım*” dedim. Sonra eve gittik, konuştuk. Orada nasıl gidileceği konuşuldu, tespit edildi.

– *Bir defa görüştünüz yani?..*

– İki defa galiba. Ben cevap vereceğim, onlar da bana parolalar vb. verecekler. Bu nedenle aynı yerde ikinci defa konuştuk.

– *1934 yılının Ekimi gibi.*

– Büyük ihtimalle 1934 Ekimi. 4-5 gün yol sürdü. Bir hafta 10 gün kadar gizli bir evde kaldık dağda. Ahmet Fırıncı vardı orada. Ahmet Fırıncı'yı ismen tanıyordum. Kendini tanıımıyordum. Orada tanıştık. Hatta Samsun meşalesini de oradan hatırlıyorum. “*Bir gün biz muhalefet iken Samsun'a böyle bir şey yolladık*” dedim. O da güldü.

MOSKOVA'YA GİDİŞ

Nail Çakırhan

– *Biraz geriye gidelim. Boz Mehmet ile konuştunuz, ardından hemen mi yola çıktınız?*

– Evet hemen çıktık. Biz arkadaşla buluştuk. Gittik, hiç unutmam. Karadeniz vapurundan bilet aldık. Ben de, o da yanıma eşya almadık.

– *Gazeteye de haber vermediniz. Kimsenin haberi yok sizin gidişinizden.*

– Gazeteye “*bir yere kadar gideceğim*” dedim. Üç dört gün bir arkadaşla bıraktım *Cumburiyet*’i. *Çocuk Ansiklopedisinde* de zaten her şeyi tamamladım. Bir iki günde bu işleri bitirdim. Sonra arkadaşla buluştuk, vapura bindik, üç gece, dört gün sürdü galiba.

Karadeniz vapuru dura kalka Hopa’ya geldi. Hopa’ya çıktık, iki tane polis. “*Eyvah*” dedik “*yakalandık*”. Ama biz arkadaşla daha önceden aramızda ifadeyi hazırlamıştık. Partili değil ama iyi bir sempatizan olan, üniversite mezunu, iki fakülte bitirmiş, Türk Dili ve Edebiyatı ile Felsefe Bölümünü bitirmiş, iş bulamamış bir arkadaş. Hopa Ortaokulu edebiyat hocalığı veya felsefe hocalığı mı ne yapıyordu. Bize “*niye geldiniz*” derlerse, biz “*Arkadaşı görmeye geldik*” diyeceğiz. Ben “*gazeteciyim*” diyeceğim. Orada öğretmen olmuş, ev tutmuş, evlenmiş. Tefik’i adı. Kör Tefik derdik. Kör değildi, ama o kadar açlık çekmiş ki kör gibi bakardı. Arkadaşımızdı, muhalefete sempatizandı. *Onun hikayesi de çok enteresandır. Hopa’da hocalıktan ayrılıyor, İstanbul’a geliyor seyyar satıcılık yapıyor. Polis bunu sürekli kovalıyor. Şöyle diyormuş “siyaset yaptım polis kovalıyor, iş bulamıyorum satıcılık yapıyorum polis yine kovalıyor”. Bu seyyar satıcılık yaptığı sırada da veremden ölüyor. Ben Rusya’dan döndüğümde ölmüştü.* Neyse konuya dönelim, vapurdan çıkarken polisler bizi durdurup sordular. Ben öndeydim, Mümtaz arkadaydı. Benim yanımda gazeteci kartı da vardı *Cumburiyet*’in. Sordular, gazeteci kartımı çıkardım. “*Yok, nüfus kağıdını ver?* dediler.

Nüfus kağıdımı verdim. Polis, “*nüfus kağıdını dönerken alırsınız*” dedi. Arkamdan Mümtaz, o da uzattı nüfus kağıdını, “*lüzum yok*” dedi, nasıl olsa benimkini aldı ya. Allah’tan almadı nüfus kağıdını, çünkü kısa bir süre sonra gençlik kongresi bitince Mümtaz döndü Rusya’dan. Almış olsalardı nüfus kağıdını, zor durumda kalacaktık.

– *Oradaki buluşma nasıl oldu ? Parolayı size Boz Mehmet ile Sıdika mı vermişti?*

– Evet. Boz Mehmet parolayı bana söylemişti. Mümtaz’a detaylı bilgi vermemişlerdi. Hopa’da vapurdan iner inmez aklımıza Kör Tevfik geldi. Tevfik Hopa’da dağa çıkan bir patikada bir evde oturuyordu, sorarak orayı bulduk. O gün Hopa’nın pazarı vardı. Her taraf köylerden alış verişe gelmiş insanlar ile doluydu. Bizim için şartlar iyiydi. “*Ben biraz dışarıda dolaşayım*” dedim, evden çıktım. Mümtaz evde kaldı.

İstanbul’da yapılan plan gereği pazarda parola ile buluşacaktık. Aklımda kaldığına göre parola şuydu; elinde kırmızı çiçek taşıyan bir adam olacaktı, ben ona doğru gidecektim, o da bana “*cigaran var mı?*” diye soracaktı.”*Var*” diyecektim. Bir cigara alacaktı ve bana “*beni takip et*” diyecekti. Böyle de oldu. Buluştuk. Nerede kaldığımızı sordu. 25 yaşlarında genç bir adamdı. Yeri tarif ettim.”*Çok iyi*” dedi.”*Akşam üstü bu pazar dağılır, sizin kaldığınız evin önünden geçerler, ben de oradan geçeceğim. Arkamdan belli etmeden siz de çıkarsınız*”dedi.

Ben yeniden eve döndüm. Öğleden sonra yine çıktım, تنها yollardan geçtim, takip var mı kontrol ettim. Akşam üzeri oldu. Güneş artık batmak üzere. Evin önünden köylüler geçmeye başladı. Biz de pencereden bakıyoruz. Parola ile karşılaştığımız genç de ılık çala çala evin önünden geçti. Biz de Mümtaz ile evden çıktık. Onu takip etmeye başladık. Epeyce yokuş yukarı yürüdük. Sol tarafımız deniz, sağ taraf orman. Yamaç iyice dikleşti. Çocuk sağa döndü çalılarının arasına girdi. 20-25 metre sonra durdu. Biz de peşinden. Dimdik uçurumun kenarındaydık. Bize “*siz şu çalılarının arasına gizlenip beni bekleyin, sakın bir yere kımıldamayın*” dedi Aşağıdan bizim geldiğimiz vapurun düdüğü çalıyordu. Vapur İstanbul’a dönüyordu.

Sonra at sesleri gelmeye başladı. Biz “*tamam, polisler geliyor*” dedik. Atlar önümüzden süratle gittiler köye doğru. Köy görünüyor. O Sarp denilen köy. Aradan epey zaman geçti, tekrar at sesleri gelmeye başladı. Zifiri karanlık artık. Biz yoldan 25-30 metre ayrılmış, içerdeyiz. Nihayet bir saat sonra bir ayak sesi, bu polis de olabilir, bizim adam da; ama aynı ılık sesi gel-

di. Biz hemen çıktık. Onu takip ettik. Bir 45 dakika kadar çalılar arasında yürüdük, bir eve vardık.

– *Evde Fırıncı Ahmet bekliyor muydu?*

– Bekliyordu. Kapının önünde duruyordu Ahmet. O beni tanıyordu. Nâzım'la çalıştığımız zaman Samsun'da irtibat görevi yapan Fırıncı Ahmet'ti. İçeri girdik çocuk hemen ortadan kayboldu.

– *Siz kaldığınız sürece Fırıncı Ahmet evde miydi?*

– O da orada yatıyordu. Sonradan öğrendim. O ev Osman adında birinin eviymiş. Meryem de onun karısı. Ahmet bu evi kullanıyordu. Ben bu Meryem'i daha sonra İstanbul'da da gördüm.

– *O dönemde Fırıncı Ahmet'in işi bu geçişleri organize etmek...*

– Tabii onun vazifesi. Komintern ile partinin temasını o temin ediyor. On beş, yirmi gün bu evde yaşadık. Yemeklerimizi bu Meryem getiriyordu. Kapıyı çalıyor yemeğimizi bırakıp gidiyordu. Ahmet arada bir “*haydi çıkıyoruz*” diyor, birlikte gece yarısı da olsa evden çıkıyorduk. Hava buz gibi, karlara bata çıka ormanda bir yerde bekliyorduk. Sonra geliyor “*dönüyoruz*” diyordu. Bu olay birkaç kez tekrarlandı.

Eve yakın yerlerden kuş sesi gibi ses duyduğumuz da oluyordu. Ahmet de bu işaretlere göre bizi çıkarıp getiriyordu. Sonradan anlattı Ahmet. Meğerse biz polise akşam vapuruna döneceğiz demiştik, dönmeyince niyetimizi kestirmiş atlı polislerle bizi arıyorlarmış. Evlere baskın yapıyorlarmış. Fırıncı Ahmet de kendi kurduğu sistemle böyle hareket ediyor, bizi koruyordu. Biz evde kaldığımızda gaz lambasını yakmıyorduk. Pencerele kalın örtülerle sıkı sıkıya kapalıydı.

Bir gün yine bir ısıklık sesi duyuldu. Ahmet “*hadi gidiyoruz*” dedi. Evden çıktık. Denize giden patika bir yoldan indik. Gece vakti gürültü olmasın diye çok dikkat ediyorduk. Sahile indik. Ahmet “*güle güle, yolunuz açık olsun*” diye bizimle vedalaştı. Bir balıkçı motoru yanaştı. Kaptan bizi içeri çekti. Önce yavaş yavaş, balık tutuyormuş gibi gezindi biraz kaptan. Baktı ortalık sakın kayık hızlandı. Sazlıkların arasına girdi; bir müddet böyle gittik. Sonra kara görüldü. Eli silahlı bir adam bize “*durun*” dedi. Kaptan indi askerle bir şeyler konuştu. Bizi indirdi hızla uzaklaştı.

Bu silahlı asker sınır görevlisiydi. Bizi aldı yakında karakol gibi bir yere götürdü. Orada bir yüzbaşı kötü bir Türkçeyle “*boş geldiniz*” dedi. Oda sıcağı, soba yanıyor. Yüzbaşı cebinden cigara kutusu çıkardı. Bir de kibrit. Cigarayı yakacak ama kibrit kutusu yarım ve boş. Ben de hemen cebimden dolu, ama yarım olan kibrit kutusunu çıkarıp yüzbaşıya uzattım. Yüzbaşı masada hemen iki yarım kutuyu yan yana getirdi birleştirdi. “*Tamam dedi, tekrar boş geldiniz*” bu parolayı bana son anda Fırınacı Ahmet vermişti. Sonra birlikte yemek yedik, bizi yatakhaneye götürdüler, orada 6-7 gün kaldık galiba. Hiç durmadan kar yağıyordu. Kar durdu yağmur başladı. Bir gün başka bir adam geldi bozuk bir Türkçe ile “*gidiyoruz*” dedi. 4-5 kilometre yol yürüdük. Yoldan geçen bir kamyonu bindik. Batum’a geldik. Bizi başka bir adama teslim etti. Bir kaç gün de orada kaldık.

– *Artık Moskova yolculuğunuz başlıyor...*

– Evet. İki-üç gün sonra başka bir adam geldi. Moskova’ya gideceksiniz dedi. Bize tren biletlerini verdi. “*Yalnız seyahat yapacaksınız, üç-dört gün sürer, sizi orada karşılayacaklar*” dedi. Bizi trene bindirip, ranzalı bir kompartımana yerleştirdi. O zaman Rusya’da olduğumuza kanaat getirdik. Sovyet insanıyla ilk kez trende karşılaştık.

– *Moskova’da sizi karşıladılar mı?*

– Bir kez trenden inişimiz bir macera oldu. Moskova’ya dördüncü günü ulaştık. Tren durdu. Sesler geliyor. Vagonlar değişiyor. Bizim vagon hareket etti. Az sonra yine durdu. Uzaktan Leningrad diye bir ses geliyor. Ben Mümtaz’a “*burada inelim*” dedim. İndik. Meğerse erken inmişiz, tren makas değiştirmişmiş. Gar uzaktan görünüyordu. Yürüyerek oraya gittik. Yetkili birini bulduk. Ben kendimi tanıttım. “*Komintern*” dedim. Biz dil mil bilmiyoruz. Demek ki adam bizim geleceğimizi biliyordu anladı hemen. Bir araba geldi bizi aldı Kominterne götürdü. Bu istasyon “*Kurski Vakzal*”, Kursk istasyonu. Çok yakındı. Tipili bir kar yağışı vardı. Soğuk, buz gibi. Biz de o kadar sıkı giyinmemiştik Türkiye’den çıkarken. Yine de rahat bir vaziyetteydik. Üşüyerek indik arabadan. Ben İsmail’i tanıımıyordum. Komintern kapısına geldik, gülerek İsmail geldi. “*Nerede kaldınız, neredeydiniz*” diye sordu. “*Hoş geldiniz, merak ettik*” dedi. “*Ben orada sizi bekliyordum*” dedi. Biz anlatmadık kendisine, soğuk zaten, Kominterne girdik.

– *Büyük bir bina mıydı Komintern?*

– Üç katlı, dört katlı büyük bir binaydı. Halen de duruyor. Mesela 1992 yıllarında halen duruyordu, önü kapanmış, harap hale gelmiş. Şimdi Kremlin'in önünde bir bahçe vardır. Kremlin'in esas avlusunun yanında küçük bir bahçe, insanların oturabileceği banklar vardır, önünden bir yol geçiyor o bahçenin, o yolu geçer geçmez Komintern binası gelir.

Kremlin'e karşıdan bakarsanız arkanıza gelir. Yukarı ikinci kata çıktık, içerisi sıcak, Miller'in odasına girdik. Bir antresi var, kabul odası gibi, oradan girince geniş bir odası var. Çok zaman o kabul odasında ben yazı yazardım, oradan hatırlıyorum. Oraya girdik, orada oturduk. Çay geldi. Yanda büyükçe bir toplantı salonu, onun yanında da Kuusinen'in odası vardı. Ben Kuusinen'i bir-iki defa gördüm. Biz o salonda, İsmail, Miller, ben oturur konuşurken bazen bir şeyler sormaya girerdi. Oradan hatırlıyorum. Özellikle ben Kuusinen ile konuşmadım. Gider, Miller'e bir şey sorar veya dinler, gerçi ne dinleyecek, Türkçe konuşuyoruz. Miller ayağa kalkardı. Neyse oraya geldik. Onlar konuştular. Çayımızı içtik.

Ben Rusça bilmiyorum. İsmail de hep bizimle beraber. Miller Rusça bir şeyler konuştu. Ben anlamıyorum tabii.

Yarım saat mi kırk dakika mı geçti İsmail dedi ki, "*gidiyoruz*". Akşam seviz gibi olacak galiba. Akşam karanlığı olmuştu. İsmail'in kafasında bir Rus kalpak, kürklü kulakları örter, ayağında iyi hatırlıyorum Rusların Valenki dedikleri keçe bir çizme vardı. Ben hiç giymedim. Fakat İsmail daima o keçe çizmelerle dolaşırdı. Bunlar gerçekten çok rahattır. Üstünü hatırlamıyorum. Paltosu vardı. Güler yüzlü, kravat-mırvat yok, kapalı bir Rus gömleği gibi bir şey vardı. Oradan çıktık, bizi doğrudan bir hamama götürdüler. Girdik hamama, hamamda Ruslar peştamal gibi şeyler kullanmazlar, çıplak girerler, tabii biz alışık değiliz ama biz de öyle girdik. Tabii onların yıkanması kese filan değil de, bir lif vardır, böyle vura vura şak-şak diye yıkanırılar. Biz de öyle yaptık.

– *Mümtaz ile birlikte misiniz?*

– Evet. İsmail girmede. Bizi soktu, kendisi bekledi. Hamamdan çıktık. Galiba yemek yediğimiz yere gidip kaldık veya başka yere. Hamamdan çıkınca bize çamaşır da verdiler. Sonra şöyle bir şey hatırlıyorum, bir eve girdik. Kapıcı var. İsmail bir şeyler söyledi veya gösterdi, aldılar bizi içeri. 7-8 kişi içeride Çince konuşuyor, 2-3 kız da sofraya hazırlıyor, demek ki saat 10 olmuştu, herkes yemek yemişti ama bize 2 kişilik yemek hazırladılar. Çinliler

mütemadiyen konuşuyor. İçlerinden bir tanesi uzun boylu, pek Çinli'ye benzemiyor, o kızlarla Rusça şakalaşiyor. Ben onu Rus zannettim, sonra diğer 6-7 Çinli ile konuşunca Çinli olduğunu anladım. Bizimle bir şey konuşmıyor. Biz bir dil bilmiyoruz ki, biz böyle etrafa bakınıyoruz. Gece orada kaldık. Yemekten sonra, bize çay getirdiler. İçtik, sonra Çinliler gidip yattılar. Bizi de bir odaya soktular. İkimizi. Odada iki karyola. Gece orada kaldık. Ertesi günü İsmail geldi yine. Sabah saat 09. 00'da. Kahvaltıdan sonra. Bizi kapıda bekliyordu. Nedenise içeri girmiyordu. Bizi kapıdan aldı. Çok uzak olmayan bir yere kadar yürüdük. Beni çok güzel iki katlı, taş, eski bir Rus evi vardı, oraya bıraktı. Mümtaz'ı aldı götürdü. Ondan sonra Mümtaz'ı bir daha görmedim. *Mümtaz'ın başında tüylü fötr bir şapka vardı. Benim kafamda hiçbir şey yoktu. Ben nasıl olsa gideceğim diyerek onu bana hediye etti. Onlar gittiler.*

– *Hopa'dan çıkıp Moskova'ya gelene kadar Mümtaz ile hiç özel sohbet ettiniz mi?*

– Mümtaz'ın neden geldiğini ben aşağı yukarı biliyordum.

– *Boz Mehmet ile Sıdika mı size söylemişti?*

– Yoo söylememişti. Bana bir gençlik toplantısına gideceğini Mümtaz söylemişti.

– *Nerede okuduğunu, ne yaptığını size anlattı mı?*

– Benim arkadaşım. İstanbul'da bir evleri vardı. Mümtaz yakışıklı çocuktuk, biz oraya giderdik. Ahmet diye bir ressam çocuk vardı. Suavi vardı. Mimarlık okulunda daha birkaç kişi gelir akşamları oturur, konuşur, çay içerdik.

– *O zaman bir parti ilişkisi var mı onlarla?*

– Bu grupta bazı gençlerin de Nâzım'a karşı bir hayranlıkları var. Ben de Nâzım ile arkadaşım. Yani biz bir gruptuk. Benim bunlarla bir parti ilişkim yoktu. Hopa'da evine gittiğimiz çocuk da bu gruptandı. Edebiyat Fakültesi'nden.

– Mümtaz'la ayrıldınız ve bir daha görmediniz?

– Sonra bana İsmail anlattı. Almışlar onu Komintern evi, bizim Lüks Otel dediğimiz Dimitrov'un, Doktorun [Dr. Şefik Hüsnü] filan kaldığı ev, oraya götürmüşler, orada bir veya iki gece kalmış, kongreye iştirak etmiş ve gitmiş. Hayatım boyunca Mümtaz'dan hiç söz etmedim. Poliste, sorguda hiç bahsetmedim. Bana da zaten sormadılar hiç.

Yıllar sonra, yanılmıyorsam 1960'lı yılların başıydı, Ankara'da Türk Dil Tarih Kurumu inşaatını yapıyordum. CHP Genel Sekreteri vardı. Coşkun Bölükbaşı²⁰. Bu beni bir eve akşam yemeğine davet etti, Emek Mahallesi'nde tam hatırlamıyorum. Evde iki genç kız vardı. Orada konuşurken öğrendim ki bunlardan biri Mümtaz'ın kızıymış. Mümtaz'la o gün karşılaşmadık. Ama sonra görüştük. Konyalı Macide adında bir avukatla evlenmiş. Kendisi Devlet Demiryollarında çalışmış, oradan emekli olmuş, üç kızı varmış. Bundan sonra da bir daha görmedim Mümtaz'ı.

Konuya yeniden dönersek, ben buraya yerleştim. Benim odanın önünde bir koridor, 6-7 tane oda, otel gibi düzenlenmiş. Koridorun sonunda bir mutfak var. Yemek pişirilmiyordu, yemek dağıtılıyor, yemek başka bir yerden geliyordu herhalde. Bu koridorun sonunda bir salon vardı. Bu salonda yemek yeniyordu. Çinliler çoğunlukla oradaydı. Oranın penceresi caddeye bakıyordu. Oradan bakınca *İzvestiya* görünüyordu karşıdan. Sokağın öbür tarafında da bir kafeterya vardı. Ben ara sıra oraya giderdim. Rusça, Çingene şarkıları söylenen bir yerdi. Oraya gider oturur, bir çay-kahve içerdim. Ben oraya yerleştim. İsmail gitti.

Ama İsmail her sabah ve akşam gelir, gayet sevecen, içten “bir şey lâzım mı” diye sorar, bilet getirir. Çünkü benim tiyatroya, sinemaya bilet almam imkânsız, bir çok sinema bileti getirirdi bana. Yanımızda bir sinema vardı; onun yanında da bir tane. Puşkin Meydanı'na yakın. Önden bir cadde geçiyor, Gorki Caddesi, Lüks Otelin olduğu cadde, oradan sağa gidildiğinde de bizim ilk gün yemek yediğimiz yer var; o sokağın diğer tarafında da Puşkin beykeli var. Ben oralarda geziniyorum. Yani beni orada besiyeye çektiler. İsmail bilet yanında, zaman zaman da para veriyor. Sinemaları bana gösteriyor. Hangi bilet hangi sinemanın anlatıyor. Tiyatrolar da var ama, biraz uzak. İlk günler tiyatro bileti getirmedi, sonraları getirdi.

20. CHP Genel Sekreterleri arasında Coşkun Bölükbaşı adlı bir kişi yoktur.

– *Sinemalar Rusça değil mi?*

– Rusça. İlk gittiğim yer o bizim kaldığımız, Çinlilerin kaldığı, benim de iki-üç ay kaldığım yere yakın bir sinemaydı. Orada Çapayev diye bir film oynuyordu. Onu izlemiştim. Çete reisi. Eşkiya. Komünist Partisi bunu kaza-nıyor ve daha sonra bu Ekim Devrimi'nde büyük rol oynuyor. Daha birçok Rus filmi gördüm. Dil bilmiyorum, anlamıyorum ama hareketlerden konu-yu çıkarmaya çalışıyordum.

– *Bir de kulağınız alışıyor Rusça'ya...*

– Tabii, zaten bunun için de gidiyorum. Sonra İsmail bir de lûgat getirdi. Çok güzel bir lûgattı. Türkiye'ye getiremedim. Böyle küçük, cebe de sığı-yordu. Hatta dönerken onu iade ettim. Başkalarına veriyorlarmış. İsmail her geldiğinde bir saat sabah, bir saat akşam Rusça dersler veriyor. Bana oku-mayı öğretiyor. Beni konuşturmaya çalışıyor. Çok candandı benim tanıdı-ğım İsmail, dışarıya da pek çıkmıyorduk. Çıktığımızda da çevreyi gösteri-yor, anlatıyordu. Puşkin Meydanı, parklar. Bu durum en az iki-üç ay sürdü. Şubat gibi geldiğimize göre Mart, Nisan ayına kadar sürdü bu.

Geldiğinde uzun boylu Çinli'yle kızlarla şakalar yapıyordu. Daba sonra birileri söyledi, kim bilmiyorum ama bu uzun boylu Çinli'yi Kırım'a din-lenmeye gönderiyorlar. Ben de gittim, ama Kırım'a değil. Kiev'e gittim. Bu-nu nereden öğrendim, kitaptan öğrendim. Bu orada, Alman bir kızla tanı-şıyor. Komünist. Onunla sevişiyorlar, evleniyorlar, beraber oluyorlar. Sonra kız Almanya'ya dönüyor. Çinli de Çin'e dönüyor. Sonra parti ile arası şe-kerrenk oluyor, bir sürü maceralar geçiyor başından. Sonra anlaşıldı ki bu Si Ya U Nâzım'ın kitabında geçen Si Ya U. Resimlerinden derhal tanıdım. Alman Kültür Merkezi'nde bir film göstermişlerdi bu konuda. Karısının adı galiba Greta idi. Bu, sonra 7 sene Çin'de hapisnede kalıyor.

– *Besiye çektiler beni dediniz...*

– Benim gördüğüm kadarıyla, o odaların birinde birisi daha vardı. Onu hiç görmedim. Gidip geliyordu, müthiş çalışıyordu. Yüzünün simasına gö-re sanırım Museviydi. Saçları ve sakalları sarışındaydı. Yemekler odamıza gelirdi; bu hiç çıkmıyordu odasından, çıkınca ara sıra görüyorduk. İki tane kız vardı. Birisi Klaudya, diğeri Dusya. *Bir gün bu Dusya girdi onun oda-sına, telaşla çıktı, alı al, moru mor. Herbalde kıza sarıldı filan. Saçı dağı-nıktı. Hiç unutmam. Dusya güzel bir kız değildi. Klaudya güzeldi. Daba o*

zamanlar İsrail devleti de yok demek ki, Avrupa'dan bir yerden gelmiş bu Musevi çocuk. Diğer bir odada da kısa boylu, esmer bir adam vardı. Rusça “*bana ver*”- “*day mine*” derler o “*mene*” derdi, hatırladığım kadarıyla o İranlıydı. Ve onun İran şivesi hiç değişmedi. O da orada okuyordu. Bir kişi daha vardı, onu pek görmedim. Böylece etti üç kişi. Bir de ben dört. Bir odada herhalde kızlar kalıyordu. Ötekileri bilmiyorum. Bu İranlı sürekli dışarıya çıkıyor, kızlarla konuşmaya çalışıyor, onu sürekli görüyordum.

Ben de bazen odada çalışır, bazen o salona giderdim. Çoğunlukla Çinliler salonda olurdu. Konuşur, çalışırlardı. Ben salonda olduğumda Çince bilmediğim için orada oturur, dışarıya bakardım. Cadde gözüküyor. Orada Çinli bir kız da vardı. O bana alıştı. Benim odama da geliyordu. Oturuyorduk. Hatta bana Çince öğretmeye çalıştı, işaretlerle konuşuyorduk. Onların odaları başka taraftaydı. Belki Puşkin Meydanı'na bakıyordu. Benim gittiğim sıralarda Rusya'da değil de, Ukrayna'da büyük bir açlık vardı. Bu da konuşuluyordu. İsmail de anlatıyordu “*açlık var*” diye. *Hatta benim buna dair bir hikayem var. Stalin bir gün kendi çevresiyle beraber, Kafkasya veya Gürcistan tarafına seyahate çıkıyor. Trenle. Dönüşte gece tren duruyor. Yarım saat, bir, derken iki saat tren orada kalıyor. Stalin “ne var?” diye soruyor. Etrafındakiler korkmuş, “bir şey yok, karşıdan bir yük treni geliyor, onu bekliyoruz” demişler. “Ne yükü taşıyor bu” diye soruyor. “Ukrayna'ya patates taşıyormuş” diyorlar. “Öyleyse” diyor, “bu koşullarda yük treni bizden önemli, sesinizi çıkarmadan bekleyin” diyor.*

Ukrayna'da açlık var ama bizim kaldığımız yer en lüks otellerden daha bakımlı, daha iyi. Sabah yatağınıza süt getiriyorlar. Sonra kahvaltı. Tereyağı, reçel, süt, sonra Rusların *kaşa* dedikleri bir şey. *Kaşa* şu; siyah buğday bizim keşkek gibi ezilmiş, onu sıcak sütle karıştırıyorlar. Ben bu kaşa çorbasını çok severdim. Sonra peynir vs. Normal bir kahvaltı saat 08. 30 gibi. Öğlen normal bir öğle yemeği; et, sebze, yine bu kaşa çorbası, ama bu sefer bizdeki pilav gibi siyah buğdaydan. O da çok güzeldi. Ama pirinç hiç görmedim.

Sonra odalara çekiliyorduk. Kimi yatıyor, kimi okuyor, kimi çalışıyordu. Saat 16. 00'da bir kahvaltı daha veriyorlardı. Sandviç, süt. Akşam normal akşam yemeği, gece yatmadan önce yine süt gibi bir şey veriyorlardı. Yani 6 öğün yemek. Sütü getirip odadaki masaya bırakırlardı. Böyle bir besiyeye çekildik.

20 gün geçti, bana dediler ki “*seni bir dinlence yerine yollayalım, ister misin*”. “*Olur*” dedim. Beni Moskova yakınlarında “*Lenin Dağları*” sonradan öğrendiğime göre “*Leninskie Gori*” deniyormuş buraya. Oraya yolladılar, 15 gün kaldım.

Oradan yine aynı yere geldim. Yine İsmail geliyor. Sonra ikinci defa Klaudya denen kız ile trenle gidilen kırlar içinde bir yere götürdüler. Orada bir müddet kaldım. Orada istirahatata gelmiş 16-18 yaşlarında kültürfizik okulundan kızlar vardı. Başlarında da hocaları vardı. Erkek olarak bir ben vardım. Orada da müthiş bir beslenme vardı. Açlığı katiyen hissetmiyordunuz. Ben de *“açlık nerede, kıtlık nerede”* diye düşünüyordum.

Orada bir kız benimle ilgilen-di. 22 yaşlarında bir kız. O beni gezdirdi. Mart aylarıydı galiba. Çünkü kar vardı. Bu kız oraları biliyordu. Kürekle karları temizlemişlerdi. O kızın bana karşı ilgisi başladı herhalde. Biz birkaç gece çıktık. Sonra Klaudya beni almaya geldi. Ben de sıkılmaya başlamıştım. O kız beni Klaudya ile görünce galiba kıskandı. Ağlamaya başladı. Sonra onu Gorki Parkı'nda idare binalarında çalışırken gördüm. Yine çalışmaya devam, İsmail yine gelip gidiyor. Artık ben de öğrendim kendi başıma çıkıyorum, dolaşıyorum.

– *Size kimlik verdiler mi?*

– Gelir gelmez bana kimlik vermişlerdi. Kimlik şuydu. Katlanabilir bir kağıttı. Üzerinde Sovyet Dışişleri Bakanlığı yazılıydı. Dost mülteci, emigrant derler ya, öyle. Rus kimliği değildi.

– *“Nikolay Georgiyeviç Yani” orada yazıyordu.*

– Evet, orada yazıyordu. Fotoğraf yoktu. Damgası vardı, Dışişlerinden diye. Demek ki bizi *“dost mülteci”* sıfatıyla dolaştırıyorlardı. Kendi milliyetimi-z, kendi adımızı açıklamak yasaktı. Nitekim bir gün yine orada dolaşırken Miller geldi. Benim odama. *“Gittiğin sokaklar var ya, oraya bir daba gitme”* dedi. *“Niye?”* diye sordum, *“öyle icap ediyor”* dedi. Herhalde ilk gece gittiğimiz sokaktı. Ben de onu bulmaya gitmiştim zaten. Demek ki ilk geceki sokakta Çinlilerin veya Türklerin kaldığı bir yer vardı. Benim tanınmamı istemedi. Ben ötekileri zaten tanımıyorum. Kim görse bu yabancı der zaten. Sonra bana Rus gömleği verdiler. Önü kapalı. Yazın incesi, kışın kalın yün-lüsü vardır. Onlardan verdiler bana. Başıma da İsmail'in giydiği kalpaktan verdiler. Ancak onu fabrikaya gittiğimde kullanıyordum, onun dışında Moskova'da hep buradan gittiğim kıyafetle dolaşıyordum.

– *Orada kaldığınız süre içinde İsmail'in Rusça dersleri dışında eğitim var mıydı?*

– Hayır. Hiç eğitim yoktu. İsmail, Rusça dersler veriyor, Rusça öğrenme-

ye çalışıyorduk. Çinliler de öyle, kendi aralarında kağıt-kalem bir şeyler öğreniyorlardı. Arada iki defa daha dinlenme evine gittikten sonra, tekrar oraya döndüm. Bir müddet daha kaldık. Artık ilkbahara doğru yaklaşmıştık. Dışarıda rahatça dolaşabiliyorduk, serin değildi, herhalde Mayıs ayları olacak.

Yine İsmail, Miller'le beraber geldi. *“Şimdi ne yapmak istiyorsun”* diye sordu. Artık okullar kapanıyor, tatil başlıyordu. Ben, *“benim amacım sadece okumak değil”* dedim. *“KUTV²¹ diye geldik ama benim amacım Rus hayatını görmek, Sovyet hayatını tanımak”* dedim. *“Bir fabrika veya kolbozda çalışayım. İkisi de olabilir benim için, mühim değil”* dedim. *“Kolbozu tercib ederim, ama Rusça öğreneceğim bir yer olsun”* dedim. Çünkü kolhoz deyince Türklerin olduğu bir yer de olabilir. Orada Rusça öğrenmek çok zor. *“Hem Rusça öğreneyim, hem de Sovyet hayatını”* dedim. *“Peki”* dediler.

Aradan bir hafta geçti. İsmail yine geldi. *“Gidiyorsun”* dedi. Zaten hazırlanıp da ne hazırlanacaksın, küçük bir bohça gibi şeyim var. Başka da bir şeyim yok. İki gün sonra İsmail ile ilk geldiğimiz istasyona geldik. Tanıdım. Oradan trene bindik, 45 dakika kadar İsmail ile gittik. Şimdi gittiğimizde üst tren geçidi vardı. O zaman, o yoktu. Kırk yılda bir tren geliyor-geçiyordu. Elektrikli miydi tam bilmiyorum, ama elektrikli değildi galiba, buharlıydı. Tren birçok istasyonda durarak gidiyordu. Bizim banliyö trenleri gibi yolcu indirip yolcu alıyordu. Geldiğimiz yerin adı *Obiralovka*. *Obiralovka, Anna Karenina'nın²² intihar ettiği istasyonun adı. Ben daba sonraları, Rus arkadaşlarla buraya geldiğim zaman, onlar bana anlattılar. Anna Karenina'nın intihar ettiği yere, tarlanın ortasına mezar gibi bir şey yapılmıştı.*

Neyse geldik. Demek ki gideceğimiz fabrika ile bağlantı kurulmuş ki, bir atlı araba, tam bir fayton gibi değil ama rahat bir araba bizi bekliyordu. Yırım saat-kırk dakika kadar bir mesafede oranın adı da *“Jeleznaya Daroga”*, yani Türkçe'si *“Demiryolları”* istasyonuna geldik.

Oranın parti binasına gittik beraber. Parti binasında zayıfça uzun boylu bir partili ile konuştuk. Bu, oranın sekreteriymiş, adı da Smirnov. Sonuna kadar sekreter kaldı orada. Beni çok severdi, ben de ona giderdim. Yanında da bir kadın vardı, onun sekreteri, yardımcısı gibi. O olmadığı zaman bu kadın bakıyordu parti işlerine. Rusça öğrendikten sonra, oraya gittiğim zaman oturur konuşurduk, çay içerdik, İlk gittiğim zaman Rusça bilmiyordum. Bildiğim merhaba, hadi gidelim, nasılsın gibi şeylerdi. İki üç ay geçtiği için artık tam derdimi anlatamasam da yine bir şeyler söyleyebiliyordum.

21. Komünistçeşki Universitet Trudyaçestva Vostoka: Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi.

22. Rus yazar L. Tolstoy'un ünlü roman kahramanı.

İsmail onlarla konuştu. Durumu anlattı. Sonra İsmail beni parti sekreterine bıraktı gitti. Onlar da aldı beni fabrikaya götürdü. İsmail fabrikaya gelmedi. Fabrikada müdürün odasına gittik. Hatırlıyorum, müdürün bir odasının yanında da bir toplantı salonu gibi bir yer vardı. Orada oturduk, bir sekreter kız geldi, adı da Zina.

Sonra aramızda bir şeyler geçti. Hatta dedi ki bir gün, artık aradan 4-5 ay geçmişti, ben Rusça'yı gayet rahat öğrenmiştim, bir gün bu Zina ile cadde de dolaşıyoruz. "Ben" dedi "sizinle ilişki kurmak istiyorum ama korkuyorum" dedi. "Neden?" dedim. "Siz burada herhalde kalmayacaksınız" dedi. Herhalde müdürden duymuş, sekreter olduğu için evraktan anlamıştı. İşte böyle birkaç defa konuştuk ve bu iş bitti. Ben sonra evlendim zaten. O biliyordu zannederim hadiseyi. Güzel, ufak tefek bir kızdı.

Bu sekreter bana fabrikayı gezdirdi. *"İşte burada kalacaksınız"* dediler. *"Şurası iplik dairesi, şurası dokuma kısmı"* diye bana fabrikayı anlattılar. Sonra işçi lokantasını gösterdiler. Onun yanında mühendislerin yemek yedikleri küçük bir yer vardı. Orada bana yemek yedirdiler. Sonra dediler ki *"üç-beş gün rahat rahat dolaşabilirsiniz"*. Dışarıyı için yanıma birini verdiler. Fabrikanın çevresini gezdirdiler ve beni kalacağım yere götürdüler. Götüren parti sekreteriydi.

Orası çok güzel bir yerdi. Çamların arasında, dört bir taraf çam. Fabrikanın yanında tek katlı Rus evleri var. Yan yana üçer, beşer metre arayla. Beş bir tarafta, beş diğer tarafta, ortasından yol geçiyor. Oradan devam ediyorsun tarlalar geliyor. Tarlalarda da araları epey mesafeli yine Rus evleri var. Tek katlı, iki katlı. Tam eski Rus evleri.

Bunlardan birisine götürdü beni. *"Burada kalacaksın, beğendin mi"* diye sordu, *"evet"* dedim. *"Senin burada bir odan var"* dedi. Odamı gösterdi. Ben gittiğim zaman evde 14 yaşlarında bir kızdan başka kimse yoktu. Benim odam tertemiz. Karyolası var, çalışma masası var, tek pencere bir oda. Odadan çıkınca evin oturma mekanına geliyorsun. Oturma mekanına birkaç basamak ile çıkılıyor. Yemek yenilen bir yer var ve ona bitişik iki oda daha var. Biraz orada oturdum. Tarlaları gezdim, akşamüstü eve geldim. 60 yaşlarında bir adam, bir kadınla karşılaştım, birazdan 20 yaşlarında bir kız, üstünde işçi elbiseleri, fabrikadan geldi herhalde, gülerek. Adı Nastia. Evde gördüğüm küçük kızın ismi de Klaudya, ortaokul talebesi. Akşam bunlar geldiler. Hemen çayı koydular ve beni de çaya çağırdılar.

Çayı Ruslar bir tabak içine dökerler. Oradan içerler, bittikçe doldururlar. Ben ilk defa böyle içildiğini orada gördüm çayın. Ve şeker koymazlar, kıtalama içerler. Şekeri kırıp ağızlarına koyarlar. Ben de alıştım böyle içmeye.

Kahvaltıda pek bir şey yok. Hatırladığıma göre peynir bile yoktu. Reçel, kara ekmek vardı, süt yok, basit bir kahvaltı. Kara çavdar gibi bir şey, o haşlanmış, onu kaşıkla yiyordun. Hep beraber oturduk, kahvaltı yaptık. Öyle bir tertiplemişler ki, anlaşılan ben orada kahvaltı yapacağım, yemek yiyeceğim, yatacağım, herhalde Komintern veya parti oraya bir para ödüyor. Bana *“işte burada kalacaksın, hiçbir şey ödemeyeceksin”* dediler. *“Burası senin evin”* dediler. Fabrika yakın. İlk hafta fabrikaya gitmedim. O kız bana etrafı dolaştırdı. Akşamları Nastia beni alıyor işçi kulübüne götürüyor. Oranın en enteresan, en güzel yanı, bu işçi kulübü.

İlk gün bu Nastia geldi. İşçi elbisesiyle. Yüzünü yıkadı, işçi elbisesini çıkardı. Basma bir entarisi vardı, onu giydi. Bana işaretle “sen de gelmek ister misin” diye sordu. Ben de “tabii” dedim. Kahvaltıdan sonra beni daha o gece işçi kulübüne götürdü. Orada bir sürü kız. Onlar da aynı gelmişler. Yüzlerini yıkamışlar. Boya-moya kimsede yok. Kiminin saçları bağlı, kiminin açık, hepsi siyah-beyaz giyinmişler, orada Rus dansları yapıyorlar.

Fabrikaya giderken büyük bir çam ormanı var, orada büyükçe 1. 5 katlı bir bina. Burası işçi kulübüydü. Oranın en güzel binası. Çam ormanı da oranın bahçesi gibiydi. İşte insanlar oraya gelirler, gülerler, eğlenirler, bu çam ormanında gezerler. Müthiş bir yer. Oraya gittik. Ben oturdum. Onlar dans edip eğleniyorlar. Ben Rus dansı bilmiyorum. Onlar birbiri ile işaretleşip beni gösteriyorlar ama daha ilk gün. Erkek yok. Onlar birbiriyle dans ediyorlar. Diyelim ki beş yüz tane kız varsa beş tane erkek var. İhtiyar babalar var, onlar da pek kulübe gelmiyorlar veya az geliyorlar. İhtiyar kadınlar zaten gelmiyor, baştan aşağıya genç kız. Yani seç seçebildiğini dersin ya, o şekilde. Kulübü ilk kez o gün gördüm. Fabrikada çalışmaya gelince, ben birkaç gün gezdim. Kulübe gittim, dolaştım. Sonra fabrikada çalışmaya gittim.

Önce beni salon gibi büyükçe bir yere götürdüler. Bir tarafta dokuma tezgahları var. Bir de yaşlı bir kadın (1979'da tekrar gittiğimde gördüm o kadını tekrar). O yeni gelenlere dokuma tezgahında ders veriyor. Orada 10 gün kadar bir dokuma tezgahında çalışmayı öğrendim. Dokuma tezgahı nasıl çalışır, ip kırıldığı zaman nasıl bağlarsın, yani dokumacılık. Çalışma şekli şöyleydi. Üç vardiya çalışılıyor. Birinci vardiya sabah 04.00'te başlıyor, 12.00'de bitiyor. Bir saat yemek, 7 saat çalışıp çıkarken ikinci vardiya akşam 20.00'ye, üçüncü vardiya yine sabah 04. 00'e kadar çalışıyor. Üç vardiya halinde çalışılıyor.

– Kaçar kişilik vardiyalar?

– Çok. Bir defa iplik bölümü var, dokuma bölümü var, pamuk bölümü var.

– *Boyama.*

– Boyama görmedim. Çünkü bunların hepsi beyazdı. İplik halinde dokumaya geliyordu. Pek de kalın olmayan gömlek, iç don gibi şeyler yapıyordu. Bunu çok çabuk öğrendim. Sonra beni aşağıda dokuma tezgahlarının olduğu bölüme verdiler. Orada pek çok dokuma tezgahı vardı. Yavaş yavaş dokumaya başladım. O zamanlar, benim zamanımda “*Stabanov Hareketi*” diye bir hareket başladı. Ödeme şu şekilde, bir dokuma normu var. Bir insan günde en az ne kadar dokuyabilir. Hemen hemen bu miktarı dokumaya mecbursun. Bunu dokuduğunda asgari ücreti alıyorsun. Altında dokursan maaşından kesiliyor. Bazıları çok dokuyorlar. Buna göre de ücretin daha fazla oluyor. Benim yanımda iki tezgah var. Ortada bir kız var. Şurada bir tezgah, orada bir tezgah var. Önce iki tezgah, sonra bir tezgah daha ve dört tezgahta çalışmaya başladılar. O sırada başladı zaten *Stabanof Hareketi*; 10 metre dokuduğun zaman aylık ödevini ödüyorsun zaten. Dokurken ip kopuyor. Zamanında ipi doğru dürüst bağlayacaksın.

– *Kaliteyi de gözeteceksin yani?*

– Tabii gözetmezsen olur mu? İlk zamanlar ben işi öğrenmişim, ama diyelim ki ip kopuyor, kızlar saniyesinde bağlıyor. Ben daha onlar gibi değilim. Kızlar daha ip kopmadan tezgahın sesinden bir şeyler olduğunu anlıyorlar herhalde. Şimdi ben de bir tezgahta gayet rahat çalışmaya başladım, kalite düşüklüğü yok. Ben asgari ücretli değilim. Zaten Komintern bana para veriyor. Orada yemek yiyorum, geçiniyorum. Kızlar da orada yemek yiyor. Öğreninceye kadar böyleydi. Sonra ben işten para almaya başladım.

Kontroller var. Kadın kontrolcüler. Eğer ip kopmuşsa, mesela sen görmemişsen, gelip yardım da ediyorlar. Bana çok yardım ettiler. Yandaki kızlar da çok yardım etti. Geliyorlar sık sık, bağlayıp kendi tezgahlarına geçiyorlar. Sonra alıştım, ben de iki tezgahta çalışmaya başladım. Orada biraz bocaladım. Sonra devam ettim. Üç tezgaha çıktım. Zaten kaç ay orada kaldım ki?... Mart ayında gittim. Nisan, Mayıs... Haziranda iki tezgaha, üç tezgaha çıktım ben. Temmuz veya Ağustos ayında beni, fabrikadan başka işçilerle birlikte yine bir tatil evine gönderdiler. Bana bir iltimas yaptılar veya yabancı diye, fabrikadan bazı kızlarla kalktım gittim tatil evine. Demek ki iki-üç ay çalıştım, tatile gittim. Sonra Moskova’dan çağırdılar özel ders için. Özel ders 1935 yılının Eylül-Ekim’i gibi. 1936’ya kadar devam etti. Demek ki 1,5 sene. Fabrikadan bir tatil yerine gönderdiler. Kızlarla beraber. Bir toprak sahibinin malikanesine. Dinlenme evi yapmışlar. Etrafında bahçeleri var. Tar-

laları var. Büyük bir ova. Moskova civarında yine. Bu 35'in sonbaharında olabilir. Oradan geldim, dersler başlayacak dediler, başladım.

Moskova'da iki katlı bir ev vardı. Üst katta üç odalı bir salon, bir mutfak ve banyolu bir evdi. Bu KUTV'da öğretmen olan birisinin eviymiş. Beni onun yanına vermişler. Çok küçük bir odam vardı. İlk kaldığımız yerden daha küçük bir oda. Bir karyola, bir masa sığacak kadar küçük bir oda. 1936 yılının Mayıs veya Haziran ayında bana dediler ki, *"yine istirahatata gideceksin"*. Artık Rusça'yı az çok öğrenmişim.

Bu sefer Kiev'e uçakla gönderdiler. Trenle geri döndüm. İki ay, yani bütün okul tatili boyunca orada kaldım. Kiev çok enteresandı. Çok kalabalıktı. Rusya'nın her tarafından insanlar vardı. Gelen hastalar; hastane değil sanatoryum değil, prevantoryum diyorlar. Koruma dönemindeki hastaların geldiği bir yer. Burayı daha sonra anlatırım.

– *Fabrikada yemek sistemi nasıldı? İnsanlar ne yer, ne içerdi?*

– İlk geldiğimde mühendislerin yemek yediği küçük odada yiyordum. Müdür, şefler, mühendisler hepsi 8-10 kişi, önce beni de oraya verdiler. Yemekler gayet güzel, kızarmış etler, domuz eti. Soslu, kızarmış patates, borç çorbası her zaman var.

Benim oturduğum yerden kapıdan işçilerin yemek yediği salon görülüyor ve çoğu kız işçiler gülerek, eğlenerek yemek yiyorlar. Herkesin önünde bir tabak var, birisi masaya büyük bir kazan getiriyor ve nöbetleşe herkese kazandan yemek dağıtılıyor. Benim ilk kızdığım olay da bu oldu. Onlar güle oynaya yiyorlar, ama aynı yemek değil. Müdür, mühendisler kızarmış et, patates yiyorlar, işçiler haşlanmış yiyor. *"Neden bu ayrım?"* dedim. *"Onlar daha az ödüyor, bunlar daha çok ödüyor"* dediler.

Ben de bir hafta sonra oraya geçtim yemek için. Oraya gittiğimde kızlar beni alkışladılar. Bir daha mühendislerin oraya gitmedim yemek için. Ben yemeğe para vermiyorum, çünkü yemeğimin parasını Komintern ödüyor. Ama para almaya başlayınca ödemeye başladım.

– *Evdeki yemeğe göre fabrikadaki yemek daha mı iyi?*

– Yo hayır, orada da aynı yemeği yiyorsun. Haşlanmış et, patates.

– *Sebze var mıydı?*

– Orası kırıkkı bir yerdi. Civarda çok mantar vardı ama o kadar insana nasıl yetecek? Sebze çok az geliyordu. En çok yenilen şey haftada iki-üç de-

fa kızarmış veya haşlanmış et, sonra kaşa pilav dedğimiz, yani beyaz pilav değil de siyah pilav, borç çorbası. Tavuğa hiç rastlamadım. Sonra çoğaldı. Tatlı çok az veriliyordu. İçinde kurutulmuş meyve olan şekerli hoşaf gibi bir şey haftada birkaç kez verilirdi.

– *Meyve var mıydı?*

– Yok. Meyve yoktu. Rusya’da meyve yok zaten. Ta dışarılardan, Kafkasya’dan geliyor. *Hatta yıllar sonra Kafkasya’ya gittiğim zaman dönüşte, bizim evdeki çocuklara meyve götürürdüm uçakla. Bir sepet dolusu üzüm, meyve götürürdüm, çünkü evde yeni doğmuş çocuklar da vardı.* Ama ayda bir karpuz değil de, kavun veriyorlardı.

– *Öğle yemeğinde içki var mıydı?*

– Yoktu.

– *Fabrikada içki yoktu galiba?*

– Fabrikada içki hiç yoktu. Ama iş bittikten sonra yanda küçük dükkanlar vardı. Oradan bira, şarap, votka alabiliyordun. Gerçi votka çok az bulunuyordu. Moskova’da çok fazla bira vardı. Bizim zamanımızda girerdin dükkana para verip alırdın birayı. *Sonra bunu otomatik hale getirdiler. Parayı atıp makineden alıyorsun.*

– *İşçi kulübünde akşamları alkol içilir miydi?*

– Hayır, hayır. Genellikle çay içilirdi. İçki içildiğini ben hiç görmedim. Yani böyle resmi yerlerde yoktu ama çıkar dışarıda içersin.

– *Yani eğlenmek için içkiye ihtiyaçları yoktu?*

– İmkânı var mıydı? Akşam 20. 00’de işten çıkıyorsun, 15-20 dakikada elini-yüzünü yıkıyorsun. Kızlar elini-yüzünü yıkıyor, üstünü değiştiriyor, saçlarını düzeltiyor, eline kara ekmek dilimine tereyağı veya domuz yağı üstüne reçel sürüyor. Bütün sokakta kızlar elinde ekmek dilimleri yiye yiye kulübün yolunu tutuyorlar. Şehirde herkes işten çıkıyor. Saat dokuzda akşam, herkes kulüpte.

Gece bazen uyanırdım. Akşam değil de öğlen vardiyasında çıkıyorsun işten. Biraz uyuyorsun tabii. Diyelim ki 24. 00’te girdin, sabah sekizde çıkıyorsun işten, saat 13. 00’e kadar uyuyorsun. Sonra gezmeye çıkıyordum.

Gündüz vardiyasında çalıştığım zaman gece uyurken uyanıyor bazen insan. Bakıyordum sokakta balalaykalar, eğlenceler. Kulüpteki eğlence bitmiyor. Sokaklara taşıyor. Herkes etrafını pek rahatsız etmeden sokakta eğlenceler, gülüşmeler, danslar, balalaykalar. Ruslar öyle bir ulus, gece-gündüz eğleniyorlar.

– *Bulunduğunuz yer yaklaşık kaç nüfuslu bir yerdii?*

– Nüfus olarak 2-3 bin, belki biraz daha fazlaydı.

– *Fabrika dışında işyerleri var mıydı?*

– Fabrika dışında ben hiç işyeri görmedim. Yani devlet dükkanları vardı. Orada içki, ekmek vs. satılıyordu.

– *Fabrikayı kim kurmuş?*

– O da enteresan. Bu fabrikanın bir sahibi varmış. Adını unuttum. Çarlık döneminde kurulmuş çok eski bir fabrika. 1917'de ihtilâl olduğunda fabrikada da komünist hücreler varmış. Fabrikanın yanından bir yol geçiyor. Orada fabrika sahibinin köşkü, onun yan tarafında da çalışan memurların evleri varmış. Devrimden sonra burayı hastane yapmışlar. Bu adamın iki tane de oğlu varmış ve bu kişi işçilere karşı daima iyi davranırmış. Sonradan anlattılar. Ve işçiler bunu çok severlermiş. İhtilal olmuş, gelmişler işgal etmişler, içerideki komünistler de yardım etmiş tabii. Oğlanlar kaçmış. *Sonradan bu çocukları Paris'te kulüplerde balalayka çalarken görenler var.* Gelmemişler bir daha. Adam hiçbir yere gitmemiş. İşçiler de bırakmamış. Adamı oraya müdür yapmışlar. Aynı fabrikaya. Sarayını değil ama bir de ev vermişler. Maaşını vermişler. Adam orada ölene kadar müdür olarak kalmış. Orada ölmüş. Çocuklarından birisi sonraları gelmiş. İşçiler eskisi gibi hürmet ederlermiş. Çok severlermiş. O adam çok meşhur orada, tekstil fabrikası müdürü çok meşhur. Ormanlar bile onunmuş. O hiç aldırmamış. Müdür olarak çalışmış. Şimdi bu adamın malikanesini çocuk yuvası, personelinin evlerini de hastane yapmışlar.

Bu çocuk yuvasını da anlatmam lâzım. Gider onları seyrederdik. Diyelim ki bir çiftin çocuğu oldu. Çocuğun annesine bir yıl paralı izin veriyorlar. Belki de altı ay, tam batırlamıyorum. Kadın tekrar çalışmaya başlayacak, çocuğunu nereye bırakacak? Anne veya baba ölmüş de olabilir. Herkes çalışıyor. Çocuğa kim bakacak, götürüp kreşe bırakıyorlar. Para hemen hemen yok. Orada çocuk gidiyor oynuyor. Bana göre çok zengin bile olsan çocuğu-

na bu bayatı temin edemezsin. Ben 1979'da gittiğimde "kreşi görmek istiyorum" dedim. "Çocuklar uyuyor" dediler. "Benim başka zamanım yok, gidiyorum" dedim. Bizim büyük kız da kreşin bakıcılarındandı, işi bu. Onun 4 yaşındaki kızıda kreşteydi. Sormuşlar müdüre, "tamam ama ses etmesinler" demiş. Koskocaman bir ev, hiç ses yok. Herkes uyuyor. Bizim ufak kız da orada. Her iki küçük çocuğa eski Rus evleri gibi tahtadan küçük kulübe yapmışlar, içinde yatak ve yapma bebek, yatıyorlar. Bizim küçük kız bize bunları gösteriyor, bebeklerin üstünü örtüyor ve bize susun işareti yapıyor. Ormanın içerisinde böyle bebek kulübeleri dolu. İşte çocuklar daha ufaktan anneliği, babalığı buradan öğreniyorlar. Halet de gördü. Okul zamanına kadar kreşlerde büyütüyorlar. Akşam gidiyorsunuz isterseniz alın, isterseniz almayın. Ama çoğunlukla alıyorlar. Mecburiyet yok. Onları orada besliyorlar.

– *Fabrikada emek bayramı, Stahonovcu hareket ile ilgili kutlamalar yapılıyor muydu?*

– Hiç görmedim.

– *Mesela siz oradayken 1935 Ekim Devrimi bayramı gibi...*

– Devrim bayramlarında biz fabrikada kalmıyorduk, Moskova'ya gidiyorduk. Mesela 1935 yılında Ekim Devriminin yıldönümünde öyle bir kalabalıktı ki. Kremlin'de bir yere Stalin çıktı. Konuşmayı duymadım. Stalin el sallardı. Tanklar geçiyor, ondan sonra, askerler, okul çocukları geçiyordu.

– *Fabrikadan topluca mı gidiliyordu ?*

– Topluca fabrika gönderiyordu. Oradaki parti sekreteri, Smirnov seçiyor veya başarı gösterenleri gönderiyor. Ben bir kez gittim. Fakat geçide katılmadım. Çünkü geçit için bir prova lâzım. Bir defa götürdüler, yer gösterdiler, oradan seyrettim geçidi.

– *1 Mayıs'ta...*

– 1 Mayıs. Fabrikada bayraklar asılırdı. Ama yemek yapılmazdı, ben hiç görmedim. Herkes yemeğini yer gelirdi. Bir-iki defa müdür, parti sekreteri de geldi. Onlar her zaman gelmezdi. Konuşmalar yapılırdı. Büyük salonda 20-30 masada satranç masası vardı, herkes oynardı. Ben de orada öğrendim. Konuşma olunca herkes dinlerdi, sonra oyuna devam edilirdi. Mecburiyet yoktu. Fabrikadan çıkan işçiler ellerinde bayraklar yürürdü. Öyle bizim gibi bağırma, çağırma, yemek fuarı gibi şeyleri ben görmedim.

– *Fabrikanın içinde parti odası var mıydı?*

– Parti odası fabrikaya bitişikti. Parti sekreterine öyle büyük bir ayrıcalık hissedilmiyordu. Mesela adı Nikolay Georgiyeviç ise merhaba Nikolay Georgiyeviç deyip geçiliyordu.

– *İsmail sizi Lenin mozolesine götürdü mü Moskova'da?*

– Kendim gittim. İki-üç defa. Birincide İsmail götürdü. İlk geldiğimizde dinlenme evine gittikten hemen sonra götürdü İsmail. Sonraları ben Kızıl Meydan'da yürürdüm. *Moskova enteresan. Moskova'ya çıktığın zaman gündüzleri bakarsın, yazın dahil, sanki boşaltılmış şehir, kimse yok. Çünkü herkes işinde-gücünde, işçi-memur herkes işinde. Sadece vardiyalı olanlar şehirde alış-verişini yapıyorlar. İşte böyle gayet tenha bir şehir. Araba hiç yok. Ben görmedim. Çünkü metrolar var. Çıkıyorsun, her meydanda metro istasyonu var. Benim zamanımda yeni başlamıştı, ikinci gidişimde yerin yedi kat altında metro istasyonu. Yukarıda trafik yoktu. Son gidişimde artık araba vardı.*

– *Moskova'da aydınlatma nasıldı?*

– Moskova pırıl pırıl bir şehirdi. Bizim orada da elektrik hiç eksik olmazdı. Yolda yürürken insan tökezlemezdi. Evime gitmek için, eski Rus evlerinin önünden geçerdim. Tarladan geçerdim. *Bu Rus evlerine el koymamışlar. O evlerde yaşayan aileler orada yaşamını sürdürüyor. Diyelim ki boş oda var veya evi büyük. Parti diyor ki, "size bir veya iki kişi gelecek". Orada kalıyor parasıyla. Öyle zorlama filan yok. Gerçi ben ücret ödemiyordum ama Komintern bir ücret ödüyordu.*

– *Sizin yanında kaldığımız aile ne iş yapıyordu?*

– Birisi 60 yaşlarında bir adamdı, fabrikada çalışıyordu. Karısı da 50-55 yaşlarındaydı, sonra emekli oldu. O da fabrikada çalışıyordu. Nastya 20-22 yaşlarındaydı, o da fabrikada çalışıyordu. Kızları, galiba adı Katya'ydı, ortaokula gidiyordu. O tabii çalışmıyordu.

– *Bir aile bep aynı vardiyada mı çalışıyordu?*

– Hayır. Farklı farklı. Zaten vardiyalar, haftada bir değişiyordu. Yani hiç bir zaman sadece gece veya sadece gündüz vardiyası diye bir şey yoktu.

– *Eşinizle o dönemde mi tanıştınız?*

– Ben eşimi önceden tanımıyorum. Şimdi Nastya denilen kız var ya... Nastya önceden evliymiş. Kocasını bir yüzbaşı o zamanlar, Japonlarla bir harp vardı, Mançurya'da. Oraya gitmiş. Oradan dönmemiş. Öldü belki. Benim Nastya ile bir ilişkim olmadı. Fakat Nastya üzgün görünmezdi. Kahkahalar atarak dolaşırdı. Gece, kulübe hep Nastya ile gidiyordum. Beraber eğleniyorduk. Ben aralarında Zina hariç, hiçbirisiyle kadın-erkek ilişkisine girişmedim. Zaten iş nedeniyle vakit de olmadı. Nastya ile de olmadı. Aklımdan hiç böyle bir şey geçmedi. Nastya güzel bir kızdı. İşte onunla gidiyorduk, dans ediyorduk, eğleniyorduk, fabrikaya gidiyorduk.

Onunla bir gece fabrikada kulübe gittiğimizde beni Taisa ile tanıştırdı. Eşim orada oturmuyordu, babası Rus, annesi Baltık ülkelerinden, oraya yerleşmişler. İşçi olarak. Babasını görmedim, annesi sağdı, benim zamanımda öldü. Nastya ile kulübe giderken beni bu kızla tanıştırdı. Arkadaşıydı. Orada başladı. Sonra dans, gece gezintileri, derken çok kısa sürede bir ayda bitti iş. Nastya da kıskanmadı. Zaten evli, kocasını bekliyor, gerçi kocası gelmedi. Eşimin babası ölmüştü. Annesi vardı, iki de kız kardeşi. Kız kardeşlerinden birinin adı Olga idi. Bunlar orali olanların oturdukları Rus evlerinde değil de işçiler için yapılmış toplu konutlarda oturuyorlardı. Bunlara kazerna diyorlar. İki tane vardı bunlardan, daha da varmış ama ben ikisini gördüm, diğerleri yıkılmış. Bizimkiler burada bir ya da iki odalı bir evde oturuyorlarmış. Anne çalışıyor. Büyük kız Doğu Rusya'da bir kolhoz müdürü ile evlenip gitmiş. Çocukları olmuş, orada kalmış. Bir defa izne geldiklerinde gördüm.

– *Şimdi Taisa ile tanışma süreci, evlenmeye karar vermeniz, bunları konuşalım.*

– Benim fabrikaya gitmem 1935'in Mayıs, Haziran aylarıydı. Temmuz ayı içinde Nastyaların evine Taisa geldi. Ben de bununla tanıştım. Tanışmak nedir, işte merhaba, merhaba. Sonra hep beraber kulübe gittik. Çok kısa sürede yakınlaştık. Hatta bazı zamanlar kendi evimde değil de onların evinde kalıyorum. Evde 50 yaşlarında gayet güzel, ince bir anneleri vardı, o da çalışıyordu. Bir de 30-32 yaşlarında Valya vardı, Taisa'nın ablası. Onun da bir oğlu vardı 13-14 yaşlarında, ortaokula gidiyordu. Nastya'nın kız kardeşi ile aynı okula gidiyorlardı. Bir de 5-6 yaşlarında küçük bir kızları.

Ben, Taisa'i tanıdıktan sonra bazı geceleri bunların evinde kalıyordum. Evin bir odasında annesi, ablası, sanıyorum odayı bir perde ayırıyordu, burada bir karyola, bir sedir vardı. Bir de bahçede bir yer vardı, depo gibi olacak, orada kümes gibi domuz da besledik biz. Onun yanında bir yer daha

vardı, orada da bir karyola vardı. Eski Rus evleri gibi. Ben de bazen orada kalıyordum. Haftada bir-iki defa Nastyaların evine gitmiyor, orada kalıyordum.

– *Taisa onların yanında buraya tatile gelmiş.*

– Tatile gelmiş. Temmuz, Ağustos, dönecek yine. Fakat beni tanıdıktan sonra artık dönme imkânı bulamadı. Ertesi yaz onlar geldi. Onları o zaman tanıdım. Adam pek Rusa benzemiyordu. Adamda Doğu Rus tipi vardı. Bunların bir de kızları vardı. Ben görmedim. Anlattıklarına göre çok güzel bir kızmış, Lûba. 15-16 yaşlarında. Bir de küçük Milka vardı. Hatta geldiklerinde bu Milka dönmedi, orada kaldı. 1936 senesinde. Ben Moskova'ya KUTV'a öğretmeninin evine gittiğim yıldı. Ben haftada 5 gün burada, iki gün de gidip orada kalıyordum. Ben Moskova'dan döndüğümde, diyelim Cuma akşamı, bu kız gelir benim koynumda uyurdu. Beni çok severdi. Sonra 1936'da Milka'nın annesi-babası geldiğinde onları bir-iki defa gördüm. Artık biz bir aile gibi olduk. Beraber yemek yiyoruz. Bunlar 20 günlük tatile gittiler, kızlarını bize bıraktılar...

– *1935'in Ağustos'u gibi tanışmıştınız. Ne zaman evlenmeye karar verdiniz?*

Bir buçuk-iki ay sonra hemen karar verdik. Çünkü artık aramızdaki ilişki kadın-erkek ilişkisine dönüştü.

– *Kominterne haber verdiniz mi?*

– Verdim. Miller'e haber verdim. “*Yapmasaydınız keşke*”, dedi Miller. Benim o zamanki adım “Nikolay Georgiyeviç Yani”. Moskova'ya gittik. Moskova'da evlenme dairesine gittik. O da “Taisa Aleksandrovna” soyadını hatırlamıyorum. Çünkü sonra “Yani” soyadını aldı. *Mezarında da bâlâ “Yani” yazar.*

Demek ki artık sonbahar. Kız gitmemeye karar vermiş, ben de artık fabrikadaki çalışmada ilerlemişim, iki tezgahta çalışıyorum. Ben de para alıyorum tabii. Şimdi evde annesi var, çalışıyor, bir kız kardeşi var, o okula gidiyor. Annesi tezgah kısmında değil de, pamuk kısmında çalışıyordu galiba. Ben hep tezgahta çalışıyordum. Evlenince yeni bir ev açmadık. Onlar beni evlat gibi kabul ettiler. Nastya'ların oradaki evini de artık bıraktım. Maaşımı bırakıyorum. Yazılar yazıyorum. Bu yazılardan bir tanesi de hiç unutmam Türkiye'deki genel durum üzerine, 350 ruble verdiler. Bu 350 ruble üç aylık maaş, bu parayı da getirdim onlara bıraktım.

Artık kulübe beraber gidiyoruz. Taisa çalışmıyor. Okulu bitirdikten sonra kolhozda biraz çalışmış. Para da yetiyor. Çünkü ben, annesi, kız kardeşi maaş alıyor. Bir de bu yazdığım yazılardan para geliyor, Komintern de yardımcı oluyor bize. Bu para yetiyor. Taisa, eve bakıyor, çocuklara bakıyor. Akşamları geldiğim zaman kulübe çıkıyoruz, geceleri geldiğimde gece vardiyasında isem Taisa beni uyandırırdu işe gitmem için. Sonra düşündüm, iyi ki de evlenmişim.

Birinci çocuk 1937'nin Mayıs'ında veya Haziran'da doğuyor. Daha önce çocuk oldu da, hatta kızdım ben, çocuğu aldırılmış. Tanıdık birisi vasıtasıyla hastaneye gitmiş. Yaşlı bir kadın bu işi yapıyormuş. Kanama oldu. Ben de korktum! Biz çocuğu aldırдық. Evlenmeden önce ama bu. Benim evlenmeyeceğimden korkmuş. Ben de kızdım. Neyse, doktor-moktor, kurtuldu. 2-3 ay sonra da yine hamile kaldı.

Bu arada Milka da bizimle kalmaya başladı. Milka'yı ben çok seviyordum. Hatta ona "Parmak Çocuk" derdim. 4-5 yaşında olmasına rağmen 4-5 kilo ya gelir, ya gelmez. Parmak gibi çocuktu.

Sonra ben bu kızı çok aradım 1979 yılında gittiğim zaman. Bana bu kız Stalingrad civarında evlendi dediler. Bir general oldu kocası, barbe iştirak etti. Öldü mü, diye sordum. Ölmedi dediler. Kocası ile yaşıyor, bir de oğulları oldu dediler. Harpten sonra. Kocası harpte yaralanıyor, dönüyor, bununla evleniyor. Volga taraflarında bir yerde. Bir oğulları oluyor. 47'de oğulları olsa 1979'da 32-33 yaşında. Karelya taraflarında, yani Finlandiya civarında. Kuusinen orada devlet başkanı oldu. Bu Karelya'da Milka'nın oğlu bayındırlık bakanı oluyor.

– Siz okula başladığınız zaman Moskova'da bir evde kalıyorsunuz haftada 4-5 gün. Taisa o zaman köyde mi kalıyor?

– Köyde kalıyor. Bazen hafta arası akşam gidiyorum, gece kalıyorum, sabah da tren var zaten. Trenle de dönüyorum. Hiç unutmuyorum. Bir defa Milka'yı da aldım yanıma, onu da getirdim Moskova'ya. Profesörün karısı çok güzel yemek yapıyordu. Verdikleri yemeği yiyoruz. Profesör gündüzleri KUTV veya başka yere giderdi ders vermeye. Kadın bana yemek verirdi, oturur yerdim, ders çalışırdım. Milka da, bir bahçesi vardı, oradaki evlerin müşterek bahçesiydi, oraya çıkıp oynardı. Çok uyumlu bir kızdı, yemeğe çağırırdık, gelir yemeğini yerd, ben çalışırdım, hiç sesini çıkarmaz, gezer-dolaşır, oynar gelirdi. Ben de daha çok cuma akşamına yakın getirirdim.

Bir gün hiç unutmam sabah erken trene bindik, geldik. Baktım tramvay

hareket etmek üzere, Milka'yı kaptım kolundan, tramvay hareket ediyor, hemen atladım tramvaya. Bir de baktım bir düdüğü sesi. Tramvay durdu. Bir asker geldi. "Gel" dedi. "Gelemem" dedim. "Derse yetişeceğim." Vesikanız dedi. Komintern dışişlerinden verilen vesikayı çıkardım. Dost Emigrant Vesikası'nı gösterdim. Şöyle bir baktı. Selam verdi. "Haydi binin tramvaya" dedi. Bindik, tramvay hareket etti. O günü hiç unutmuyorum. Milka da dik-katle bakıyordu ne olacak diye. İşte böyle Milka bizimle kaldı bir sene. Ertesi yıl babası geldi, Milka'yı götürdü.

– KUTV'da size verilen özel dersler üzerinde biraz duralım.

– Moskova'da Komintern'e bağlı üç üniversite vardı. Doğu ülkelerinden gelenlerin eğitim gördüğü "Doğu Üniversitesi" yani KUTV. Batılı dillerden birini bilenlerin gittiği "Batı Üniversitesi". Ve daha üst düzeyde eğitim veren "Kızıl Profesörler Üniversitesi". Türkiye'den gelip o dönemlerde KUTV'da okumuş en az 100 kişi vardır. Mesela Nâzım, Laz İsmail, Hasan Ali Ediz burada okumuştur. Reşat Fuat Baraner Almanca bildiği için Batı Üniversitesinde, Şefik Hüsnü de Kızıl Profesörler'de okumuş.

Özel dersler: Türk İnkılap Tarihi, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi, Toprak Burjuvazisi, kitap haline gelmemiş de el yazısıyla hazırlanmış, bunu sanırım Doktor [Şefik Hüsnü] hazırlamış veya başkası hazırlamış da Doktor düzeltmiş.

– Doktor Şefik Hüsnü size ders verdi mi ?

– Evet Doktor bana ders verdi. Bu arada İsmail artık Moskova'da yoktu.

– "Kapital"i okuttular mı?

– *Kapital'i* de okuttular. Bir tane daha hoca vardı. Bir Rus, şişmanca; Azeri şiveli birisi de *Tarihî Materyalizm ve Diyalektik* derslerine geliyordu. *Kapital'i* başından başlayıp okutma değil de, "siz şu bölümü okuyun, gelecek hafta geldiğimiz zaman bunun üzerinde konuşacağız", yani karşılıklı bir sohbet. Felsefe de öyle.

– Bu dersler Türkçe mi yapıyordu?

– *Kapital* dersine gelen Türkçe, o zayıf adam.

Hatta onunla bir de unutmadığım bir anım vardır. Bana bastalıklı gibi gelirdi adamcağız. Sanki uyuyamamış gibi görünürdü hep. Fakat konuyu iyi bilirdi. Belki Türkmənistanlıydı fakat kim olduğunu bilmiyorum. Ben bir gün dedim ki, "galiba bu gece uyuyamadınız". "Uyuyamadım" dedi.

“Neden” diye sordum. “Odamda çok kara sinek var” dedi.” Hep musallat oluyorlar, ben de bal koydum bir çanağa, hatta birkaç yere koydum, oraya konsunlar da ben rahat çalışayım diye ama nasıl oluyorsa gidip bala konuyorlar, sonra o ballı ayakları ile uçup gelip burnuma konuyorlar” dedi. Gülerek anlatırdı.

– *Bu konuda hazırlanmak için kitap bulabiliyor muydunuz?*

– Buluyorduk ama Rusça. Rusça biliyordum artık.

– *O kitapları nereden tedarik ederdiniz?*

– Onları getiriyorlardı. Onlar buluyordu.

– *KUTV’nın kütüphanesine gider miydiniz?*

– Yok canım, kütüphane nerede? Hoca getiriyordu. *“Bunu okuyun”* falan diyordu. Bu böyle devam etti hep. *“Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi”* dersine Doktor geliyordu.

– *Doktor’un anlatımı nasıldı, öğretmen tarafı var mıydı?*

– Eh işte, o kadar da iyi değildi. Notlar vardı, eski harflerle yazılmış. Ben onları rahatça okuyordum. Sonra bir kitap vardı *“Sovyet İnkılap Tarihi”*, ona da bir başkası geliyordu.

Haftada bir-iki defa. Sovyetlerde inkılap nasıl başladı, Sovyet Komünist Partisi nasıl çalıştı.

– *Adı “Kısa Kurs” diye bir kitap varmış, bu KUTV öğrencilerine Rus inkılabını anlatan bir kitapmış, burada okutulmuş.*

– Olabilir. Herhalde oydu. Oradan da ben çalışırdım.

– *Ona başka bir hoca mı gelirdi?*

– Başka bir hoca gelirdi. Demek ki dört tane. Haftada birer-ikişer defa.

– *Geri kalan saatlerde siz okurdunuz herhalde?*

– Ben okurdum. Ertesi günü veya gelecek haftaki dersi ben hazırlardım. Bazı şeyleri ben sorardım, bazı şeyleri onlar anlatırdı. Hatta 1936 yılında o Rus olan hoca, *“ben artık sana ders veremem”* dedi. *“Neden, hata mı yaptım?”* diye sordum. *“Yok yok. Sen artık kitaptan rahatça okuyor ve özüksüyorsun. Benim bundan fazla size anlatacağım bir şey yok”* dedi.

– *Yani okumanız yeterli dedi?*

– “Ben size okumak için kitaplar getireyim, siz okuyun” diyordu. Ben, “gelmeniz yine de faydalı olur” dedim. Ve gelmeye devam etti. Doktor’un dersini takip ediyordum. O, çok gelmiyordu, onun dersini ben zaten okuyordum, bana daha başka ne anlatacak ki!

– *Evinde kaldığınız boca ile hiç bu konuları konuşur muydunuz?*

– Hayır. Hocayı ben çok görmezdim. Karısını görürdüm. Kapıdan girince söyle bir görürdüm. Benimle münasebet kurmadı hoca. Bu böyle devam etti.

Taisa’in annesi 55-56 yaşlarında, kız kardeşi 35 olduğuna göre 20 yaşında evlense 55 yaşlarında galiba, onun tekaütlük²³ zamanı geldi. O da tekaüt oldu. O da evde kalıyor. O sıralarda her aileye kolhozdan bir domuz yavrusu veriyorlardı. Hani bahsettiğim bahçenin kenarındaki kulübede onu besliyorduk. Taisa ile evlendiğimiz 1935’in sonunda aldık. 1936 sonunda da 1 yaşına girdi. Onu kestiler. Ben de kaçtım. Çünkü o domuz benimle kedi-köpek gibi hep oyun oynardı bahçede. Bahçe de geniş bir bahçe. Artık bahçe de değil, tarla. Ekin yok. Otlar büyüyor, domuz yavruyken bu tarlada benim yanımdan hiç ayrılmıyor. Kökleri çıkarıyor, yiyor. Huk huk diye dolaşırdı etrafımda. Çok da güzel büyüdü. 1936’da kesilince, eti bütün kış yendi. Onlar bu eti şey yapıyorlar?..

– *Kavurma!..*

– Kavurma değil. Böyle parça parça keserler de satarlar ya... Halet bilir onun adını, ben Rusça’sını hatırlıyorum, “veçina”. İnce ince keserler dükkanlarda. Çok da severdim²⁴.

– *Füme mi yapıyorlar?*

– Füme değil. Gerçi füme de yapıyorlar ama. Çok pahalı. Böyle but halinde, sonra o buttan böyle ince ince kesiliyor. Pişmemiş halde. Onun pişirilmesini de ben orada öğrendim. Bir budunu yemeğe koydular, başka şeyler yaptılar.

– *Nasıl muhafaza ediliyordu, buzdolabı yok?*

– Penceremiz vardı. İki tane, yani çift doğramalı. Bu doğramalar arasına bir karış kadar hava boşluğu var. Bu boşluğa koyardık, buzdolabı gibi.

23. emeklilik

24. “jambon” kastediliyor.

Sonbaharda koyduğumuza göre bu et orada soğuktan iyice pişiyor, olgunlaşıyor. Sonra onu alıp bir leğenin içine koyuyorlar. Ha unuttum, oraya iyice tuzlayıp koyuyorlar. Tuzunu silkeleyip leğene koyuyorlar. O tuzu iyice kendisi çekiyor. Bir daha tuz istemez. Bu evler toplu konuttu. Nastya'ların evi gibi değil.

Salonun ortasında merkezi ısıtma sistemi bir soba vardı. Üç katı ısıtırdı. Binanın alt katından başlayıp duvar içinden çıkan baca deliği gibi borularla tüm bina ısıtılabilirdi.

Biz ikinci kattaydık. Aynen Türk sobaları gibi, mermer değil de bir taş ile kaplanmıştı. Bu taşın kenarında oturulurdu. Hatta yaşlı kadınlar kenarında oturur, ısınır, orada terlerlerdi. Adam boyu büyük fırın gibi bir şeydi. Onun üstü mermer gibi bir şeydi. Orada oturulur, terlenirdi. Onun altında ufak ufak gözler vardı fırının. O gözlerde numaralar vardı. O katta oturan insanların tek tek gözü vardı. Orada her numara sahibi yemeğini pişirebilirdi.

– *Kuzine sobası gibi...*

– Evet, kuzine soba gibi. Ortak. Yani o bölümde oturanlar için. Bizim de bir gözümüz vardı. Yukarıda bahsettim ya. Eti çıkarıp leğene koyuyorlardı. Tuzu temizlenmiş. Onun üzerine böyle yapışkandır, çavdar unundan hamur yaptılar. Böyle koca bir budu çavdar hamuru ile sıvadılar. Onu öyle fırına koydular.

Çok soğuk olduğunda, bu üç katlı evde buzlar olurdu. Bu buzlar bizim kattan ta aşağıya kadar uzanır ve bütün kış kalırdı. Sıfırın altında 47'yi gördüm. Kapı önündeki buzlar düşmesin diye onları kırarlardı. Temizlerlerdi. İşte bu kar-buzun içinde tuzlayarak etleri saklarlardı. Etler burada pişerdi. Oradan kullanacakları kadar parçayı alıp, çavdar unundan yapılmış hamurda hiçbir boşluk kalmayacak şekilde sıvıyorlardı. Ve bunu bize ait olan fırın kısmına sürüyorlardı. Leğenle.

Diyelim ki bir gün veya gece kaldı. Böyle ince bıçak veya şiş gibi bir şeyi batırıyor, eğer bu şiş rahatça etin içine girerse et pişmiş sayılıyordu. Eti yağı ile koyuyorlardı. Et piştikçe yağları eriyordu. Şekli bozulmuyor, but olarak kalıyordu. Sonra bu pişmiş eti yeniden pencere boşluğuna koyarak donduruyorlar ve üzerindeki tabakayı kırıyorlardı. Bütün tuzu çavdar alıyordu ve onu kırıp atıyorlardı. Çok lezzetli oluyordu. Diğer budu da bütün kış akşamları, yemek yerken yiyorsun. Bu çok pahalı bir yiyecek oluyordu.

Geride kalan öteki butlar da yine donduruluyor ve ihtiyaç oldukça yemeğe konuyor, borç çorbasına konuyordu. Yani aşağı yukarı 5-6 ay yemekte kullanılıyordu. Bütün kış onunla geçirdik.

Taisa'nın annesi içmeyi çok severdi. Çok da güzel kadındı. Baltık ülkelereinden bir kadındı. Beni de çok severdi, çok ince yüzü vardı. Sonra yaza doğru veya kış sonu emekliliğinden 5-6 ay sonra hastalandı. Bahsetmiştim, eski fabrika sahibinin personel için yaptırdığı evler, devrimle birlikte hastane olmuştu, işte o hastanede de yattı. Ben giderdim ziyaretine, nefes alamıyordu, oksijen için hortum bağlanmıştı, benim elimi tutar, yüzüme bakar, *"beni kurtaracaksan sen kurtaracaksın"* derdi. Elimde öldü.

Sonra ona bir cenaze merasimi yaptık. Ortodokslarda cenaze merasimi de çok enteresan. Öldüğü gün gömmüyorlar. Cenaze bir gece soğukta kalıyor. Bizde tabuta koyup öyle taşırlar. Orada öyle değil. Tabuta koymuyorlar. Hiç giyilmemiş veya çok az giyilmiş giysisini giydiriyorlar. Onun bir entarisi vardı, herhalde genç kız iken giyindiği. İpek gibi bir elbise, onu saklamış. Yıkayıp bunu giydirdiler. Dört kollu bir tahta üstüne yatırıyorlar, mahallede kim varsa geliyor, kollardan tutup taşıyorlar. Ben de taşıdım. Yüzü gözüküyor. Hatırladığıma göre yüzü hiç ölmemiş gibiydi. Bu tahtanın üstünü çeşitli çiçeklerle süslüyorlar, yüzünü de tabii ki. Öylece mezara kadar taşıyorlar.

– *Kilisede ayin yapıyorlar mı?*

– Hatırladığım kadarıyla kilisede ayin yapılmadı. Kiliseye çok yakın bir yerde mezar kazmışlar. Taisa dahil herkes geldi. Dua okundu mu bilmiyorum. O tahta ile birlikte mezara koyuyorlar. Üstünü örtüyorlar. Bir tahtaya ismini yazıyorlar ve mezarın üstüne koyuyorlar. Hiç unutmam, annesini tam mezara indirdiler, Taisa kendisini mezarın içine attı. İyice derin, etraftakiler içeriden çıkardılar, toprağı örtüp mezarı kapattılar. Artık ağlayarak, bağırarak eve geliniyor, Taisa çok hassas bir insandı, geldik eve, baktık bizim evde büyükçe bir odada sofra hazırlanmış. Domuzdan kalan kısımla patates hazırlamışlar, daha başka şeyler yapmışlar ve şişelerle votka, şarap artık ne varsa, etrafta 30 kişi vardı, herkes oturarak, sohbet ederek yemek yiyip içiyor. Tabii bir müddet sonra içkiden çoğu insan kafayı buluyor. Hatta şarap kalmamıştı da o toplu konutun yanında devletin satış yeri var, oraya gidip 5-10 tane şarap aldım. Ama bundan önce elimde bir şişe şarap vardı, ne oluyorsa o kırıldı. Bunlar bana kızdılar, ben şarabı kırdım diye kızdıklarını düşündüm. Meğerse uğursuzluk sayılıyormuş. Ben şarapları alıp getirince

bunlar şaşırdılar. Meğerse lüzum yokmuş. Neyse bunları da içtiler, herkes sarhoş olmaya başladı, hikaye anlatıp kahkaha atıyorlar. Dert unutuldu. Akşam üstü herkes dağıldı. Bizim gibi günlerce yas tutma gibi bir şey yok. Onların yası bu. Kayınvalide böyle öldü. 1937'nin başları.

– *Siz gelmeden kısa süre önce...*

– Bir-iki ay önce.

– *Evliliğe kısaca dönelim. Evlenme muamelesi nasıl ?*

– Evlenmek için nüfus kağıdı ile gidiyorsunuz. Müracaat ediyorsunuz. Bizde olduğu gibi askıda kalma diye bir şey yok. Çünkü veraset gibi bir sorun yok. Orada evli veya değil diye yazması kafi geliyor. Gittik evlenme da-iresine, o gün mü, ertesi gün mü ne “*gelin*” dediler.

– *Moskova’da mı oldu evlenme?*

– Çok iyi hatırlıyorum. Moskova’da oldu. Köyde yoktu zaten. Gittik, deftere yazıyorlar “Taisa Aleksandrova Yani”, “Nikolay Georgiyeviç Yani” diye yazıyorlar. İmza ediliyor. Evlilik cüzdanını veriyorlar.

– *Yemek, eğlence yapmadınız mı?*

– Hiçbir şey yapmadık. Evde birkaç arkadaşla biraz oturduk, evlendik bitti. Taisa sevindi tabii. O gece kulübe gittik. Dans ettik. Evlilik böyle işte, ayrılık da zor değil. Gidiyorsunuz, ayrıldık diyorsunuz tamam. Ayrıldınız mesela, aradan zaman geçti, diyelim ki beş sene. Beş sene sonra artık sizin evliliğiniz diye bir şey kalmıyor. Biz de evlendik, ben kalktım geldim 1937’de.

– *Şimdi 1937’ye daba gelmeyelim. 1936’da yaz tatilinde...*

– Yaz tatilinde ben Kiev’e gittim.

– *Kiev ve Niyazi’yi biraz anlatın dilerseniz...*

– İki ay kaldım Kiev’de. Komintern yolluyor. Yalnız gittim. Orası Büyük

Katerina'nın av köşkü. Kocaman, belki de 50 dönüm. Orman içinde küçük evler. Herhalde Çar geldiği zaman maiyetindekilerin oturduğu evlerdi. Kendisinin de şimdiki idari binaydı herhalde. Büyük bir salon vardı. O civardan bir nehir geçiyordu. Nehir büyük değildi. Ama karşıya da atlayarak geçilmezdi. Nehirde birkaç sandal vardı. Sandallarla dolaşırdık. Orman içinde kuş, domuz avları yapılırdı.

Orada doktor nezaretindeyiz. Vücudu zayıf olanları, vereme yatkın olanları bu prevantoryuma yolluyorlardı. Beni de oraya gönderdiler. Çok zayıftım. Büyük, çok uzun bir yemek salonu vardı. Orada akşam yemekleri yeniyordu. Orada da besiyeye çekiliyordunuz. Akşamları çok ağır yemiyorduk, öğlenleri votka veriyorlardı. Sonra diyorlardı ki, iki saat uyku. Uykuya gidiyordu. İsteyen uyuyor, isteyen kitap okuyordu. Gürültü yok, sessiz. Akşamüstü 15-16.00 gibi yine kahvaltı. İstedğin gibi kızlarla, erkeklerle gezin, dolaş. Orada bir gün dolaşırken kulağıma böyle Türkçe gibi bir ses geldi. Yavaşça sese doğru gittim. Baktım Türkçe konuşuyorlar. Benim anlayacağım gibi değil ama resmen Türkçe. Yanlarına gittim. Rusça *“tanışabilir miyiz?”* dedim. Sözde ben Türkçe bilmiyorum. *“Siz hangi millettensiniz, dilinizi anlayamadım”* diye sordum. *“Biz Kafkasyalıyız”* dediler. 18-19 yaşlarında bir kız ve 22 yaşlarında bir erkek. Erkek zayıf, kız biraz toplu, ama güzel bir kız. Anlattılar. Erkek, *“ben kompozitörüm, Bakü’de üniversitede çalışıyorum, konserler veriyorum (bu daha sonra Sovyet kahramanı oldu anlatırım), biz nişanlıyız, nişanlımı tatil için buraya yolladılar, ben de izin alıp buraya geldim”* dedi. Sohbet ilerledi. Daha sonra adam ya Kiev’e gidecek veya Bakü’ye dönecekti. Bana Rusça *“nişanlımı size emanet ediyorum”* dedi. Ben içimden gülüyorum, bir arkadaş çıktığı için de sevindim. Benim güldüğümü gördüler. *“Niye gülüyorsun”* dediler. Ben de *“Türkçe bir kelime geçti, ona gülüyorum”* dedim. *“Peki sen bizim dilimizi biliyor musun”* diye sordular. *“Benim babam konsolos, hariciyeciymiş, ben Avrupa’da yetişmişim, fakat aslında ben Rus’um. Orada çocukluğum geçti belli yaşa kadar, babam orada kaldı, bu nedenle bazen Rusça’yı şaşıırıyorum, şive bozukluğu oluyor”* dedim. *“Yok, biz hiç hissetmedik”* dediler. Aramızda böyle konuşmalar geçti.

Prevantoryumun biraz uzağında yaklaşık 500 metre ileride ikinci büyük bir salon var, oraya gittik. Bağlar, bahçeler var. Orada da büyük bir hastane var. Ama kapıda nöbetçiler var, bizi sokmuyorlar. O da buraya bağlı sanatoryummuş. O da Katerina'nın köşklerine dahilmiş. Cumartesi günleri Kiev’e gidiyoruz. Tramvay işliyor. Biraz yürüyünce bir yola geliyorsunuz, oradan tramvay geçiyor. Tramvay yolu büyük kavak veya çınar ağaçları arasın-

da çok güzel bir yer. Ta Kiev'e kadar devam ediyor.

1979'da biz Halet ile oraya gittiğimizde, çok iyi bir Rus kadın rehberimiz vardı. Ben oraya gitmek istedim. O, "çok uzak, nasıl gideceksiniz, zaten oralar çok değişti" dedi. Ben, "o ağaçlar ne oldu" diye sorunca; "düşman Almanlar geldiğinde kestiler" dedi. Yok, Almanlar değil, o zaman Rus-Alman dostluğu vardı, "Naziler" dedi. Sene 1979. "Onlar bu ağaçları kestiler, her tarafına insan astılar. Burada çok katliam oldu" dedi. "Kiev'de çok mukavemet oldu hepsini astılar mukavemetçilerin, insanlara da ibreti alem olsun diye zorla seyrettirdiler" diye anlattı. Ben ona "Babiyar diye bir yer var, gazetelerde okuduk, buraya yakın mı" diye sordum. "Yakın, ben zaten sizi götüreceğim" dedi. Götürdü. Tabii Babiyar diye bir şey kalmamış. Orada insanları işkence ile öldürmüşler. Oraya gömmüşler. Bugün burada büyük bir anıt heykel var, bunları gösterdi. Babiyar ile ilgili Yevtuşenko'nun bir kitabı var.

– Şimdi bu tatilde karşılaştığımız meşhur kompozitör Niyazi...

– Benim bu anlattığım 1936 yıllarının ortaları, Mayıs-Haziran filan olacak. Orada tanıştığım kompozitör Niyazi ile mektup adresleri aldık. Ben Rusça olarak yazıyorum, o da cevap veriyor. Bir gün Moskova'da bir davet aldım. Altında Niyazi yazıyor. Moskova'da bir salonda konser verecekmiş. Klasik müzik konseri. Oraya gittim, çok kalabalıktı. Niyazi ile kucaklaştık.

1985 yılları, Zekeriya İstanbul'a gelmişti. Evde oturuyorduk. Zekeriya ve Sabiha Sertel orada Bakü'de kalmışlardı, onlara orada ev vermişler. Sonradan gittiğimde o evi de gördüm. Niyazi ile abba olmuştuk. Niyazi de buraya geldiği zaman onunla buluşup konuşmuşlar. Ben o sıra Muğla tarafına gitmiştim. Karısı ile beraber bize gelmişler. Zekeriya galiba benim resmimi göstermiş, "tanıyor musun" demiş. Ben Zekeriya'ya bahsetmiştim. Karısı "bizim karaoğlan" demiş.

Aradan zaman geçti, 1982 yılında Bakü'ye gittiğimiz zaman, ama önce ben bir gün Pravda'da gördüm Niyazi'nin büyük resmini. Brejnev'in imzasıyla SBKP Merkez Komitesi kararıyla Niyazi'yi Sovyet kültür kabramanı ilan etmişler, bunu gördüm. Ben bunu öğrenince yanımda Nataşa diye bir rehber kız vardı, ben buna olayı anlattım, hemen telefon açtı, Niyazi'yi Bakü'de buldurttu. Beni hemen evlerine davet ettiler. Galiba o sıralar verem olmuş. Orada birkaç akşam birlikte olduk.

– *Rusya’da iken Reşat Fuat ile karşılaştınız mı ?*

1936 yılı olacak, beni çağırdılar, Ferdi, yani Doktor seni istiyor dediler. Gittim. Kominterne girdim. Miller’in adını verdim. Dediler ki Doktor görmek istiyor. Girdim, bir odada Kuusinen, diğer odada Miller’in yeri vardı. Binanın bir tarafı Kremlin’e, bir tarafı Moskova Üniversitesi’ne, bir yanı da at talimi yapılan yere²⁵ bakıyordu. Oradan küçük bir salondan gidildiğinde Doktor’un küçük bir odası vardı. Bir masa, masada Reşat Fuat oturmuş bir şeyler yazıyordu. Doktor da ayakta duruyordu. “*Gel*”, dedi. Ben Reşat Fuat’ı tanımıyorum. “*Bu*” dedi, “*Reşat Fuat, tanıştırayım. Türkiye’den. Sizin tanışmanızı istedim*” dedi. Biraz oturduk, konuştuk. Reşat gülümsüyordu. “*Siz isterseniz birlikte çıkıp konuşun*” dedi Doktor. Biz birlikte çıktık. Gorki Caddesi’ne doğru yürüdük. Bir baktım Doktor’ların kaldığı Lüks Oteli’nin önünde Reşat Fuat durdu. Belgesi var, onu gösterdi. “*Benim misafirim*” dedi. Ben de içeri girdim. Üçüncü katta bir yer. Orada küçük bir odası vardı, orada bir saat kadar konuştuk Reşat ile. Çay içtik. Akşamüstü, “*artık ben gideyim*” dedim. “*Tamam*” dedi. “*Ben yarın yine orada olacağım, orada görüşürüz*” dedim. Benim Reşat Fuat’ı ilk görmem böyledir. Türkiye’ye döndüğümde de temasım oldu tabii.

– *Baytar Cevdet’i gördünüz mü?*

– Yine bir gün Miller, “*Doktor seni görmek istiyor*” diye haber yolladı. Komintern’e gittim. Doktor’un odasına. Odada iri boylu birisi, tip olarak hiç hoşuma gitmedi. Doktor tanıştırdı, “*işte Baytar Cevdet, duymuşsundur*” dedi. “*Duydum*” dedim. O da elimi sıktı. Böyle tepeden konuşan bir insan. Sonra onu bir daha gördüm. Komintern’den beraber çıktık, Kremlin yakınında küçük bir otele gittik Baytar Cevdet ile birlikte. Orada birkaç kişi daha vardı, hiç tanımıyorum. Zannedirim bu kongre zamanına rastlıyor. 1936.

Kırmızı bir yüzü vardı. Hiç hoşnut değil, böyle ters ters konuşuyordu. Ben biraz kaldım, “*artık gideyim*” dedim, çıktım. İkinci görüşüm de odur. İlk karşılaştığımızda kısaca konuştuk biraz, Türkiye’den bahsettik. İkinci karşılaşmamızda da o daha çok yanındakilerle konuşuyordu böyle kızgın, gözleri kısık şekilde. Kongreye iştirak etti mi onu da bilmem. Başka da Baytar Cevdet ile bir temasımız olmadı. Ama Doktor ile çok oldu tabii. Miller kadar değil ama, her iki-üç gidişimde ya Miller’in odasına gidip konuştuk. Bir de derslere geldi tabii Doktor.

25. Moskova’da “Manej” diye bilinen bu yer şimdi galeri amaçlı kullanılmaktadır.

– *Miller ile anılarımız çoktur...*

– Bir gün Komintern’de Miller dedi ki, “*Sen KUTV idare binasını biliyorsun, git şu adamı bul, oradan kendine elbise, ayakkabı seç*” dedi. Ben idareye gittim. Adamı tanıyorum, idare müdürü gibi bir şey. Miller zaten telefon etmiş. Sanki bilmiyormuş gibi, “*ne istiyorsun*” dedi. Ben, “*bana elbise, ayakkabı al dediler*” dedim. O tuhaf bir şey istemişim gibi hareketler yaptı. Odanın bir ucundan daha paket yapılmamış ceket, pantolon gibi şeyleri üstüme attı. Ben de adamın şöyle bir yüzüne baktım ve attığı giysileri ben de onun yüzüne geri attım. Çıktım ve Miller’in yanına geldim. Çok kızmışım, hırslımdan ağlıyorum. “*Ne oldu*” dedi Miller. Olup biteni anlattım. “*Ben sizden bir şey istemedim, siz yolladınız*” dedim. O, “*yok yahu, bu ne biçim şey*” dedi. Ben artık hırslımdan ağlıyorum. Hemen Doktor’u çağırttı. Doktor’a Rusça anlattı. Ben hiç konuşmuyorum. Doktor’un yüzü asıldı. Ben dedim ki, “*bakın ben hapisbaneden geldim. Muhalefet veya Muvafakat hiç önemli değil, benim bir tecrübem var, siz de biliyorsunuz Türk balkı gayet onurludur, böyle bir şeyi hazmedemezler, ben de hazmedemem. Böyle bir elbiseyi de istemiyorum, çıplak gezerim daha iyi*” diye bağırarak bir şeyler söyledim. Yine hüngür hüngür ağlamaya başladım. Doktor’un yüzü kıpkırmızı oldu. “*Ben bunu unuturum, önemli değil, ama yeni gelmiş bir işçi veya aydın böyle bir muameleyle karşılaşırса sizi satar*” dedim. Doktor “*arkadaşlara bu türlü muamele yapılmamalı*” dedi döndü gitti. Miller şaşırıldı. Oturttu beni. Çay söyledi. Herhalde gitti, Kuusinen ile konuştu, sonra birisi geldi. Rusça olarak ona “*arkadaşla beraber gidin istediklerini satın alın*” dedi. Ben “*istemem*” dedim. “*Gideceksin*” dedi. Neyse biz gittik. “Büyük Mağaza²⁶” diye bir yer vardır. Oraya gittik, elbise, ayakkabıyı satın aldık. Ben onlarla Türkiye’ye döndüm zaten.

– *Komintern 7. kongresi sırasında neler yaşadınız?..*

– Ben ona iştirak etmedim. Ama konuşmaları büyük dikkatle dinledim. Kongreye her memleketten, dünyanın dört bir tarafından delegeler gelmişti. Gelenler gruplar halinde gezdiriliyordu. Bana da Amerika’lı bir genç bayan düştü. Ben bu bayanı çalıştığım köye fabrikaya götürdüm. O akşam kulüpte bir toplantı düzenledik. Toplantıda ikimiz de birer konuşma yaptık. Ben Kominterne uğradığımda delegeleri görüyordum, girip çıkıyorlardı.

26. GUM (Gosudarstvenniy Universalni Magazin).

Gördüklerim arasında en dikkatimi çeken top sakallı Ho Şi Minh'di. Diğerlerini Kominterne gittikçe görürdüm zaten. Dimitrov'u birkaç kez görmüştüm. Alman Komünist Partisi Sekreteri Wilhelm Pick'i görürdüm. Goldwald'ı, İtalyan Komünist Partisi Başkanı olan Togliatti'yi gördüm.

– *Onu Komintern'de mi görürdünüz, kongre vasıtası ile mi gördünüz?*

– Komintern'de görürdüm. Bir de en çok gördüklerim arasında Yugoslav Tito vardı. Onu da 1936'larda veya 37'lerde Şükrü ile dolaşırken, daha o sürülmemişti, onunla gezerken görmüştüm.

– *Şükrü ile görüşüyor muydunuz?*

– Tabii ara sıra konuşuyorduk. Öyle zannediyorum ki 1937'lerin başları olacak. Şükrü Kominterne gelirdi. Birkaç defa buluşup birlikte dolaştık. Bir gün dolaşmamızda...

– *Şükrü, bu Martel Şükrü?..*

– Evet, Martel Şükrü. Gorki Caddesi'nde dolaşırken Şükrü birisine selam verdi. Bir kapıdan çıkıyordu. “Tito” dedi. Bana “konuşmak ister misin?” dedi. “Tabii sevinirim” dedim. Ben Tito olarak bilmiyorum. “Sana Yugoslav arkadaşını tanıstırayım” dedi. Onlar konuştular. O konuşmadan hatırlıyorum. Tito Şükrü'ye, “ben gidiyorum” dedi. Şükrü “nereye” diye sordu. “Memleketimize, Yugoslavya'ya artık gidip orada vaziyeti idare etmek lâzım” dedi. Hatta “herkesin de gitmesi lâzımdır” dedi. Tito'yu da görmem o kadardır.

Şimdi bu Şükrü Martel'in hikayesi de enteresandır. Faşizm yaklaşıyor. Komintern orada bulunan diğer partilerden insanları memleketlerine “cepbe” yaratmaları için yollama kararı alıyor. Tito dönüyor. Şükrü'ye de söylüyorlar. Şükrü kaçıyor. Moskova'ya yakın bir yerde evi var. Oraya gidiyor. Oraya da polis geliyor. Onları görünce oradan da kaçıyor. Kominterne geliyor. İsmail'i buluyor. “Ben gitmek istemiyorum” diyor. İsmail “ben bir şey yapamam” diyor. Sonra Martel'i Sibirya'ya sürgüne yolluyorlar. Orada 18 sene kalıyor. Şimdi burada kim baklı, kim baksız o ayrı mesele. Stalin öldükten sonra Kruşçev döneminde af çıkıyor. Bu da Moskova'ya dönüyor. Uzun dönem Türkiye'ye dönmek için uğraşıyor. Bir türlü pasaport vermiyorlar. Nihayet Ecevit zamanında onun bir Moskova ziyaretinde bir fırsat

buluyor durumunu anlatıyor. Buna nihayet pasaport veriyorlar da Türkiye'ye gelebiliyor, galiba 1977 veya 1978 yılları olacak. Döndükten sonra biz birçok kez görüştük.

– *Siz oradayken yeni anayasa da kabul edildi...*

– 1936 Anayasası. Anayasa değiştiği zaman. Hatırladığıma göre, şu mesele çıktı. O zamana kadar az çalışıyorsun, çok çalışıyorsun fark etmiyordu. Herkes üretebildiği kadar, herkes payına düştüğü kadar tüketecektir. Bu, 1936 Anayasası'nda şöyle oldu. Kim ne kadar üretmişse, tüketimi de o kadar olacaktır. “Stahanof Hareketi” de buradan geliyor. Bu iyi bir formül. Yani ürettiğin kadar tüketirsin. Ondan evvel komünal bir durum vardı. Herkes aynı maaşı alıyordu. Böyle bir durum vardı.

Ben hep Miller'e rica ederdim. “*Stalin'i görmeden mi gideceğiz*” diye. “*Bakalım*” derdi. Dom Soyuz²⁷ diye bir yer vardır. Büyük tiyatroya yakın eski bir Rus binası. İki katlı, büyük bir salon. Bir gün ders aldığım günlerdi, bir haber geldi Miller'den. “*Dur bakalım, senin o isteğin için bir şeyler yapacağız*” dedi. Birkaç gün sonra dedi ki, “*ben seni götüreceğim*”. İşte Dom Soyuz'a gittik. Ayakta duruluyor. Bir sürü insan var. Ön sırada da Merkez Komitesi oturuyor. Stalin geldi. Herkes alkışladı. Biz de alkışladık. Miller oturdu. Biz en arka sıralarda bir yerde oturduk. Ben, ayakta görmek istedim Stalin'i. Haki renkli askeri bir kaput vardı üstünde. Başında bir kasket, bir eli arkada, diğer eli kaputunun içinde öyle girdi. Selam verdi. Herkes ayakta. Önde bir protokol yeri vardı. Gitti, oraya oturdu. Herkes de oturdu. Resimlerden hatırlıyorum. Voroşilov vardı, Kalinin vardı. Stalin sonra kalktı ayağa ve konuşmaya başladı. Konuşması çok renkli bir konuşmaydı. Öyle nutuk çeker gibi değildi. Bazen araya hikayeler koyuyor, kahkahalar atıyor. Konuşmanın benim için en önemli tarafı şuydu: “*Partimiz yavaş yavaş eski etkinliğini kaybetmeye başladı*” dedi. “*Bunu söylemekten korkmamalıyız. Bizim demokratik santralizm prensibimiz belli, serbestçe insanlar seçilir, yerlerine geldikleri zaman artık orada demokrasi kalmaz, santralizm gelir, o da tamam, fakat bizim partimiz o hale geldi ki, demokrasi bir tarafta kaldı, santralizm aldı yürüdü, bunun dengesi kayboldu ve bir bürokratik tehlike başladı. Bunu çok çabuk ve kuvvetle önlememiz lâzım.*” dedi. “*Eğer biz bunu halledemezsek, o bürokrasi var ya, günün birinde o bizi halledecek-*

27. Meslek Birlikleri Evi, Sendika.

tir.” dedi. Esas kısım buydu. Ondan sonra “beraber üretip, beraber tüketme dönemi kapanmıştır; herkes ürettiği kadar tüketmelidir dönemi başlamıştır.” dedi. “Herkesin ihtiyacına göre tüketmesi, o komünizmdir, daba o merbaleye gelmedik.” dedi. Parti bürokrasisine vurdu. “Parti bantallaşmıştır.” dedi. “Parti bürokrasisini anlatmalıyız.” dedi. Tok bir sesi vardı. Ama öyle emreder gibi bir ses değil. Herkes alkışlıyor, o da alkışlayanları alkışlıyordu. Bunu orada gördüm. Bu toplantı bir saat sürdü, kendisi çıktı gitti. Biz de dağıldık. Miller’in bana yaptığı iyiliklerden bir tanesi Stalin’i hiç olmazsa böyle karşıdan görmektir.

– *Orada yaşadığınız Sovyet yaşamı, Sovyet insanı sizde ne gibi izlenimler bıraktı?*

– Avrupa’da olsun, Türkiye’de olsun toplumun katmanları belli. Burjuvazi, orta sınıf ve emekçiler. Orada burjuvazi diye bir şey yok, gayet basit. Devrimden 18 yıl gibi az bir zaman geçmiş olmasına rağmen bu sınıflar yaşı yavaş yavaş yok olmaya başlamış.

Orta sınıf her zaman kaprisli, hesapçı; proletaryaya değil de her zaman burjuvaziye, zenginliğe gitmek ister. Bu da insanları birbirine düşman eder. Bu üç sınıf arasında büyük bir düşmanlık vardır.

Lenin’in bir sözü vardır köylülük için. Köylülük de aynı; zengin toprağı olan köy ağaları vardır, az toprağı olan orta köylüler, bir de hiç toprağı olmayan topraksız köylüler vardır. Orada da aynı şey, orta köylü daima toprağını biraz daba büyütme, daba zenginleşmek, evini biraz daba büyütme, yani büyük toprak sahibine doğru yükselmek ister. Fakir köylüye dost değildir. Hiç unutmam Lenin’in sözlerini, “bizim devrimimizde, hakiki müttefiklerimiz yoksul köylülerdir, şebirde malum proletarya, işçi sınıfıdır. Küçük toprak sahipleri bize dost değildir. Ama devrimimizin başarısı için eğer biz orta köylülüğü hiç değilse tarafsızlaştırabilirsek devrim kalıcı olacaktır. Bütün gücümüzü onu tarafsızlaştırmaya vermeliyiz.”

Bu, talebe, aydın, yarı aydın; anladığımız manada, yani Lenin’in anladığı anlamda devrimde elebaşı olacak insanlar değil. Onun için anarşizme kayıyor. Beğenmek-beğenmemek başka mesele, fakat bu güçlerle devrim olmaz.

Neyse yeniden konumuza dönelim. Orada işçilerin içindeyim ben. Bir gün kulüpteyiz. Kimisi dans ediyor, kimisi satranç oynuyor. Bir bağırma-çağırma oldu. Millet koştu. Biz kulüpteydik ama ormanda başka gezenler de vardı, onlar da koştu. Ukraynalı Musevi bir kız vardı. Güzel bir kızdı. Onunla ben, dinlenme evine de gitmişim. 15-20 gün kadar. Musevi kadın-

lar gayet çekingen oluyordu. Bir ustabaşı, bu kıza aşık oluyor. 35-40 yaşlarında bir adam, o da kulübe geliyor. Bu usta kıza tazyik yapıyormuş. Kız “olmaz” diyor. Bunun üzerine yürüyor, bir çakı çekiyor, ufak bir şey, kız bağırınca yetişmişler, bunun elinden çakıyı almışlar. Yakalamışlar. Ertesi sabah bir halk mahkemesi kuruldu. Görenler olayı anlatıyor. Ben görmedim. Jüri kendi arasında konuştu. Dağıldı mahkeme. Ertesi günü baktık adam yok. İştittik, adamı bir yere sürmüşler. Tek gördüğüm hadise budur.

– *Kavga, gürültü, bağırıtı filan böyle şeyler olmaz mıydı?...*

– Öyle şeyler olmazdı. Birbirini çekememezlik, düşmanlık, öyle şey olmazdı. Herkesin işi belli, evi belli; öbürünün şapkası altın, gömleği ipek değil ki, hepsi aynı şeyi giyiyor. Hepsi renkleri değişen Rus gömleği giyiyor. Ben kızlarda hiçbir zaman pudra, allık görmedim. İnsanlar birbiriyle dost olacaksa, arkadaş olacaksa, evlenecekse, gönlünün çektiğiyle bunları yapıyor. Buna aile de karışmıyor.

– *Taisa için şiir, orada hiç şiir yazdınız mı?*

– Yazdım. Ama hatırlamam. “İspanya” için bir şiir yazdım. Hatta İsmail ile Odesa’da buluştuğumuzda “*bir şiir okur musun*” dedi, “*ben şiir yazmadım, bep çalıştım*” dedim. Ama “İspanya” şiirini yazmıştım. İspanya’ya gitmek de istedim. Şöyle bir şey hatırımda kalmış. Franko içindi, sonu şöyle bitiyor: “*Onun eldivenli eli, Alman, İtalyan emperyalizminin kasalarında*” diye bir şiir.

– *Sizin Türk kimliğinizi Komintern dışında kimse bilmiyor, ya eşiniz?*

– Hiç kimse bilmiyor. Eşim hiç bilmiyor.

– *İlk kez Lenin’in mozolesine girdiğinizde ne hissettiniz?*

– O zamana kadar Lenin’in resimlerini görmüştüm. İçeri girince öyle harırolda kalıyor insan, bilerek veya bilmeyerek. Kapıda, Kızıl Ordu askerlerinin –*silabsızlardı*– put gibi durması insana çok tesir ediyordu. İçeriye tek kişi giriliyordu, eğer ayağınız belirlenmiş çizginin dışına çıkarsa Kızıl Ordu askeri gelir, ikaz ederdi. Kimse sırada gülmez, birbiriyle konuşmazdı. Saygı, girip çıkıncaya kadar devam ederdi. Lenin soluk bir yüzle orada yatıyor. Bele kadar görünüyordu. İnsan çok defa gittikten sonra ancak detaya in-

biliyor. İlk defasında çok heyecanlanıyorsun. Çocuklar, gençler gelirlerdi. Çocuklar da put gibi, büyük heyecanla gelirlerdi. Bu çocuklar müzelere, okuma evlerine de giderlerdi. Böyle eğitiliyorlardı, bu başka bir eğitim.

– *Siz müze gezdiniz mi?*

– Hepsini gezdim. Tolstoy'un, Dostoyevski'nin kaldığı evleri de gezdim iki-üç defa. Onların evlerini olduğu gibi muhafaza etmişler. Ayakkabılarınıza bezden galoşlar giyip bu evleri geziyordunuz. Müzelere de gittim. Lev Tolstoy'a, Aleksey Tolstoy'unkine de gittim. Hatta oranın bakıcıları ile de konuştum. 1930'larda gittiğinizde galiba ayakkabıları çıkarıp teker teker gi-riyordunuz. Tanınmışların aşağı yukarı hepsine, Çehov'a gittim. Son gitti-ğimde artık onları yavaş yavaş ihmal ediyorlardı.

– *Yavaş yavaş dönüşe doğru gelelim isterseniz.*

– Bir akşamüstü Ferdi imzasıyla telgraf aldım. Moskova'ya geldim. Komintern evlerinden birinde kaldım. Komintern'e gittim. Beni kapıda karşı-ladılar. Miller'i göreceğim dedim. Sizi bir arkadaş bekliyor dediler. Zemin katta beni bir odaya aldılar. Orada Galcan'ı gördüm. Galcan beni oturttu, çay söyledi. Gizli servistendi, hiç sevmezdim.

– *Daba önce ne zaman görmüştünüz?*

– Çok görmüştüm. Bu elbise meselesinde de onu çağırmışlardı. “*Memle-ketlerinize gideceksiniz*” dedi. Ben “*birisiyle konuşmak istiyorum*” dedim. “*Lüzum yok, gideceksiniz*” dedi. “*Hazır olun diye sizi çağırttılar*” dedi. “*Ben bunu bilmiyordum, evliyim, 1-1, 5 ay sonra çocuğum doğacak*” de-dim. “*Eyle bir konuşmam, haber vermem lâzım*” dedim. “*İstediğiniz zaman gidin, bugün gidin, yarın geri gelin*” dedi. O gün trene binip gittim. Taisa benim yüzümden anladı herhalde. “*Yarın beraber gideceğiz*” dedim Tai-sa'ya. Ertesi gün gittik. Yine aynı Galcan Taisa'ya, “*Kocanızı vazifeten gön-dereceğiz*” dedi. “*Nereye olduğunu biz de bilmiyoruz*” dedi. Taisa ağlama-ya başladı. “*Biliyoruz, çocuğunuz da olacak*” dedi. Zaten karnı burnunda, bir-iki aya doğum yapacak.

Taisa ağlıyor. “*Hiç üzülmeyin*” dedi, “*herkes vazifeli olarak bir yere gi-der, tayin çıkar, yine gider, gidecek, yine gelir, yakında yine kavuşursunuz*” gibi sözlerle teselli etmeye çalıştı. “*Çocuk meselesini düşünmeyin*” dedi.

“Komintern olarak çocukla biz ilgileneceğiz, biz bakacağız” dedi. “İş sahibi yapacağız” dedi. Taisa, “Ben çocuğumu kimseye vermem” dedi. O zaman 20 yaşında genç bir kadın. Galcan, “Peki vermezseniz biz size çocuğunuz iş sahibi oluncaya kadar gereken yardımı yaparız” dedi.

Ben inanmadım. Binlerce insan gelip gidiyor, bunlar kime yardım edecek diye düşündüm. *“Bugün gitmeyin belki bu akşam yola çıkarsınız”* dedi. O gün gitmedim, Moskova’da kaldım. Taisa ağlıyor, onu tramvaya kadar götürdüm. Hatta *“Moskova’nın saati beşi vuruyor”* diye de bir şiirim vardır. Ertesi gün Kiev- Odesa istikametine trenle hareket ettim. Ben trende kimseyi görmedim. Yalnız gidiyorum zannettim. Yataklı bir vagon verdiler.

– *Bu kısma sonra döneriz. Taisa’nın hayatını konuşalım. 1979’da yeniden karşılaşmanıza değinelim.*

– Biz ayrıldık Taisa’yla. Artık temas imkânı yok. Mahkemede benim Rusya’ya kaçak olarak gittiğim, kaçak olarak döndüğüm belli. Beni bir aya mahkum ettiler, sonra tecil ettiler. Moskova’da evli olduğumu da söyledim. Mektup atmak, bu konuyu legalize etmek istiyordum. Ben İstanbul’dan değil de, giden bir arkadaşla İzmir’den bir mektup yazıp yollattım. O mektup gitmiş. *“Artık ben buradayım, vazifem burada, seni seviyorum”*, gibi bir şeyler. *“Çocuktan haber ver, adresimi sonra bildireceğim”* dedim. İkinci bir mektubu İstanbul’dan yazdım. O mektup gitti. Sene 1937, beni askere aldılar.

Ben ancak 1979 yılında Sovyetler Birliği’ne yeniden gidebildim. Ancak vi-ze alabildim. Benden önce 1977 yılında Halet, bir turla gitti. Benim aklımda hep bizim oğlan var.

O giderken ona birkaç kişinin ismini verdim. Taisa’yı ve oğlanı bulabilme umuduyla Halet gitti. Ekber Babayefi bulmuş. Babayef’e durumu anlatmış. Babayeften sonradan haber geldi. *“Hiç boşuna uğraşmayın, 2. Dünya Savaşında oralar boşaltılmış, bunlar uzak yerlere Türkmenistan, Özbekistan gibi yerlere yollanmışlar”* diye.

Sonra Martel Şükrü geldi Muğla’ya. Bizde kalıyor. O *“ben bulurum”* dedi. Kızılhaçtan aradı, ama bulamadı. Halet 1979 yılı başlarında Şükrü’yle bir kez daha konuşuyor.

“Resmî kanallardan aramayalım, alaturka yöntemleri uygulayalım. Eski evinde bulunabilecek yaşlılara, bakkallara sor, oradan devam edip iz sürmeli. ‘Anna Karenina’nın intihar ettiği Obiralovka’ya git, onların oturdukları evden sor” diyor. Şükrü Obiralovka’yı bulamıyor, düşünüp dururken çalıştığı yerin müdürü *“ne düşünüyorsun”* diye soruyor. Meğer oranın adı “Je-

leznaya Doroga" olmuş. Şükrü oraya gidiyor, evi buluyor. Kapının önünde duran yaşlı bir kadına soruyor. Taisa bitişik Kirov Kolhozu'nda imiş. Şükrü hemen gidiyor, eliyle koymuş gibi buluyor. *"Nail gelmeden bu işi ballet"* diye bastırıyor.

Hemen Halet'i arıyor. Buldum diye. Uçağa bindik, kalktık, gittik. Moskova'da havaalanında bizi oğlum Rudolf karşıladı. Benim eşyam çok. Çocuklara, Taisa'ya elbiseler almıştım. Otele eşyaları bıraktık ve hemen oraya gittik.

– *O zamana kadar siz hiç mektup aldınız mı?*

– Aldım.

– *Çocuğun doğduğunu biliyordunuz.*

– Resim aldım, biliyordum. Muğla'nın adresini vermiştim. Ben askerden döndüğümde bana çocuğun resmini verdiler. Yok, Muğla değil, İstanbul'da verdiler.

– Ben askerden döndükten sonra *Tan* gazetesinde çalışmaya başlamıştım. Orada Ahmet Emin bana dedi ki; *"Sen Rusya'dan eşini buraya getirmek istiyorsan, ben sana yardımcı olabilirim". "Nasıl olacak?" dedim. "Moskova'daki büyükelçiye mektup yazacağım, senin eşin bunu alsın götürsün, büyükelçi ona yardımcı olur."* dedi. Ben çok sevindim.

Burada büyük bir hata yaptım, *Tan*'ın antetli kağıdına bir mektup yazıp durumu anlattım. Büyükelçiye gidip, Ahmet Emin'in mektubunu vermesini söyledim. Tabii bu çok aptalca bir şeydi. Çünkü Sovyetler'de o zamanlar yabancı temsilciliklere gitmek çok zor ve tehlikeliydi. Neyse, Taisa alıp mektupları Moskova büyükelçiliğine gidiyor. Kapıda durduruyorlar. *"Nereye gidiyorsun?"* diye. O da elindeki mektubu gösteriyor. Yanında da *Tan* antetli mektup. *"Buyurun"* demişler, almışlar içeri. Büyükelçi almış Ahmet Emin'in mektubunu şaşırmış.

Sonra ben Taisa'ya sordum "ne yaptı" diye. "Sen git, biz sana haber veririz" demiş. "Sonra, hiçbir zaman haber alamadık" dedi. Haber alamayınca bir defa daha gitmiş konsolosluga. Ama konuşturmamışlar bile. "Aradan bir sene kadar zaman geçti, artık çocuk biraz büyüdü dedi, bana gelip 'seni birisi görmek istiyor' dediler." Bu arada arkadaşlar "sen nasıl Türk sefaletine gidersin, bu çok tehlikeli" demişler. Ben, "seni görmeye gelen kişiyi ta-

rif et” dedim. Tarif etti. İsmail. “Peki, onunla görüştün mü?” dedim. “Hayır, çünkü korktum.” dedi. Ona “Onu sana ben gönderdim.” dedim.

Sonra, “Sen neler yaptın, anlat!” dedim.

“Ben bu olaydan sonra bir daha elçiliğe filan gitmedim.” dedi.

“Çocuk büyüyor, hayat zorlaşıyordu, bu yüzden ben kolhozda ablamın yanına gittim. Orada kaldım, biraz çalıştım... Yakında Kirov Kolhozu var, oraya müracaat ettim, işçi olarak oraya girdim, orada biraz kaldım, sonra döndüm. Orada bana iyi davrandılar, oradaki parti sekreteri Smirnov bana çok yardımcı oldu. Kolhoza haber yollatıp hemen beni işe aldırdı. Çocuk üç yaşına girdiğinde harp başladı. Kolhozda eski oturduğumuz yer değil ama bir oda da verdiler, orada kalıyorduk, çalışıyordum. Smirnov’un da etkisiyle olsa gerek, kısa zamanda benim konumumu da yükselttiler. Hatta, ekip başılığına kadar geldim. Sonra orada naçalnik denir, şefin büyüğü, kumandan gibi bir şey, o dereceye kadar yükseldim, vaziyetimiz düzeldi. Fakat harp başlayınca herkes harbe gitmeye başladı. Valya’nın oğlu da gitti, bir daha gelmedi. Para geliyordu, geçimde bir zorluk yoktu, fakat harp korkusu, ayrıca yalnız yaşama korkusu da vardı, çünkü Valya fabrikada, ben buradayım; aramızda 3-4 kilometre mesafe var. 1941 Haziranı’nda harp başlayınca Almanlar o kışa doğru çok yakına kadar geldiler. Biz top seslerini duyuyorduk...” diyerek uzun uzun anlattı.

Ben, “Sizi bir yere taşımadılar mı?” diye sordum. “Taşımadılar, askerler vardı. Ama köye hiç bomba filan düşmedi.” dedi. “Moskova’ya gidiyor muydunuz?” dedim, “Ara sıra gidiyorduk...” dedi. Tabii Kominterne uğramış, uğrasalar da almazlardı zaten. “İki defa gittikten sonra artık büyükelçiliğe de uğramadım, çocuğu büyültmeye devam ettim. Bu arada bir adam beni beğenmiş, illa evlenelim diye tutturdu.” dedi, mühendismiş. Bu sırada bizim torun koşup resmi getirmeye gidince, Taisa fena halde kızdı. Resmi ni görmedim adamın.

40’tan sonra mektup yazmaz olmuştum. İstanbul’dan yazdığım mektuplar kısmen gitmiş, kısmen gitmemiş. “Sonra ne oldu?” diye sordum. “Bir-iki sene dayandım. 1942-43’lerde yalnız yaşamak zor gelmeye başlayınca onunla evlendim.” dedi. “Epey zaman geçti, o, çoğu zaman Moskova’daydı, Kremlin’de çalışıyordu. Bu arada bir kızım oldu. Bir gün haber geldi, 1945’ler olabilir, belki de 1950’ler. Ben artık senden ümidi kesmiştim, gelen haberde kocam Kremlin’in çatısını tamir ederken zattüre olup öldü...” şeklindeydi.

Birlikte az yaşamışlar. Sonra Taisa, orada yaşamaya devam etmiş. Kolhozda. Zaten sonuna kadar kolhozdaydı. Bu arada, oğlan büyümüş yavaş yavaş. Oğlana “Rudolf” adını koymuşlar. “Okudu mu?” dedim. “Buradaki

okulda okudu. Orada lise var. Sonra da Moskova'ya gitti, orada teknik okula girdi, tornacı oldu. Fakat çok özel bir tornacı, ufak bilyeler bile yapabiliyor, şimdi şef oldu, balen o fabrikada çalışıyor.” dedi.

“Fazla güçlük çektiniz mi?” diye sordum. “Fazla güçlük çekmedik. Komintern'den para geliyordu zaten. Ama Valya'lar çok güçlük çekti. Gerçi paramız olsa da yiyecek bulmak zordu. 1945'te harp bittiğinde bile güçlükler devam etti. Harpten sonra Valya ile birlikte Krasnodar taraflarına birkaç kez ben de gittim. Elimizde para gibi ne varsa onları götürdük, unla trampa yaptık. Sonra vaziyet yine düzeldi. Bu arada harp boyunca oğlan için verilen maaşı birkaç ay vermediler ama ben çalışıyordum. Artık ben hayatımdan seni çıkarmıştım.” dedi.

Daha sonra gittiğim zaman benim Türkiye'den yolladığım paltolu bir resmim odasında asılıydı. Torun “o resmi oradan hiç indirmedim.” dedi. “Sonra, bize bu evi verdiler. Üç tane odası vardı. Sonra da emekli oldum. Çocuk büyüdü...” dedi. Rudolf'un çocukları olmuş, 1958'de birisi doğmuş torunlardan, 1963'te de diğeri doğmuş, beş sene sonra. Oğlanın söylediği, “Almanlar çok yakına kadar geldiler, biz tarlalarda koşarken top seslerini duyuyorduk ve Kızıl Ordu da istihkam yapıyordu. Hatta çok tehlikeli şeyler elimize geçiyordu, düşürülmüş top mermisi gibi, her taraf cephanelik, asker doluydu. Sizin bağlattığınız parayla biz hiç zorluk çekmedik. Ben teknik okulu bitirince beni Doğuya işe gönderdiler, oralarda çalıştım bir müddet, sonra gelip Moskova'daki fabrikaya girdim” dedi. Ta Urallar'a kadar gitmiş, çalışmış, gelmiş, Moskova'ya yerleşmiş ve evlenmiş.

“Sizin aile ne oldu.?” diye sordum Taisa'ya. “Ablam öldü” dedi. Sonra kocasının ölümünü anlattı. Sonra “Milka,hani sen çok severdin, işte o bir generalle evlendi...” dedi. “Volga taraflarında bir yerlerde oturuyorlar. Onun oğlu da Karelya'da bakan...” dedi. Taisa'nın anlattıkları bunlar.

Gittiğimde durumları iyiydi. Üç odalı bir evde oturuyorlar. Kendisi şefin üstündeki bir mevkiden emekli olmuş, oğlan işe girmiş. Oğlan Moskova'da çalışıyor ama ikinci karısı yine köyde çalışıyor. Bu kadın çalıştığı için, büyük kızı büyükkannesinin yanına vermişler. O, orada büyümüş. O, annesini Taisa zannediyor. Kız bir şey istediğinde Taisa'dan izin alıyordu. İkinci kız ise esas annesinin yanında büyümüş. Rudi'nin ikinci karısının yanında büyümüş. İkinci karısı kolhozun bir başka branşında çalışıyor. Kürk için yetiştirilen tilkiler varmış. Onların başındaymış, orada çalışıyormuş. Biz gittiğimizde ondan boşanmış, yeniden evlenmişti.

Çok enteresan şeyler de oldu. Biz evde uzun uzun konuştuğuktan sonra so-kağa çıktık. Çalıştığım fabrikayı görmek istiyordum. Biz gezinirken bir çok

kadın sokağa çıktı. Hepsi sevinçle bana sarıldılar... Bana o zaman “Kolâ²⁸” derlerdi. “*Kolâ geldi*” diyorlar. Kalabalık toplandı. Halet mütemadiyen resim çekiyor. 40 sene geçmiş aradan, ama beni unutmamışlar. O zaman 18-20 yaşında olan genç kızlar 70’ine gelmiş. Tanıdığım erkeklerin çoğu sakat. Kiminin kolu kopmuş, kimisi topal. Savaş yıllarından kalma arazlar. Onlarla da sarmaş dolaş olduk. Sohbetler yaptık. Akşam evde yemek yendi. Eski tanıdıklar geldi. Nastia geldi. Onun sesi çok güzeldi. Şarkılar söylendi, güldü eğlenildi...

– *Şimdi Moskova’dan dönüşe geçelim isterseniz. Trene bindiniz...*

– O gece Opera binasına yakın iki katlı evde kaldım. Orada, ilk gittiğimde gördüğüm Çinli’yi gördüm. O beni hemen tanıdı. Artık ikimiz de rahatça Rusça konuşuyoruz. Akşam yemeğini Klaudya denen güzel kız dağıtıyor. Onunla da konuştuk, merhabalaştık, ona “*Ben memlekete gidiyorum.*” dedim. O, “*Ben de buradan ayrılıyorum yarın bir albayla evleniyorum.*” dedi. O Çinli de, “*Bizim orada küçük bir cumhuriyet var, siz onlara çok benziyorsunuz, sizi almak için Kominterne çok ısrar ettik ama sizi vermediler.*” dedi. “*Neden vermemişler?*” dedim, “*Bize lâzım demiş...*” Komintern. Sabahleyin ben yine Kominterne gittim. Galcan’ı gördüm. Galcan “*Tamam, bugün gidiyorsun...*” dedi. Beni hemen trene bindirdiler.

– *Bir de 100 Lira verdiler?*

– Verdiler. “*Lâzım olur.*” dediler. Tren bir gece-gündüz sürdü galiba. Harkof’dan geçtik, Kiev’den geçtik, Odesa’ya geldik. Bir akşam üstüydü. Hemen yatağa göturdüler. İşte bizim çocukları orada yatakta gördüm. Zehra Kosova, kocası İskender, kocası olduğu orada belliydi. Ben Hasan Ali’nin kız kardeşi diyorum, belki yanlış, bir de onun kocası. Kocasıyla bir hayli konuştuk yollarda, teknede de konuştuk. Ona, “*Orada ne yaptınız?*” dedim. O da, “*Ben parti büyüklerine Miller’e ayakkabı yaptım.*” dedi. Fakat Zehra Kosova ile fazla konuşmam olmadı. Odesa’da iki veya üç gün kaldık. Üniformalı birisi geldi. “*Seni istiyorlar.*” dedi. Giyindim hemen. Aynı binanın yanında ışıklı bir yere gittik. Kapıyı açtı, büyük, çok ışıklı bir oda. Ortada büyük bir masa, iri yarı gümrük albayı bir adam duruyor. Işık çok parladığı için İsmail’i önce fark etmedim. İsmail geldi. Hemen beni kucakladı. Biz Türkçe konuşurken, albay dikkatlice dinliyor. Artık Türkçe anlıyor mu, bilmiyorum.

28. Nikolay’ın kısaltılmışı.

İsmail, Nâzım'dan bahsetti. “Nâzım’ı gördüm.” dedi. “O çalışıyor, şiirler yazıyor, mahkemeye gidip geliyor...”. Ben hiç oralı olmadım. Zaten biraz da ateşim vardı, hastaydım. 30-40 dakika görüştük, çay içtik. Albay hiç lafa karışmadı, hatta gitti masanın bir yerine oturdu. İsmail, “Ben Moskova’ya gidiyorum.” dedi. Ben de hastayım, “Çağırdıklarına göre, acaba beni alıkoyacaklar mı?” diye biraz da sevindim, düşünüyorum. Benden şiir okumamı istedi. “Lisan, iş derken hep bunlarla uğraştım, pek fazla şiir yazamadım, aklımda pek bir şey yok.” gibi şeyler söyledim. “Yalnız iki tane yazdım.” dedim. İspanya şiirini okudum.

*“Franko’nun çamurlu çizimleri
dayalı İspanya’nın boğazına,
bağrına
eldivenli eli*

Alman İtalyan emperyalizminin kasalarında...”
Aklımda böyle kalmış.

**SSCB'DEN AYRILIŞ,
İSTANBUL'A VARİŞ**

İsmail ile ayrıldık. Aynı gün, galiba sabaha karşı geldiler uyandırdılar. “*Gidiyorsunuz.*” dediler bana. Arkadaşları da kaldırıp getirmişler. Kaldığımız yer Odesa Limanı’na çok yakın... Soğuk değil, ama sıcak da sayılmaz. Deniz kenarına geldik. Bir taka, ona bindik. Kamara yok, ambar gibi bir yer var, oraya girdim. Ambarda yatak gibi bir şey serili. Onun üzerine uzandım. Kafama da battaniyeyi çektim. “*Ne olursa olsun artık gidiyoruz.*” diye düşündüm. Arkadaşlar geldiler mi, dışarıda mı kaldılar, onu bilmiyorum. Motorun sesi duyuldu. Süratle çektiler, neyi çektiler bilmiyorum. Ondan sonra bir ses. Bizi öldürüyorlar gibi bir ses. Türkçe ama. “*İmdat, imdat...*” diye bir ses. Yerimden kalktım. Motor hareket ediyor, ayakta durmak imkânsız.

– *Deniz çok dalgalı yani....*

Çok dalgalı. O vakit bizim motoru çeken hızlı motoru gördüm. Epeyce de büyük. Gümrük motoru. Etrafa baktım. Karayı göremedim. Karadan epey uzaklaşmışız. Deniz dalgalı, geniş bir tur attı motor. Bir çocuk sürekli bağırıyor “*imdat, imdat*” diye, onun ağzını kapattılar. Karaya yaklaştık. Bizi indirdiler. Şafak vaktiydi, ortalık aydınlanıyor. Baktım sokaklarda bayraklar asılı. Herhalde 1 Mayıs’a hazırlanıyor, tarih herhalde Nisan’ın sonlarıydı. Bizi hemen hızlı hızlı indirdiler, o bağırان çocuğu da kollarından tuttular. Kaldığımız yer çok yakın, oraya götürdüler. Onu ayrı yere götürdüler.

Zehra, kocası, diğer iki arkadaş ve ben kaldık orada. Gördüğüm manzara çok korkunçtu. Gözleri fırlamış, yüzü bembeyaz. Olduğu yerde tepinen bir adam. Ben “*Bu çocuk rol mü yapıyor, çıldırdı mı?*” diye düşünüyorum. Çıldırmış vaziyeti vardı. Biz orada o gece kaldık. Ertesi gün bizi tekrar takaya götürdüklerinde, o çocuk yoktu. Biz beş kişi, iki çift, bir de ben.

Ertesi gün deniz çarşaf gibi. İki gece geçmiş olabilir. Denizin yatışmasını beklediler. 1 Mayıs’ı motorda kutladık. Dört gün sürdü yolculuk. İstanbul Limanı’na kadar. Motorda bir kaptan, iki tane tayfa vardı. Kaptan çoğunlukla

motoru idare ediyor, dümendeydi. Dört gün boyunca hiç kara parçası görmedik, tam Karadeniz'in ortasından geçtik gibi geldi bana. Denizde sadece bir kez, çok uzakta vapur dumanı gibi bir şey gördüm. Ben sürekli bodrumda yatıyorum. Uyuyorum, uyanıyorum; sonunda biraz kendime geldim. İki gün sonra biraz ateşim düştü, ben de dışarı çıktım. Arkadaşlar oturup konuşuyorlar. Baktım kaptan, elinde mavzer var, atıyor. Yunus balıklarını vuruyor. Vurulan yunusları, alıyorlar motora. Orada derisini yüzüyorlar. Kaptana *"Bunlar ne olacak?"* diye sordum. Kaptan *"Bunun yağı kıymetli..."* dedi.

Halbuki işin esası, balık avına çıkmış görüntüsü vermekmiş. Giderken yunusları görüyorduk, çok yakından motoru takip ediyorlardı. Hatta bazen, yunuslar çarpacak gibi oluyordu. Motor da sarsılıyordu onların yarattığı dalgayla. Ben *"Bu yunuslar motora vursa herbalde batırır"* diye düşündüm.

Dördüncü gün sabah saat sekiz gibi Boğaz göründü. Yaklaşırken kaptan, *"Sizi Boğaz'a mı sokayım, yoksa Boğaz'dan önce mi bırakayım?"* diye sordu. İsmail bana *"Kaptan sizi dinleyecek, ne isterseniz onu yapacak."* demişti. *"Boğaz tehlikeli olabilir ama girmeden önce de askeri kontrol vardır, iyisi mi biz Boğaz'a girelim yine de..."* dedik. Hızla Boğaz'a girdik. Boğaz'da artık ufak tefek trafik vardı. Saat 10. 00'a doğru *"Ben daha fazla gitmeyeyim, yakın bir yerde ineyim, bir tevkifat filan olursa birlikte görülmeyelim, zaten beni ismen de tanımıyorlar"* diye düşünerek, *"Beni burada indir"* dedim.

Rumelihisarı İskelesi'ni gördüm. Ona gelmeden bir tahta iskele vardı, *"Buraya beni indir."* dedim. Oraya yanaştı. Bana yardım ettiler. Süratle indim, yaya olarak Bebek'e doğru yürümeye başladım.

Bebek'te tramvaylar var. Tramvaya binip Beşiktaş'a doğru gideceğim, oradan da vapurla İzmir'e geçmeyi düşünüyorum. Tramvaya bindim, biletçi geldi, bilet dedi. Ben de artık uykusuzluk ve yorgunluğun etkisiyle Rusça, *"Day minye odin bilet"*²⁹ diyerek, 100 lirayı uzattım. Adam şaşırdı, *"Bekle biraz."* dedi. Tramvay kalabalıktı, diğer müşterilere gitti. Arka sahanlıktan öne doğru herkese bilet vere vere gitti. Tramvay hareket etti. Kuruçeşme civarına tramvay geldi. Ben kendi kendime, *"Ben bu adama 100 lira uzattım, bu adam benden şüphe edebilir, en iyisi daha fazla gitmeyeyim"* diye düşünüyorum. Ayrıca *"Rusça konuştum dikkat çektim"* diye düşündüm, bu nedenle de Kuruçeşme'de atladım hemen tramvaydan. Süratle yola düzuldüm, tramvay da kalktı. Ben Ortaköy'den Beşiktaş'a doğru yürümeye başladım. Düşüne düşüne Beşiktaş'a geldim. Dolmabahçe'nin oradan Taşkışla'ya doğru döndüm. Mühendis okulunun oradan Taksim'e vardım. Beyoğlu'ndan ara

29. Rusça. *"Bana bir bilet ver."*

sokaklardan gittim. Maksudım Karaköy'e gidip vapur bileti almak. Karaköy'e geldim, 100 lirayı verip vapur bileti aldım. Biraz rahatladım.

Bilet aldıktan sonra arkadaşım Feridun Osman'ın evine gitmeyi düşündüm. Ama evini bilmiyordum. *Cumhuriyet* gazetesinde çalışıyordu. Gazetenin kapıcılarına sordum. *Cumhuriyet*e girmek istemiyordum. *Cumhuriyet*'in yanında bir sokak var, orayı gösterdiler. Eski, ahşap bir ev. Annesini de tanıyorum. Ben evine gidince *"Yahu nerelerdeydin?"* dedi. Daha pıjamayla, işe gitmemiş, öğleden sonra gidecekmış. Yemek çıkardılar, yemek yedik. *"Sen nerelerdeydin?"* diye sordu. Ona anlattım, benim arkadaşım çünkü. Bir saate yakın konuştuk. *"Yunus Nadi seni çok aradı, sen ortadan yok olunca polis seni kaybetti diye düşündü, seni öldürdüler zannetti. Bir gün ben yanımdaydım, polise telefon etti ve polise dedi ki; 'sizi Atatürk'e şikayet edeceğim, siz çocuğu kaybettiniz.' diye, polise kızdı ve tehdit etti."* dedi. Oradan da şu cevap gelmiş: *"Biz de arıyoruz."*

– *Sizin kimlik Hopa'da kaldı.*

– Hopa'da kaldı. Kimlik yok.

– *Polis anladı ki siz oradan kaçtınız.*

– Onu biliyor. Muğla'da bir çocuk da *"Annesi boşuna üzülüyor, ben bu-dutta askerlik yaparken nöbetteydim, onun vurulduğunu gördüm."* demiş. Böyle de bir hikaye var. Polis tabii ki biliyor. Çok sonra o çocuğa *"Niye böyle söyledin?"* diye sorduğumda, *"Annen çok üzülüyordu, umudunu kessin diye söyledim."* dedi. Böyle bir yalan atmış.

Sonra hatırımda kaldığına göre, Bandırma vapuru akşam kalkıyordu. O gün vapur yoktu da, ertesi gün için bilet almıştım. Feridun Osman'dan çıktım, epeyce dolaştım, gece yatmak için Galatasaray Hamamı'na gittim. Sabah erkenden kalktım, vapurla Bandırma'ya gittim. Oradan trenle İzmir'e vardım. İzmir'de kalmadım. Çünkü nüfus kağıdım yok. Otobüs terminaline gittim. *"Muğla'ya vasıta var mı?"* diye sordum. Hemen giden bir otobüs vardı, atladım gittim. Muğla'ya geldiğim zaman artık akşamdı. Belki de geceydi. Teyzeme gittim ve teyzeme Muğla Belediyesi Genel Sekreteri Abidin Çakır ve CHP il başkanı Ethem Serim'i buldurttum.

Oraya geldiğimde amcamın ikinci oğlu Adil, Koca Han diye bir yerde meydancılık yapıyormuş. Onu buldum, ona *"Ula'ya minibüs var mı?"* diye sordum. O minibüsü gösterdi, *"bilet"* diye sordum, *"Bilete lüzum yok."* dedi. Minibüs Muğla'ya 25 kilometre mesafede Yatağan'da durduğunda beni

birisi görüyor. Hemen telgrafhaneye telefon ediyor. Telgrafhanedeki müdür de benim arkadaşım. Ona telefonda diyor ki, *“Ben minibüste Nail’i gördüm, oraya doğru geliyor.”* O da doğru babama gidiyor, *“Nail geliyormuş.”* diyor. Bu yayılıyor birden bire. Ben Ula’ya gelince tanıdık, akraba, arkadaşlar hepsi toplanmış beni bekliyor. Bütün sokak doluydu. *“Eyvab”* dedim, *“Ben buraya gizli gelmek istiyordum.”* Annem, *“‘O çocuk vuruldu’denildiğinde ben inanmamıştım, yaşadığın içime doğmuştu.”* diyor.

Bir gün akrabalarından bir hanım anneme demiş ki; “Nail, Nail deyip duruyorsun, artık o yok, sen onu unut.” Annem kızmış, ona, *“Geldiği zaman, bu kazanı kapının önünde deleceğim.”* demiş. Hakikaten de benim geleceğimi duyunca kazanın suyunu boşaltıp sürükleyip kapının önüne çıkarılmış, *“abtım var”* demiş, babam engel olamamış ve kazanı kapı önünde delmiş. Bir detay daha var. Ben Rusya’ya gittiğim zaman babam, hapishaneye düşmüş diye anneme söylemiş, annem iki gün mü üç gün mü bizim ev iki katlı abşap bir evdi, *“Benim oğlum hapishanelerde tahta üstünde yatıyor.”* diye tahtalar üstünde yatmış.

Ben Muğla’ya geldiğim zaman Abidin Çakır ile Eczacı Ethem Serim’i buldum. Onlara, *“Ben Feridun Osman’a söyledim, size söylememde de bir mabsur yok, ben Rusya’ya gittim, orada kaldım, evlendim, okula gittim, şimdi beni yakalayacaklar, İstanbul’dan buraya yakalanmadan geldim, çünkü 1933 tevkifinden de biliyorum, İstanbul polisi çok eziyet ediyor, çok işkence yapıyor, bundan kurtulmak için buraya geldim. Siz bunu bir yola sokabilir misiniz?”* gibi bir konuşma yaptım. Bunlar, *“Sen merak etme, bir çaresine bakarız.”* dediler. *“Sen kimseye görünme, Ula’ya git.”* dediler.

Halbuki herkese göründük. Nedense 4-5 gün veya bir hafta kimse gelip de beni aramadı polisten. Polis değil, jandarma. O zamanlar Ula kaza değil de, nahiye. Nahiye müdürü de, -babam sonra anlattı- kimsenin hoşlanmadığı birisiymiş. Herhalde beni polise bu ihbar etti. Ben artık evdeyim, hatı oradan Rusya’ya mektup yazdım, herkes de geldi gördü beni, çarşıya çıkıyorum, kahveye gidiyorum, herhalde beş gün böyle geçti. Kahvede oturdum. Sonra haber verdiler. Nahiye müdürü telefon ediyor polise, *“Nail geldi, onu çarşıda gördük.”* diyor. Babamlar çok kızdı ona, zaten kalamadı, gitti. Bana haber verdiler, *“Nahiye müdürü polise haber verdi, polisler gelecek.”* diye. Ben de evdeyim. Ben babama *“Al şu parayı, bana bir vasıta bul.”* dedim.

Ethemler tertibat alıyorlar. Jandarma beni savcılığa teslim etti. İfademi alıp hakkımda pasaportsuz yurtdışına çıkmaktan dava açtılar. Öğlende Ethemlerle birlikte yemek yedik. Öğleden sonra mahkemeye çıktım, bu suç-

tan 1 ay hapis cezası verdiler, cezayı erteleyip beni serbest bıraktılar. Akşam Muğla'da Ethemlerle kaldım. Ertesi gün Ula'ya döndüm. Olay benim açımдан tatlıya bağlanmıştı, ama polis peşimi bırakmıyordu. Günün birinde yine çıkıp geldiler. *“Askerlik yapacaksın.”* dediler. Ben de gittim şubeye müracaat ettim. Genelkurmay kararı ile subaylığım kaldırılmış. Er olarak askere alıyorlar. İstihkam sınıfına verdiler. Manisa'ya çıktı. Jandarma eşliğinde Muğla üzerinden Aydın'a sevk ettiler. Aydın'a kadar jandarmanın yol parasını da ben ödedim. Aydın'da beni tanımıyorlar. Üzerinde üç tane ay olan gizli bir evrakla geldim Aydın'a. Geceyi Aydın'da geçireceğiz. Daracık, idrar kokan pis bir yere attılar beni. Bir gece kalacağım için, yerin pis olmasını çok önemsemedim, ama dönem kötü, içimden *“Eyyvah burada bana işkence ederler.”* diye geçiriyorum. Hasan İzzettin Dinamo'nun kitabını³⁰ okuyanlar bilirler. Benim başıma da öyle şeyler gelebilir diye düşünüyorum.

– *Peki korktuğunuz başınıza geldi mi?*

– Allahtan fazla tutmadılar. Tam ne olacak diye kara kara düşünürken dışarı çıkardılar beni. Çay ikram ettiler. Anlaşılan yine Abidin Çakır ile Ethem Serim işe el koymuşlardı. Muğla Jandarma Komutanlığından Aydın'a haber göndermişler.

Aydın'dan İzmir'e oradan da Manisa'ya yine jandarma ile gönderildim. Yol masrafları yine benden. Aksi takdirde jandarma ile birlikte o yolu yaya gideceğiz. Bereket param vardı. Rusya'dan ayrılırken verilen paranın çok azını kullanmıştım. Beni idare etti.

– *Manisa'ya vardınız...*

– Manisa'da tümen komutanı Tevfik Paşa idi. Dağda tümenin çok güzel bir karargahı vardı. Merkezden oraya sevk ettiler. Yazıhanede oturdum, bekliyorum. Uzun boylu bir albay içeri girdi. Herkes ayağa kalktı, ben de kalktım. Odasına geçerken emir verdi. *“Yeni gelen arkadaş odama gelsin.”* dedi. Odası üst katta. Ben tedirginim. İçeri girince elini uzattı, tokalaşmak için. Nasıl davranmam gerektiğine karar veremiyorum. Oturayım mı ayakta mı durayım bir türlü karar veremedim. *“Otur”* dedi oturdum. Sabahattin Ali'nin başına gelen olay var aklımda.

30. Söz konusu kitap, Hasan İzzettin Dinamo'nun *TKP Aydınlar ve Anılar* kitabıdır.

– *Hangi olay kısaca anlatır mısınız ?*

– Sabahattin Ali tevkif edildiğinde, Ahmet Demir isimli bir polis müdürü sigara uzatıyor, Sabahattin alıyor sigarayı, tam yakmak üzere uzanıyor, çat diye bir tokat iniyor yüzüne. *“Sen benim karşımda sigara içecek kadar oldun mu?”* diyor polis müdürü. Bu benim aklımda. Ben oturunca albay bana bir sigara ikram etti. Tamam dedim aynı şey benim başıma gelecek. Zile bastı içeri bir asker girdi *“bize iki kahve getir.”* dedi. Kahveler geldi ben hâlâ tedirginim. Bu arada benimle birlikte gelen üç yıldızlı gizli evrakı açıp okumaya başladı. *“İçinde yazılanlardan bir kısmını biliyordum zaten.”* dedi. *“Başımızdan bazı olaylar geçmiş olabilir, Genel Kurmay subaylığınızı kaldırmış olabilir, üzerinde subay üniforması yok ama biz seni subay olarak kabul ediyoruz Onun için burada subay muamelesi göreceksin.”* diye izahatta bulundu. Yine zile bastı, gelen ere *“Yedinci bölüğün kumandanı burada mı ?”* diye sordu. Bölük kumandanı Üsküdarlı bir yüzbaşı imiş o gün izinliymiş. O gece ben diğer erlerle bitli, kokudan geçilmeyen çadırda kaldım. Birkaç gün sonra yüzbaşı dönmüş. Beni çağırttı. *“Kumandanla görüştüm, evrakınızdan da belli, siz yazı yazmasını bilirsiniz yazıcı olacaksınız.”* dedi. *“Ben muhasebe de bilirim.”* dedim. *“Tamam onu biliyoruz”* dedi başçavuşu çağırdı. *“Sen nerede oturuyorsun?”* diye sordu. Çavuş *“Manisa’da, izin olursa Manisa’ya gidiyorum, olmazsa burada kahyorum.”* dedi. *“Yazıhanenin yanında bir karyola var orada yatıyorum.”* dedi. Yüzbaşı *“Bundan sonra senin karyolanda bu arkadaş yatacak aynı zamanda bölüğün yazıcılığını da yapacak.”* dedi. Yüzbaşının söyledikleri çavuşun hoşuna gitmedi. Dişlerini gıcırdatıyordu. Faşistin biriydi herhalde.

– *Böylece askerlik günleriniz başladı ?*

– Yüzbaşı ertesi gün yine beni çağırdı. Çay ısmarladı, sonra sıkı bir tembihatta bulundu. *“Kumandan sana subay muamelesi yapmamızı istiyor. Ben de kötü muamele düşünmüyorum zaten, ama asker olduğumu unutma, bütün sorumluluğun bende. En küçük kötü bir bareketini görürsem vurdururum seni. Sonra da ‘kaçarken vuruldu’ derim. Şimdi çık seni depo-ya götürsünler, kendine göre elbise kasket bul.”* dedi.

Benim sınıfım istihkamdı, oysa burası piyade tümeni. Askerin arasına karışmam istenmiyordu; bu nedenle beni talime çıkarmıyorlardı.

– *Askerlik boyunca talim, silahlı eğitim yapmadınız mı?*

– Yine de birkaç kez yanlış yapıldı ve talime gittim. Bir keresinde Mene-

men'e kadar 30 km teçhizatla yürünecekti. Sırtımızda çanta, çok ağırdı. On kilometre kadar gittik. Ben mahvoldum. Alışmamışım, neredeyse ağlayacak haldeyim. Başımızdaki teğmen, çok güzel bir ata binmişti. Sulak bir yere geldik, istirahat verdi. Durduk. Öylesine yorulmuşum ki gözlerimden yaş geliyor. Herkes tayınını çıkardı yemeğe başladı. Ben ağzıma lokma koyamıyorum. Mola bitti *"kalk"* emri verildi. Herkes zıpladı kalktı, ben zor dikildim ayağa. Teğmen *"sen dur"* dedi. Sonra *"atımı getirin"* diye emir verdi. *"Ata bu arkadaş binecek"* diye emir verdi. Görülmemiş bir durumdu. İtiraz edecek oldum, aldırmadı. Menemen'e yaklaşıırken yine istirahat verdi. Kalkan üç kilometrelik yolu yürüyerek gittim. Aynı şey dönüşte de tekrarlandı. Yolun büyük kısmında teğmen yürüdü, ben ata bindim. Tümene yaklaşıırken bölük sıraya girdi. Ben de aralarında yerimi aldım. Görüntüyü kurtarmış olduk böylece.

– *Teğmen size büyük bir ayrıcalık tanımış?*

Evet, hem de nasıl!... Tümene gireceğiz ve albayın önünden geçeceğiz. Böyle törenlerde askerler başlarını çevirerek selam verirler. Bense hiçbir şey bilmiyorum. Albayın önüne geldiğimizde gayrî ihtiyarî elimi başıma götürerek selam verdim. Bu acemiliğim, albayı çok güldürdü. Ben askere gelmeden önce çok zayıftım. Askerde daha da zayıfladım. Verilen yemekleri yemiyorum. Arada bir helva gibi yiyecekler alıyorum ama parayı da hesaplı kullanmam gerekiyor. Sonunda hastalandım. Komutan hastaneye sevkimi istedi. Sevki de ancak bölük doktoru yapabiliyor. Doktor Arap bir yüzbaşıydı. Muayeneye gittiğimde bana bir tokat attı. Kaytarmaya çalıştığımı zannediyordu. Çevredekiler, olanı görmüşler. Birisi doktorun kulağına bir şeyler fısıldadı. Doktorun yüzü birden değişti. O sırada general bahçede oturuyordu, sanıyorum ondan çekindi. Kağıdımı derhal imzaladı. Aradan epeyce zaman geçmesine rağmen bir türlü hastaneye beni yollamıyorlar. Sağlık kuruluna gidebilmek için kıtada bekliyorum. Anlaşılan evrakımı incelerken yanlışlığı fark ettiler. Durum açığa çıkınca Salihli'deki istihkam taburuna sevk ettiler beni. Orada da yazıcıydım ve çok rahat ettim. Hava değişimi için verilen rapor üç ay sonra Salihli'ye geldi. Salihli'de 2-3 ay kaldım. Orada tarlalık geniş yerde bir tabur var. Orada kısa boylu bir binbaşı var. Kağıtlarım gelmiş. Bir yüzbaşıya yolladılar. İyi bir adamdı.

– *Orada da yazıcı mıydınız?*

– Onu anlatacağım. İki tane çavuş var. Biri başçavuş, biri kıta çavuşu. Bu-

radaki başçavuşları hiç gözüm tutmadı. Kıta çavuşları genel olarak iyi oluyorlar. Bu, çok sert bir adamdı. Bu iki çavuş, yüzbaşının odasının yanındaki odada oturuyorlardı. Bana, “*yazıcılık yaptın mı, muhasebecilik bilir misin?*” dediler. “*Diğer tarafta yazıcılık yaptım, muhasebeciliği de çok iyi biliyorum.*” dedim. “*İyi*” dediler. Onların masasının yanına bir masa koydular benim için. Defterler de üstünde. “*Burada çalışacaksın, burada kalacaksın.*” dediler. Sonraları ben başçavuş değil de, öbür çavuş ile çok iyi dost oldum. Beni evine götürdü, öğle yemeği yedirdi, eşi ile tanıştırdı. Orada hiç dert görmedim. Yüzbaşı ile de aram çok iyiydi. Böyle olunca öbür başçavuşun pek zararı olmadı.

– *Koğuştta mı yatıyordunuz, yazıhanede mi?*

– Yazıhanede. Orada ufak bir oda vardı, orada.

– *Asker ile de temas etmenizi istemediler herhalde?..*

– İstemediler. Orada hiç talime çıkmadım. Bu arada ben kaşınmaya başladım. “*Bitlendim herhalde*” dedim. Heladan bozma üç-dört tane yer var, orada askerler yıkıyor. Oraya gittim, baktım bitlenmişim. Bitlendiğimi söylemeye utanıyorum da. İki çift çamaşırım var, birini çıkarıyorum, yıkıyorum, akşamları kaynatıyorum, öbürünü giyiyorum. Saçlarımı da böyle kanırta kanırta tarakla tarıyorum. İlaç filan yok. Geçmezse haber vereceğim tabii. Bir hafta on gün uğraştıktan sonra bit kalmadı. Zaten saçlar da kesilmiş durumda. Burada 2-3 ay geçtikten sonra beni bir gün kumandanlığa çağırdılar. Bir binbaşı. Adam dedi ki, “*Sizin tebdil havanız, hava değişiminiz geldi.*” dedi. Hani o binbaşı, tokat filan hikayesi var ya, demek ki 2 ay sonra tasdik edilmiş, 6 ay veya bir sene tam hatırlamıyorum, ‘*hava değişimine gönderilmesine*’ diye yazı gelmiş. Binbaşı dedi ki, “*Sizin yüzbaşı ile de konuştuk, iyi çalışıyormuşsun, tebdil-i havanız bitince yine buraya gelin. Askerliğinizi burada bitirirsiniz.*” dedi. “*Ne zaman gideceksiniz?*” dedi. “*Ne zaman emrederseniz...*” dedim. “*İstedığınız zaman gidebilirsiniz, nasıl olursa tren yanımızda. Oradan İzmir’e, İstanbul’a tren var, nereye isterseniz gidebilirsiniz.*” dedi. “*Ben, Muğla’ya gideceğim, çünkü evim orada.*” dedim. Oradan telefon etti. Ertesi gün hangi saatte olduğunu öğrendi. “*Gidin, biletinizi alın, yine buraya dönün, askerlik burada rabat biter, hem de biz rabat ederiz.*” dedi.

– *Hesap, muhasebe tutuyorsunuz tabii ki...*

– Benim gitmeme üzüldü gerçekten. Ben de keşke buraya dönebilsem, burada bitirebilirim diye düşündüm. Fakat kafamın içinde de başka bir şey var. Kominternden bana, “*kimseyle temas etmeyin, biz sizi buluruz.*” dediler, “*belki de bir rabita kurulur, bu arada belki Rusya’ya gitmenin yeniden bir yolu bulunur*” diye düşünüyorum kafamda.

– *O sıra çocuğunuz da doğdu...*

– Tebdil-i hava aldım. Muğla’ya gittim. İki gün kaldım galiba. Param da yok, bitti para. Çünkü askerde ilk günler karavanaya alışamadım. Sonra çavuşların yanına geçtiğim zaman o yemeği yiyebiliyordum. Ama ilk günler çok sıkıntı çektim. Fasulyeye bayılırdım ama o günler canım çekmiyordu, yiyemiyordum. Sonra rahat ettim. 4 ayda 5 kilo aldım. Sıhhatim tamamıyla düzeldi. İstihkam taburunun yanında bir kahve vardı. Oraya gidip tavla da oynardık. Hep düşündüm. Keşke başıma bir şey gelmeden askerliği burada bitirseydim. Muğla’ya geldim. Ethem’den para aldım, 15 lira, hiç unutmuyorum. Üç gün sonra İzmir’e geldim. Oradan vapurla İstanbul Karaköy’e vardım. Oradan Feridun’u aradım. Feridun tımarhaneye gitmiş. Çok içiyordu. Alkol tedavisi için yatırmışlar. Onu bulamayınca *Cumhuriyet*’in kapısından Zekeriya Bey’i sordum. “*O burada değil, artık kendisi bir gazete çıkarıyor.*” dediler. “*İsmi ne?*” diye sordum. “*Tan*”. *Tan’a* gittim. *Tan* da Sirkeci’ye yakın bir yerde, binası var. 1945’ti galiba. 4 Aralık. Baktım *Tan* kapalı. “*Neden?*” diye sordum. “*Tan’ı kapattılar, 10-15 günlüğüne kapattılar, bir hafta sonra açılacak.*” dediler. “*Eyvab, Feridun da yok.*” dedim.

Hiç unutmam, sonra *Hürriyet*i çıkardı Simavi. Sedat Simavi, onunla beraber çalışmıştık. Oraya gideyim dedim. *Hürriyet* yok o vakitlerde. O zamanlar küçük şeyler, kitaplar çıkarıyordu. Dediler ki “*Şimdi o bir mecmua çıkarıyor. ‘Yedigün’ diye.*” Yerini tarif ettiler. Bir binada ikinci katta, gittim Sedat Simavi’yi buldum. “*Oo, hoş geldin!*” dedi. Ben de kısaca vaziyeti anlattım. Galiba açıkça “*Paran var mı?*” diye sordu, para verdi. Çünkü 15 lira bitti. İki gün sonra *Tan* açıldı. *Tan’a* gittim. Bu arada *Tan* kapalı olduğu için Zekeriya Bey’in Kadıköy’deki evine gitmiştim. Ondan para alırdım diye de gittim. Zekeriya Bey’den değil ama Sabiha Hanım’dan isterim diye düşündüm. Neyse, tabii benim durumum legalize olmuş, askerliğe gitmişim, tebdili hava almışım, hemen kabul etti Zekeriya Bey.

– *Kardeşiniz geldiğinde orada mı kaldınız?*

– *Tan'dan avans alınca, araya taraya Sirkeci'de bir Musevi'nin pansiyonunda bir oda buldum. Gayet pis, çok ucuz. Tam yeri de Sirkeci vapur iskelesinden çıkıp tramvay yolundan devam edince, yol sola döner Sirkeci istasyonunun arka tarafına doğru, o sokakta bir pansiyon. Bir kızları vardı, çok pis bir yer, eski bir yorgan vardı, 4 veya 6 liraydı aylık, onu tuttum. Aklima kardeşim geldi.*

1937'nin Ekim'i sanıyorum. O sırada kardeşim bir tütün işinde, çapada, karık açıyordu. Arkadan kadınlar da fidanları getirip o karığa dikerler. Ucu eğri bir aleti batırıp hafif açarlar, fidanı oraya koyarlar, etrafını biraz bastırır, sonra arkadan birisi gelip oraya biraz su döker, can suyu verir. Hatırimda kaldığına göre kardeşim günde 13 veya 15 kuruş para alıyor. Lise birinci sınıfa gitmiş, sınıfta kalmış, babam da okuldan almış. *Babamı anlattım biraz, icra memuru olarak çalışıyordu. Babamı hapse atmışlar. Ben Rusya'da iken hapse atmışlar.*

Rusya'ya gitmeden önce ben de gelip Muğla'da bir yıl kalmıştım. Babam icra memuru idi o sıralar. Muğla'da bir sulh mahkemesi vardı. Bir tek hakimiyi vardı. Ben de belediye namına bir müddet dava vekilliği yaptım. Dava takip ettim.

– *Bu, Bursa tevkifatından önce, bir sene veya 8 ay kaldığımız dönemde...*

– O dönemde. Sonra o hakim iyi bir hakimdi. *Babam da orada zabıt katipliği ve icra memurluğu yapıyordu. Ayda 45 veya 50 lira alıyordu. Yani evin vaziyeti iyi değildi. İdris diye bir belediye başkanı vardı, o da sonra İstanbul'da bir kumaş mağazası açtı kardeşi ile beraber. Halet ile evlendiğimizde gitmiştik. O, oraya seçimle gelmiş belediye başkanı idi, bana, "Çok para veremeyiz ama belediye katibi olarak çalışabilirsin." demişti. Ben de orada çalışıyorum. Bu arada ben Bursa'da hapisteyken babam da içeri düşmüş. Maddi durumları da çok kötü, bana da bakamadılar, belki de beni işitmediler. Yatak-matak gönderilmedi, o yüzden zaten para da gönderecek durumları yok. Kardeşim aklıma geldi. Ben burada kalıyorum. Tan'dan 45 lira alıyorum, gece çalışıyorum, tashihte gece 02-03.00'e kadar çalışıyorum. *'Kardeşimi getireyim de aynı pansiyonda kalırız. Orada bir sedir var, orada yatar'diye düşündüm.**

Arkasını düşünmeden onu getirttim. Gazeteci tanıdıklar vasıtasıyla, evrakı var, ortaokulu bitirmişti galiba. Lisenin ilk sınıfında kalmış Denizli'de. Onu İstanbul Lisesi'ne yazdırdım. O, oraya devam ederken kış ayları geldi.

Ben o kadar yorgun düşmüşüm ki bir gün, daha gece işi başlamamıştı, *Tan*'ın kapısında arkadaşlarla otururken birden ağzımdan burnumdan kan gelmeye başladı. Hemen Zekeriya Bey'e haber vermişler. "*Akşam çalışmı-sın.*" demiş. Verem değil de, çünkü Rusya'da vereme istidatlı tedavisini gör-düğümü biliyorlardı, bunlar telaşlanmış, geldiler. Zekeriya Bey birkaç gün izin vermek istedi. "*Gerekmez, zaten kan durdu.*" dedim. Artık kış ayları-nın sonuna geliyorduk.

Zekeriya Bey benim durumuma acımış herhalde, bir gün bana "*Nail, be-nim kardeşim Yusuf Sertel, tütün eksperî, buraya yakın bir yere kitapçı dük-kanı açtı ama işletemiyor; dükkan çalışıyor; bunu sana devredebim.*" dedi. Ben, "*Zekeriya Bey, benim param-pulum yok.*" dedim. Zekeriya Bey, "*Yok, peşin para istemiyorum, çalıştıkça yavaş yavaş ödersin çünkü kardeşim tü-tün eksperî olarak İzmir'e tayin oldu, oraya gidecek.*" dedi. Zaten "*Bir ço-cuk var 30 liraya çalışıyor. Biraz dişini sık, sonbahara kadar o çocuk ida-re eder; sonra da okullar açılır, okul kitapları başlayınca sizin işler de iyi-leşir. Sen de gece işinde yoruluyorsun.*" dedi. "*Nasıl isterseniz!...*" dedim. Ben de kardeşimi getirdim, o da lisede okuyor dedim. Ben artık dükkana oturdum. Bir kitap istiyorlar, bizde yoksa çocuk hemen başka kitapçıdan yüzde 20-25 indirimli alıyor, biz de onu satıyoruz. Sonra okul kitapları baş-ladı. O zaman Milli Eğitim Matbaası'ndan kitapları yüzde 10-15 ucuz alıp ge-tiriyoruz ve onu satıyoruz. Oradaki aylıklı çocuk idare ediyor, kırtasiye de var, kalem var.

– *Kitapçının ismi neydi?*

– '*Yeni Kitapçı*'. Meşhur. Fena değil durum. Ben dedim ki en iyisi anne-mi-babamı getireyim. Onlar kışlıkları da getirir, zaten pansiyona 6 lira veri-yorum, doğru dürüst yemek de yiyemiyoruz. Babiali'de iki kişi yemek ye-mek pahalı olur. Hemen telgraf çektim. Onlar geldiler. Ula'daki evi de, ha-ni ben Muğla'da bir hücre kurmuştum, orada bir öğretmen vardı, ona kira-ya vermişler. Az bir parayla (*geçenlerde 100 yaşında öldü*). Hazırladıkları tarhana, bulgur, salça gibi kışlıkları da getirdiler. Yatakları yüklemişler, 10-15 günde geldiler.

– *Ne zaman ?*

– 38'in ortaları. Ders kitaplarından önceki dönem. Onlar gelmeden önce oraya yakın bir yerde bir ev araştırmaya başladım. O zamanlar en ucuz yer

Aksaray. Laleli Camii'ni geçince bir sokak içinde yeni yapılmış bir apartmanın üçüncü katında bir ev buldum. Oldukça büyük, üç oda, büyük bir salon. Hemen tuttum. Annemler geldi vapurla. Eşyaları yüklemişler. Kardeşim gitti, onları aldı, evi temizlediler, biz eve yerleştik.

– *Ev düzeni kuruldu böylece...*

– Ev düzeni kuruldu. Yemek gayet rahat. Kardeşim sabah kalkıyor, kahvaltısını yapıyor, okuluna gidiyor. Bazen dükkana geliyor. Ama çalışan çocuğa karışınca onu azarladım, biraz darıldım. Ben oraya gidip geliyorum ama, aklımda hep *'Zekeriya'ya söyleyeyim de bana bir gündüz işi bulsun* demek var.

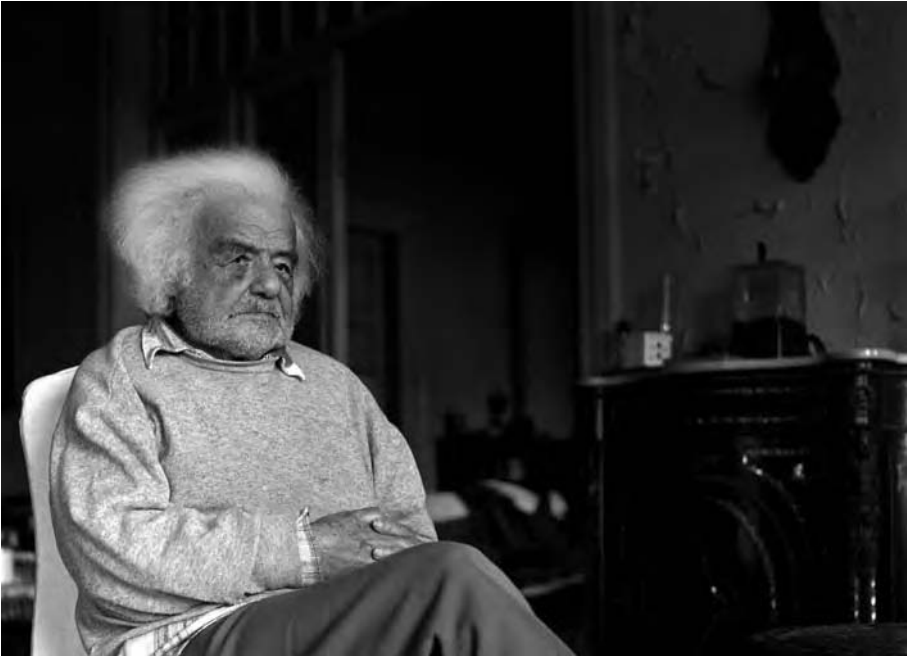
O sırada Nizamettin Nazif geldi. Kitapçıda oturduk. *İstiklal diye günlük bir gazete çıkarıyorum, orada çalışmak ister misin?* dedi. *“Çok iyi olur...”* dedim. Gündüz gideceğim, gece değil. *“Benim yardımcım şeklinde orada çalışırsın.”* dedi. Düşündüm, iyi. Ayda 50 lira verecek, gazeteciliğe o kadar meraklıyım ki gece de orada çalışmaya başladım. Fakat *İstiklal* tutmadı. 1-2 ay sürdü. Hatta tutması için daha sonra Turizm Bakanı olan Cihat Baban'ı getirdiler. Ben Cihat Baban'ı Babıali'den tanıyorum. Bir hafta kadar kaldı. Baktı, olacak gibi değil. Onun yaptığını zaten biz de yapıyoruz. *İstiklal* kapandı. Bu gazeteyi eski Adalet Bakanı Esat Fehmi Bozkurt ile Nebizade Hamdi finanse etmişler. Bunların ikisi de İzmir milletvekili. Bunlar geldi bir gün. Gazete tutmuyor. Ben de ayrılmak üzereyim. Beni çağırdılar. Dediler ki *“Sen burada kal, biz bunu devam ettirmek istiyoruz.”*. Ben *“Kalırım.”* dedim. Biraz daha para koydular, bir-iki ay devam etti ama.

– *İstiklal gazetesi tutmadı.*

– Tarihi yine toparlayalım. 1938 kitapçıda geçti. 1939'da da kitapçı vardı. Daha sonra *İstiklal* gazetesi olayı çıktı. Bu arada kitapçıya Mina Urgan, Güzin, Abidin Dino'nun eşi (*o sıra evli değillerdi*), onlar gelip giderlerdi. Halet ile evli değiliz.

Ben onlarla zaten Rusya'dan geldiğimde tanışıyordum. Mina'nın evine gidiyorum, onlar o sıra Fransız Filolojisinde talebeler. Demek ki o sıra iki seneye geçti, 38-39 geçti. Çünkü şuradan hatırlıyorum; Halet, Fransa-Almanya Savaşı başlamadan geldi. Demek ki 1939'un ortaları. O da oradan ayrılıyor, henüz harp başlamamış. Tekrar giderim diye düşünüyorum.

**HALET ÇAMBEL'LE
TANIŞMA**

Nail Çakırhan

– *Harp 1 Eylül 1939'da başladı.*

– Demek ki Halet Haziran gibi geldi. Mina, Necip Fazıl, Abidin Dino, ben, Çengelköy'de dolaşıyorduk, bir yerde yemek yedik, denize girildi, hatta Mina deniz kıyafeti ile. Mina, “*Benim arkadaşım geldi, karşıda Arnavutköy'de oturuyor, sandalla gidelim.*” dedi. Bir sandala bindik, Arnavutköy'e geldik. Daha yanaşırken; Halet'in kız kardeşi balkonda idi, Mina'yı gördü, el etti Mina'ya. Mina “*Halet!*” diye bağırdı, o da çıktı, “*Gelin!*” diye el etti. Babası da çıktı, girdik, bu evdi işte³¹.

Ben, Necip Fazıl, Mina, Abidin Dino 1939'un Haziran ayları işte, Halet, babasının yanında yerde oturuyordu, hiç unutmam... *Sonra Halet, Afyon dağlarında Fransız Arkeoloji Enstitüsünden Dr. Emily Haspels'le Midas kazısına gitti.*

– *İlk karşılaştığımızda bir şey bissettiniz mi?*

– Hayır, hiç aklıma öyle bir şey gelmedi. Bir milletvekilinin kızı. Babası Hasan Cemil Bey.

– *Babası o zaman milletvekili miydi?*

– 15 küsur senelik milletvekili, tanınmış bir adam. Bize gayet iyi davranırlar, çay, pasta, oturuldu-konuşuldu. Halet de böyle, herkese dikkatle bakıyor. Ben sadece dostluk düşündüm. Halet sonra bizim “Yeni Kitapçı”ya gidip geldi. Mina da geliyor, diğerleri de, bütün bu üniversitedeki grup, benim “Yeni Kitapçı”ya geliyor. Ben, Mina ile 1937'den beri tanışıyorum. Onun Parmakkapı'da, Beyoğlu'nda altıncı katta bir evi var, oraya gidip ge-

31. Arnavutköy'deki halen oturdukları ev.

liyorum. Mina mektuplarında, bu dostluklarımızdan Halet'e bahsetmiş. Halet, beni gıyaben tanıyor.

– *Halet Hanım ile tanışma ve evlenmenizden bahsedelim isterseniz.*

– Tanışma bu işte. Halet hep dikkatle izliyor. O zamanlar 22 yaşında bir genç kız. Babası konuşuyor, Necip Fazıl gevezelik yapıyor, biz o zaman lafa pek karışmıyoruz. Halet bana dikkatle bakıyor. Daha sonra bunu konuştuk, *“Mina bana senden uzun uzun bahsetti, seni gıyabında tanıyorum...”* diye anlatmıştı. Mina, Haletlerin evine, mayoyla gelmişti. Burada elbisesini giydi. Oturdu. Halet ile tanışmamız böyle.

Mina ile tanışmamız ise, Necip Fazıl, Abidin Dino, beni Mina'nın evine götürdüler. Haftada bir-iki gün oraya giderdim. *Mina erkek gibi pantolonla dolaşır, böyle bir kadındı.*

– *Beyoğlu'ndaki evde...*

– Evet, o evde. Büyükparmakkapı'da Hayat Apartmanı'nda oturuyordu, annesinin ikinci evliliği Falih Rıfkı'dan olan oğlu var, aynı evde kalıyorlar. Üvey kardeşi Halil Galatasaray Lisesi'ne gidip geliyor. Ben, ara sıra oraya gidiyorum, bazen hep beraber çıkıyoruz, bazen Beyoğlu'na çıkıyor, bir yerde yemek yiyoruz veyahut bir çay-kahve içiyoruz. Yahut sinemaya beraber gidiyoruz.

Halet yok daha. Daha sonra 1939'larda geliyor Halet, hatta Afyon civarında bir yere kazıya gidiyor, biz orada mektuplaştık Halet'le. Fakat böyle arkadaşça, aklımda hiçbir şey yok. Mina ile Uludağ'a bir haftalığına tatile gittik. Bir çadır var, Mina'nın üvey erkek kardeşi Halil, bir de onlarda çalışan Güllü Hanım, ona hep 'Güllücüğüm'derdi. Bir çadırın içinde dördümüz kaldık. Ben Mina ile böyle dosttum. Artık dönme zamanı geldi.

Bu dönemde Atatürk, ressamaları Anadolu'ya göndertmiş. Bedri Rahmi, Abidin, bu arada başkaları Balıkesir'e yollanmış, Bursa'ya gönderilmiş, hepsi oralarda resimler yapacak, paralarını Milli Eğitim Bakanlığı ödeyecek, resimlerini bir araya getirecekler ve böylece Anadolu ile temas edilmiş olacak. Biz, Bursa dönüşü Mina ile, *“Balıkesir yakın, birlikte oraya Abidin'in yanına gidelim”* diye kararlaştırdık. Bursa'dan bir minibüse bindik, Balıkesir'e doğru gidiyoruz. Mina herhalde üşütmüş olacak ki saatte bir kulağıma eğiliyor, *“Çişim geldi.”* diyor. Ben şoföre söylüyorum, uygun bir yerde duruyor, Mina çişini yapıyor. Birkaç defa oldu bu. Balıkesir'e vardık. Abidin'i bulduk. Bir gece orada kaldık. Sabahattin Ali de Edremit'te. Edremit oraya

yakın. Oraya yazlığa gelmiş. Bu 1939 yılı, yaz ayları kesin olarak. O sırada patladı harp. Halet kazıdayken, “*kazı sonrası Fransa’ya tekrar dönerim*” diye düşünüyordu, ama gidemedi.

– *Sizin bu tatil 1939 yazı.*

– Bu kesin. Ama Almanların Paris’e girmesi henüz beklenmiyor. Onun için Halet, “*oraya tekrar giderim*” diye düşünüyor. Hatta hazırlık yaptı. Ama gidemedi. 1940’larda Almanların Paris’e girmesi. “*Giderim*” lafları oluyordu, ama artık Almanlar hızla ilerleyince gidemedi.

– *Siz Edremit’e Sabahattin Ali’yi görmeye gittiniz...*

– Zannederim Abidin gelmedi. Çünkü o çalışıyordu. Biz gece, bir minibüse bindik. Sabah Edremit’e geldik. Sabahattin Ali’yi sorduk-soruşturduk evini gösterdiler, hiç unutmam. Herhalde anne-baba evi. Küçük bir ev. Alt katta oturuyordu. Kızları Filiz var mıydı, hatırlamıyorum. Sabahattin tahsilden, Almanya’dan döndüğünde, *Resimli Ay*’da tanıştık. Ondan sonra o, Nâzım ile de tanıştı. Oturup konuştuk, oradan biliyorum. *Sonra o Konya’ya öğretmen olarak gitti. Konya’da Atatürk aleyhinde bir şiir yazıyor, tevkif ediliyor. Bir seneye mahkum ediyorlar. Sinop’a gönderiyorlar. Biz gördüğümüzde sanırım Sinop’a gidip gelmemiştii daba.* Sabahattin beni görünce biraz korktu. Kızardı, bozardı, ne diyeceğini şaşırdı. Mustafa Sütüven diye bir şair var. Edremit’te zeytinyağı üretiyor, bizi ona gönderdi veyahut bizi ona tanıştırdı. O da bize bir oda buldu. Biz orada bir gün, bir gece veya iki gece kaldık. Oradan da biz Mina ile ikimiz Akçay’a gittik. Minibüsler çalışıyor Akçay’a. Ama Mina’nın yanında mayo yok. Mina denize çok düşküncü. Mina’nın bir etekliği var, o sıralar 20-22 yaşlarında bir kız. Akçay’a geldik. Lokanta gibi bir yer var, orada oturduk. Otelin lokantası karşıda, deniz çok güzel. Mina sabredemedi. “*Ben denize gireceğim.*” dedi. Etekliğini çıkardı. Kombinezonu ile denize girdi, çıktı. Üzerine havluyu aldı. Yanında bir çantası var tabii. Otelin tuvaletine girdi. Giyindi geldi. Halil ile Güllü döndüler İstanbul’a, onlar yanımızda değil. Orada bir gece daha kaldık galiba. Oradan Balıkesir’e döndük, Abidin’i bulduk. Abidin ile de bir veya iki gece geçirdik, İstanbul’a döndük.

– *Halet ile arkadaşlığınız sürüyor..*

– Tam bu sırada benim tebdil-i hava raporum sona erdi. Halet’in Paris’ten bir arkadaşı vardı: Hüsnü Bakı. Onun dayısı Boğaz Kumandanıymış. Halet

böyle konularda çok ısrarcıdır. O Hüsnü'ye, o da dayısına söylüyor. Beni tekrar muayene için Deniz Hastanesi'ne gönderdiler. 11-11-1940 tarihinden 17-10-1941 tarihine kadar yeniden tebdil-i hava raporu verdiler. Daha sonra bir 6 ay daha rapor aldım. Nihayet 29-4-1942'de Gümüşsuyu Hastanesi raporu ile çürüğe ayrıldım. Askerlik hikayesi de bitti.

Bu arada Halet, Afyon'da kazıdan İstanbul'a dönmüş. Benim yazdığım mektubu almamış. Her gün değilse bile gınaşırı dükkana geliyor, biz oturup konuşuyoruz. Daha sonra ben *İstiklâl*de başlayınca oraya da gelirdi. Halet el sıkıştığında, çok sert el sıkardı. Eskrimci olduğu için kolları çok kuvvetliydi. Ben onu Nizamettin'e de tanıştırdım *İstiklal* gazetesinde. Nizamettin, Halet'in elini sıkıttıktan sonra şöyle bir silkeledi. "*Ne oldu?*" dedim. "*Ya-bu ne kadar sert el sıkıyor!...*" dedi. Ben de, "*Doğal, çünkü eskrimci.*" dedim. Sonra *İstiklâl* gazetesi kapandı. 'Kitapçı' devam ediyor, çocuk idare ediyor, babam kasada duruyor. Dükkanın vaziyeti iyi. *Fakat sonradan öğrendiğime göre akşamları babam kasadan parayı alıyor doğru meyhaneye. Kafayı çekiyor. Zaten kazanılan para ne! Eve götürse ancak idare eder. Yazın pek fazla iş olmuyor. Kağıt-kalem, belki birisi kitap istiyor.* Sanıyorum kış geçti. Çalışan çocuğu askere çağırdılar. Çocuk askere gidince yazın okul olmadığı için, 'Kitapçı'ya kardeşim bakmaya başladı. Babam da orada duruyor. Ben de halen *İstiklâl* gazetesindeyim. Sene 1940 oldu. Biz de Halet ile yakınlığı ilerlettik. Artık eve gidip geliyoruz. Babam-annem, Halet'i çok seviyor. Halet de üniversiteye devam etmeye başladı. Orada Alman hocalar vardı. Onlarla Almanca konuşuyor. Bu arada İstanbul, Ankara'da Avusturyalı mülteciler var. Bunlar içinde mimar, üniversite okutmanı, profesörler var, hatta o zamanlar, çok güzel bir kız olan doçent, onlarla tanışıyoruz. 1940'ta harp ilerleyince, bunları Almanya'ya iade etmeyi düşünüyorlar veya enterne etmeyi. Almanya'ya bir jest olarak. Fakat Türklerle bir münasebeti varsa veya evliyse gönderemiyorlar. Bu kızı birisiyle evlendirelim, gitmesin diyorlar. Ben de "*O kızla evlenirim.*" dedim. Şakadan bir evlenme tabii. Böyle bir şey geçti, ama evlenmedik. Fakat sonra dost olduk. Daha sonra Halet de onunla dost oldu. Mina'larla hep beraberiz. 'Küllük Kahvesi'ne gidiyoruz. Orada toplanıyoruz. Akşamları Mina'nın, Abidin'in evinde toplanıyoruz.

İstiklâl kapandı. Hatta son aylığımı da alamadım. *Tan'a* girebilirim ama yine gece işi. 'Kitapçı'nın durumu da biraz sallantıda. Ben işin başında olsam devam ederdi belki, ama babam ne bulursa alıyor, götürüyor, içiyor meyhanede. Eve sarhoş gidiyor. Sonra annem anlattı. Fakat bir müddet daha devam etti. Kardeşim de lisenin son sınıfına geldi. Liseyi bitirdi. Tıp Fa-

kültesi'ne kayıt oldu. 1940'ın Sonbaharıydı galiba. Biz de zaten Halet ile 1940'ın sonunda evlendik.

1940'ların başında, daba Halet'le evli değiliz. Aramızda bir şey yok. Ben onların evlerine gidiyorum, babası bir iki defa bizim dükkana geldi, hatta bizim dergiye yazı yazmak istedi.

Bu arada Türkiye'de çoğu anti-Nazi olan Avusturya ve Alman gruplarla temastayız. Kırklı yıllarda İstanbul'da mimar Prof. W. Schütte ile eşi, Avusturya'nın ilk kadın mimarı Grete Schütte-Libotsky vardı. Bunlara Avusturyalı bir hanım geliyor. Bana dediler ki, "Bu hanım Viyana'ya gidecek, Moskova'dan geliyor. Moskova'dan haber getirdi. Türk Komünist Partisi'ne bu haberin yetiştirilmesi lâzım". Ben "peki, bir bakayım ne istiyor?" dedim. Partiyle temas etmek istiyor. Oradan ona bir vazife vermişler, Türkiye'den iki kişinin gönderilmesini istiyorlarmış. Fakat bu haber çok önemli olduğu için "ancak genel sekretere söylenir" dediler. Ben "tanıyorum" demedim, ama "bir bakayım" dedim. Gittim Reşat'ı buldum. Durumu anlattım. Tünel'in Beyoğlu'ndaki kapısı önünde bir randevu verdi. İkisinin de ellerinde işaret gazeteler olacak, böyle birbirlerini tanıyacaklar. Buluştular. İki kişinin gönderilmesini istiyor Moskova. Bu kadın Türk Komünist Partisi ile anti-Nazi hareketi arasında bağlantı vazifesi gördü. Kadın, Reşat ile ne konuştu bilmiyorum. Ertesi gün kadın Viyana'ya gitti. Yakalanmadı, orada kaldı. 1951'de Viyana'ya gittiğimde kendisiyle görüştüm.

1940'ların başlarında Schütte'ler vasıtasıyla Almanlar ile Sovyetlerin Münih Paktı'na ait Komintern'den bir mektup geldi. Bu rapor Almanca. Halet'in Almancası iyi olduğu için onu okudu, birlikte Türkçe'ye çevirdik. Halet'le sıkı görüşmelerimiz de böyle oldu. Raporu partiye verdim.

– *Kime verdiniz?*

– Kime olacak, Reşat Fuat'a tabii ki.

– *Bu grup sonra ne oldu?*

– Grete anti-Nazi direnişçilerle bir bağlantı için Viyana'ya gidiyor, Gestapo tarafından yakalanıyor, idama mahkum oluyor, fakat eşinin Türk makamlarından sağladığı bir mektupla idamdan kurtuluyor. 15 yıl ağır hapse mahkum oluyor ve ancak Almanların yenilgisinden sonra müttefik askerler tarafından kurtarılıyor. Buna karşılık diğer bir mimar arkadaşı yakalanıyor ve idam ediliyor. Viyana'daki Gestapo binasını daha sonra Avusturya Komünist Partisi'ne vermişler.

Schütte'ler daha sonra Viyana'ya dönüyorlar, 1951'de. Avusturya'ya gittiğimde onların evlerinde kaldım. O zamanlar Viyana bölge bölge Sovyetlere, İngilizlere, Fransızlara, Amerikalılara bağlı, Berlin gibi. Biz orada dolaştık, nöbetçiler bize karışmıyordu. Sovyet filmleri vardı, ben hep sinemaya giderdim. Rusçayı gayet iyi biliyordum. Bu aile de orada çalıştığı için Rusça biliyorlardı.

Onların Türkiye'de İstanbul Üniversitesi'nde bir dostu olup, savaştan sonra Avusturya'nın ilk kabinesinde ekonomi bakanı olan iktisatçı Prof. Dobretsberger ile de o sırada görüştük.

Gene anti-Nazilerden, Ankara Üniversitesi'nde Hindoloji profesörü iken savaştan sonra Almanya'ya dönen Prof. Walter Ruben'i de Halet'le Almanya'ya gittiğimizde 1952'de görebildik. O dönemde trenle rahatça batıdan doğuya geçilebiliyordu.

Grete 103 yaşına kadar yaşadı, 2000 yılında öldü. 1997 yılı Ocak ayında 100'üncü doğum yıldönümü için Viyana'da büyük bir tören düzenlendi. Dünyanın değişik ülkelerinden gelenler arasında özellikle Türkiye'deki eski arkadaşları ayrı bir grup oluşturuyordu. Bunların arasında Şili'den, İsviçre'den gelenler vardı. Halet ile ben de davetli idik. Bizlere Türkiye'deki arkadaşlarla birlikte ön sırada yer ayırmışlar. Başbakan, bakanlar, Viyana Belediye Başkanı, rektörler, kurum başkanları gelenler arasında idi. Viyana Belediyesi Başkanı bir ara Grete'yi dansa kaldırdı, bir vals döndüler. Büyük alkış.

– *Bu arada Kitapçıyı kapattınız...*

– *İstikbâl* kapandı, Kitapçı ancak kendisini döndürüyor, hatta zorlanıyor. Benim iş bulmam lâzım. Bir ilan gördüm. “Çocuk Esirgeme Kurumu muhasebeci arıyor” diye. Oraya başvurduğum ve bir muhasebe kitabı aldım. Muhasebe konusunda Liman Şirketinden ve askerlikten deneyimim var. Halet ile evli değiliz ama birlikteyiz, o tercümeleri yapıyoruz. Laleli'deki 3 katlı evde. Demek ki 1939 olacak. Halet'in ablası var. Perihan, Gureba'da doktor. Ben gelip gittikçe onunla da tanışıyorum. Benimle de arası gayet iyi. Ben bu arada muhasebecilik imtihanına gireceğim. Bir gün Halet ile buluştuk. Bebek'te. Orada bir gazino var, beraber bir çay içtik. Ablası da bizimle geldi. Halet ile konuşuyoruz. “Şöyle yapmak istiyorum.” diye anlatıyorum, Halet de bana yardım etmek istiyor. “Çocuk Esirgeme'nin genel sekreteri” dedi, “Süreyya Paşa'nın hanımı Naile hanım. İpekçiler'in kız kardeşi” o dönemki İstanbul Valisi Lütfü Kırdar'ın karısı, ondan sonra bir doktor daha, bunlar Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Şubesi'nin idare heyeti. Halet'in ablası “bir de” dedi, “orada doktor bir arkadaşımız var Fethi, ben ona söy-

lerim.” dedi. Ben çalıştım. İmtihana bir girdim ki 40 kişi. Hiç unutmam. Bu kadar insan içinde muhasebecilik yapan insanlar da var. Bunlar arasında bu imtihanı kazanamam diye düşünüyorum. İmtihana girdim. Canımı dışıme takarak sorulan sualleri cevaplamaya çalışıyorum. Kağıtları verdik, “*biz size haber vereceğiz*” dediler. Biz ayrıldık. Çocuk Esirgeme’nin başkanı da orada. Emniyet Sandığı’nın müdürü.

Bir kağıt geldi. Çağırdılar bizi. İki kişi kazanmış, bir tanesi ben. Burada Halet’in kız kardeşinin faydası oldu. Genel sekreter olan o doktor çağırdı, bir de o Emniyet Sandığı müdürü vardı. “*Sizi seçtik*” dediler. Ben hemen başladım, altmış lira maaş ile. Orada epeyce kaldım. 1.5 yıl kadar kaldım o işte. 1940’ın sonunda Halet ile evlendik. Kız kardeşi bana evlenmeden önce yardım etti. 17 Aralık 1940’ta evlendik. Laleli’deki evde oturduk. Genç-türk Caddesinde üç katlı müstakil bir evdi. Beni bu tarihlerde merkez muhasebecisi olarak, bütün İstanbul ilçelerindeki şubelere denetime gönderdiler. Gümrüklerde kalan eşyalar var. Bakanlar Kurulu bu eşyaları Çocuk Esirgeme Kurumu’na vermeye karar vermiş. Ben gümrüklere gidip bunları tespit edeceğim ve Çocuk Esirgeme’ye verilecek. Bunlar Sirkeci Gümrüğü’nde dururdu. 15-20 gün oraya gidip geldim. Elimde, Bakanlar Kurulu kararı ile çıkmış belge var, bana “*şunlar*” diyorlar, ben onları tespit ediyorum, karşılıklı gümrükten memur ile birlikte ayırıyoruz. Damgalıyoruz. Çocuk Esirgeme Kurumu alıyor. Ertesi gün başka bir depoya gidiyorum, bu böyle 10-15 gün böyle sürdü. Güzel de eşyalar vardı. Lütfü Kırdar’ın karısı da her gün Çocuk Esirgeme Kurumu’nda, beraber çalışıyorduk. Beni de çok severlerdi. *Bu arada aklıma geldi. Bana ikinci tebdil-i hava (hava değişimi) alan Doktor Süreyya Paşa’nın eşi Naile Hanım’dı.*

Doktorun, Cumburiyet’in oraya çıkarken sol tarafta bir apartmanda muayenehanesi vardı. Naile Hanım beni oraya muayeneye götürdü. Tebdil-i hava müddeti doldu. Süreyya Paşa araya girdi, bana bir senelik tebdil-i hava çıktı. Biz evlendiğimiz zaman bana o eşyalardan top top kumaşlar, ipek, Suriye ipeği, örtüler hediye ettiler.

– Çocuk Esirgeme Kurumu’ndan...

– Çocuk Esirgeme Kurumu’ndan. Evleneceğim için. Ben evi onlarla döşedim. Hatta evde halen o dönemden kalma kumaşlar vardır. Demek ki Halet ile evlenmeden önce verdiler bunları bana. Beni çok seviyorlardı. Doktor Lütfü Kırdar’ı da oradan tanıyorum, Taksim Parkı’ndan Şişli’ye doğru giden yolda büyük bir salon vardı. Çocuk Esirgeme Kurumu, orada piyango tertip etti. Piyangoyu tertip eden de benim. Önce numaralar konuyor, son-

ra biletler basılıyor, damgalı. Biletler satılıyor, bilet karşılığı ne çıkmışsa geliyor, ben onu teslim ediyorum. Bir gün Naile Hanım geldi, piyangoya ben-den başka bakan yok. Yaşlı bir veznedar vardı, gelmiyordu. Daktilo bir kızımız vardı, ara sıra o geliyordu. Naile Hanım'ın tanıdıkları vardı, gelip yar-dım ediyorlardı. Hatta ara sıra Vali de geliyordu. Çünkü karısı da orada. Bir gün Naile Hanım geldi, bana *“Benim bir hizmetçim var, piyango almış, ona istemediği bir şey çıkmış, onu şu ipekli kumaşla değiştirsek...”* dedi. Ben, *“öyle bir şey yapamam”* dedim. O, benim amirim. Kocasını ben askerlikten kurtarmış. İpekçiler'in kız kardeşini çağırdı, *“Bak ne söylüyor, yapamam di-yor.”* dedi. Ben *“yapamam”* dedim. O *“yapacaksın”* dedi. Ben de *“istifa ediyorum”* dedim. Vali de karşıda duruyor. *“Böyle bir şey benim karakteri-me uygun değil, yapamam.”* dedim. İstifa edip ayrıldım.

– *Biraz geriye dönelim. Siz Komintern'den dönerken size neler söylendi? Siz dönünce nasıl bir parti çalışması yaptınız, bunlara değinelim isterseniz?*

– Bana Komintern'den, *“Senin mesleğin gazetecilik, şiir de yazıyorsun, herkes mesleği neyse onun içinde olsun, partiyi hiç aklınıza getirmeyin, batta mümkünse Halk Partisi içinde, Halkevlerine gidip orada bir muhit edin ve hiç komünizm ile ilgilenmeyin, barış ve anti-faşist mücadelede kendinizi belli etmeden çalışın.”* dendi. Özellikle diğer arkadaşlara *“legal çalışmalarda yer alın, kendinize muhit edin. Lazım olduğu zaman biz sizi ararız.”* deniyordu. Fakat benim Babıali'de partili olarak ilk temasım Hüsametdin Özdoğu ile. Çünkü onun bir dükkanı var, bize yakın.

Sarı Mustafa (Börklüce), o dışarıda, onunla temastayım. Bir gün Kitapçıda otururken bir baktım Nâzım içeri girdi. Ben onu hapishanede biliyorum. 1938'de. *“Hoşgeldin!...”* dedik. Girer girmez ayakta, tezgahın yanında *“Ben sana bir şiir okuyayım.”* dedi. *“Taranta Babu”*yu okumaya başladı. Yüzüme baktı. *“Güzel ama ‘Şeyh Bedrettin’den sonra ben olsam bunu yazmazdım”* dedim. *“Ne yapayım, 100 lira verdiler, bunu çırpıştırdım, yazdım...”* dedi. O da yazdığından pek memnun değil, etrafta beğeniliyor ama *Taranta Babu* lalettayın bir şiir. Sonra dedi ki, *“Sana bir şey söyleyeceğim...”*. Kimse yoktu, çocuğu da dışarı yollamıştık. Dedi ki, *“Ben parti ile temas etmek istiyorum. Bunu temin edebilir misin?”*. Ben Hüsametdin'in il sekreteri olduğunu bilmi-yorum ama Partinin üst mertebesinde olduğunu aşağı yukarı biliyorum. Dü-şündüm, birden bire aklıma ilk o geldi. *“Bir dakika!”* dedim, koştum Hüsa-mettin'e dedim ki, *“böyle bir mesele var”,* biraz bozuldu, pek hoşuna gitme-di, *“Sen onu Reşat'a gönder...”* dedi. *“Peki”* dedim, döndüm. Nâzım'a, *“Suat*

Derviş'e git!" dedim. Suat Derviş'i ikimiz de tanıyoruz 1929-30'dan. *"Oraya git, ona bir şey söyleme. Oraya birisi gelecek onunla konuş!"* dedim.

Suat Derviş'in, Reşat'ın karısı olduğunu söylemedim. Ben oradan birkaç dakikalığına ayrıldım ya, sanki bu organizasyonu sağlamış gibi Nâzım'a, Suat Derviş'lere gitmesini söyledim. Belki de *"kocasına anlat"* dedim, şimdi net olarak hatırlamıyorum. Nâzım gidiyor. Sonra dışarıda bir süre kaldı. Yeniden hapishaneye girdi. Ondan sonrasını ben Mehmet Fuat'ın Nâzım kitabından öğreniyorum. Nâzım demiş ki, *"Nail bana yardım etmedi"*. Ben ne yapayım, partinin en yetkili insanına yolladım. Ben başka türlü de yardım yapamazdım, Rusya'ya da kaçıramazdım. Ben partinin en selahiyetli insanına yolladım. Nâzım'ı bundan sonra hiç görmedim.

– Siz geldiniz Ses mecmuasını yayınlamaya başladınız, biraz bu konuya dönelim mi?

Bir gün hiç tanımadığım Yusuf Ahıskalı –sonradan Esat Adil'in partisine girmiş yakalanmış ve bırakmışlar onu- bizim Abidin ile birlikte geldi. 1939'un bahar ayları olacak. Abidin bizi tanıştırdı. Bizim Kitapçıya geldiler. Abidin, *"Yusuf Ahıskalı bir mecmua çıkarmak istiyor, ben de senden bahsettim, senin de olmanı istiyor."* dedi. Ben de *"memnuniyetle elimden geleni yaparım"* dedim. Parayı o verecek. Benim de aklımda böyle bir şey var. Halk Cephesi mecmuası gibi, bu hoşuma gitti. Parti ile ilgisi olmayan bir adam geliyor, *Abidin'in de partiyle ilişkisi yok. Abidin Rusya'ya gitmişti, hükümet göndermişti. O vakit böyle öğrenci değiş-tokuşu vardı. Abidin gittiğinde 19-20 yaşlarında bir gençti. "Ses" koyalım adını dedik. S. E. S. gibi olacaktı. Altına da bunun izahı; "Sosyoloji, Edebiyat", diğer S de benim aklımda sosyalizm ama öyle demedik de "Sanat" dedik. Sinan Matbaası diye küçük bir matbaa var. Kitapçıya bir matematik hocası gelmişti. Matematik problemleri diye küçük bir kitap hazırlamış, bunu bastırmak istiyor, bu kitabı bu Sinan Matbaası'nda bastırdık, böylece bu matbaa ile tanıştık, benim aklıma o geldi. Ses'i de burada bastıralım dedim. Galiba Ses aylık mecmua idi. Benim kafamda Kominternin direktifleri var, ben bu mecmua ile mümkün olduğu kadar Halk Cephesi'ni genişletelim diye düşünüyorum. Halk Cephesi fikrini geniş kesimlere yayalım diye düşünüyorum.*

Hatta Bakırköy akıl hastanesinin bir başhekimi vardı, Dr. Fahri Celal Bey. Hikayeye meraklı, ondan da hikayeler alıp neşrediyoruz. Necip Fazıl'ın yazıları çıktı mı bilmiyorum, galiba vardı. Abidin-Arif Dino var, Asaf Halet Çelebi, Vecdi diye sosyolojide hoca veya öğrenci birisi vardı, parası da vardı.

O da para yardımı yapacaktı. O da sosyolojik yazılar yazıyor. Benim idarede *Ses* mecmuası dört sayı çıktı. 7 Haziran 1939'da ilk sayısı aylık olarak çıktı. İlk sayı 5 bin sattı. Daha sonra da arttı.

Büyük bir etki yaptı. Naci Sadullah da vardı ama yazı yazdı mı bilmiyorum. Suat Derviş'i de almak istedik, yani o da aklımdaydı. Her sayıda kapğa çıkaracağımız konuyu seçiyorduk. Kapak resimlerini Abidin Dino yapıyordu. Konuya uygun desenler çiziyordu. İlk sayıda Atatürk Mozolesini ele aldık. Mozole nasıl olmalı, bunu tartışmaya açtık. Temmuz'da çıkan ikinci sayının ana konusu "Çin Haftası"nı işlemekti. Abidin bu sayıya da yumruk deseni çizmişti. Bu sayıya benim Çin Şarkıları başlıklı şiirimden birkaç satır koyduk. Ağustos sayısında sol elinde süngü tutan bir nefer deseni vardı. Altında Atatürk'ün savaşa dair sözleri yer alıyordu. "*Harp zaruri ve hayati olmalıdır. Hayat-ı millet teblikeye maruz kalmayınca harp bir cinayettir.*" Sürekli barıştan yana olduğumuzu, Almanlara değil faşizme karşı olduğumuzu belirtiyorduk. Eylül sayısında köylü meselesini ele aldık.

– *Yeni Edebiyat, siz SES'i çıkarırken var mıydı?*

– Yoktu.

– *Ve bir gün Polis geldi, gayri resmi olarak kapatın dedi.*

– Evet geldi. Ben "*benim değil ki, ben kapatamam.*" dedim. "*Sorayım sahibine.*" dedim. "*Yok biz konuştuk, siz kapatın.*" dedi.

– *Siz Yusuf Ahıskalı ile konuştunuz mu?*

– Konuştum. Sonra çok şüpheye düştüm. Bunu benden koparmak istediler. Abidin de bu oyuna dahil. Belli ki o gelen, onlar tarafından gönderilen biriydi. Bir müddet sonra bana haber vermeden *Yeni Ses* diye yeniden çıkmaya başladı. Onun de sahibi Yusuf Ahıskalı, Abidin de orada yazıyor. Ben hariç, bütün kadro aynı. Adı *Ses*, ama küçük harflerle üstünde "*yeni*" yazıyor. Boyutları biraz daha küçük. Çok canım sıkıldı. Abidin'in açık açık söylemesi lâzımdı. "*Yusuf böyle istiyor*" diyebilirlerdi. Rasih'in anlattığına göre Yusuf bunlara, "*Ben size para veririm, siz çıkarın.*" demiş. O zamanlar polis diye Yusuf'tan da şüphe ettim. Rasih'in anlattığına göre sonra para da verilmemiş. O *Ses* de kapandı ve tutmadı. Bedri Rahmi orada da var. Aramızda bir kavga yok ki, ben ayrılıyorum. Sonuç olarak *Ses*'in kapatılma hikayesi benim için halen meçhuldür.

– *Ses'i çıkardığımız dönem Reşat Fuat ile bağlantınız var mı?*

– Var. *Yeni Edebiyat* 1940'ın sonu veya 1941'de çıktı galiba.

– *Orada da siz varsınız.*

– Varım. İlk şiir orada çıktı. "*Daba Çok Onlar Yaşamalıydı*" adıyla.

– *Suat Derviş organize etti galiba?*

– Evet, Reşat var arkasında tabii.

– *Suat Derviş o zaman edebiyatçı olarak tanınıyor muydu?*

– Tabii. Babiali'nin tanınmış kadın edebiyatçılarının başında.

– *Nasıl bir insandı?*

– Güzelce bir kadındı. Babası Derviş Bey doktordu. Ve zengindi. Bir de evli kız kardeşi vardı. Sonra durumları bozuldu.

Tan'a müracaat ettim. Ben bu arada Kitapçığı (*Zekeriya'nın kardeşi Yusuf'tan alınan "Yeni Kitapçı"*) kapatmaya karar verdim. Zarar etmeye başladı. *Tan'da* sekreterlik yapan birisi vardı. Murat Sertoğlu. Ona gittim. Bu dükkanı almak istedi. "*Ben bunu 1000 TL'ye aldım. Sen de aynı parayı bana de-ğil Zekeriya Bey'e ver, sana bunu devredeyim.*" dedim. Bu Zekeriya Bey'in da hoşuna gitti. Parası kaybolmayacaktı, bu Eylül-Ekim 1940 gibi oluyor. "*İs-tifa ettim*" dedim ama, beni biraz daha işte tuttular. Çünkü iyi hatırlıyorum ben yıl sonu bilançolarını hazırladım. Bu arada da Halet ile evlendik.

Zekeriya Bey ile konuşurken benim arkadaşım Fikret Adil var, gazeteci, ona gidip geliyoruz. *Hatta evlendiğimiz için evinde bir gece tertipledi. Gece dediğimiz üç-beş arkadaş çağırdı. Karısı da daha sonra Abidin Dino'nun büyük kardeşi Ahmet Dino ile evlenen Remide idi. Remide çok güzel bir kadındı. Oraya gidip geliyoruz, onlar Taksim'de oturuyor. Zekeriya Bey dedi ki "Halet ile sen Tan için tercümeler yapın, hiç olmazsa ek gelir elde edersiniz".*

Ben muhasebe işine bu arada devam ediyorum. Fikret Adil'lerde bir gün otururken Fikret, Alman bir yazara³² ait bir roman gösterdi. "*Bunu tercüme edersiniz, Tan'da neşrederiz. Çevirileri getirdikçe para alırsınız.*" dedi. Zekeriya Bey'e verdik.

32. Vicki Baum

Zekeriya Bey “*Hikaye de tercüme edin, tercümeleri beğendik.*” dedi. Roman için üç lira, hikaye için üç lira veriyorlardı. Çıktığı zaman tabii. Günde altı lira idi galiba. Neredeyse Çocuk Esirgeme Kurumu’ndan aldığımın iki misli. Bununla geçinmeye başladık. 1941 yılıydı, artık harp başladı. Şişhane’de *Deniz Apartmanı*’nda³³ oturuyorduk. Çok güzel manzarası vardı. Bütün Haliç görülüyordu.

– *Anneniz, babanız?...*

– Gitti onlar.

– *Ne zaman gittiler?*

– Annemin babamın gittiği tarih bizim Laleli’den ayrılma zamanımız. Artık karartmalar oluyordu. Harp tehlikesi nedeniyle işi olmayanları hükümet tahliye etti. Onlar gidecekti. O ev büyüktü, orada kalamazdık. Biz Şişhane’ye taşınmadan iki gün önce onlar yola çıktılar.

– *Kardeşiniz de onlarla beraber mi döndü?*

– O Tıbbiye imtihanlarını kaybetti. İktisada girdi, gündüz belediyede tahsildar olarak çalışıyor, gece okuyordu.

– *Sizlerle beraber kalmıyordu yani...*

– Hayır, hayır. Annem-babam tekrar geldiler zaten, onlar ayrı bir ev tuttular, Laleli-Aksaray tarafında. Kız kardeşim onları getirttiğim zaman dikiş-nakışa girmişti. Annem zaten dikişi iyi biliyor. Onlar beraberdi.

– *Siz Şişhane’desiniz?*

– Biz Şişhane’deyiz 1941’de yazı-kışı orada geçirdik, 1942’nin baharında biz yazlık bir yer bulalım dedik. Vaniköy’de Kadınefendi Yalısı’nda bir ev bulduk. Ahşap bir ev. Ayda 20 lira. Halet’in eskrim arkadaşı Suat vasıtasıyla. Onun babası Yavuz zırhlısında çarkçı başı bir albaydı. Halet bu kız arkadaşı ile birlikte eskrim yapıyordu.

33. Deniz Apartmanı (“Deniz Palas”, bugünkü İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı binası).

– *Biraz Şişhane'deki evi anlatsanız?*

– Büyük bir çatı arası, ev sahibi odalara bölüyor. Küçük küçük üç oda. Kirası 20 lira idi. Bunu tatalım dedik. Ev sahibi büyük terasın olduğu salonu da bölmek istiyordu. *“Ben burayı bölmeyin, size 2 lira fazla vereyim.”* dedim. Orayı böldürmedik. Kocaman bir salon oldu ve çok geniş, güzel bir manzara çıktı.

Oradan ayrıldık, karşıya geçtik. Karşıda “Kadınefendi” denilen yalıda, 1942 yılının Haziran’ında geçtik. Bu arada Atatürk’ün de doktoru olan Ordinaryüs Profesör Neşet Ömer iç hastalıkları ile ilgili yazacağı kitap için tercüman arıyormuş. Halide Edip, Fransızca, İngilizce ve Almancası olduğu için Halet’i öneriyor. Ve Halet, Neşet Ömer ile birlikte çalışmaya başladı. Gündüzleri üniversitede akşamları saat 21-22.00’ye kadar da Neşet Beyin muayenehanesinde çalışıyor. Bu arada kitabın ilk cildi matbaaya verildi. Ben de provaların düzeltmelerini yapıyorum. Bazı akşamlar ben de onların yanına gitmeye başladım. Akşam yemeklerini birlikte yemeğe başladık. Neşet Ömer Bey çok güzel yemek yaptırırdı. Neşet Ömer’in muayenehanesi Taksim Meydanı’nda Kalmis Apartmanı’nın zemin katında. *İlginç öykü, ben Aydın cezaevinde iken Halet’le birlikte çalışmaya devam ediyorlar. Bir akşam yine Halet oraya gidiyor, bir bakıyor ki Neşet Ömer Bey elinde gazete, ölmüş. Adamcağız kalp krizi geçirmiş.*

– *1945 yılında Faris Erkmen imzasıyla “Programım” çıkıyor. Bu broşür nasıl çıktı, nasıl hazırlandı? Siz doğrudan Doktor’a bağlı olarak çalışıyor-sunuz?*

Doğrudan Doktor’la bağlı çalışıyorum.

Açık bir parti kurulması için hazırlık olarak Demokrat Cephe’yi kurduk. Aram Pehlivan, Faris Erkmen, Hulusi Dosdoğru, Müntekim Ölçmen ve ben varım kurucu olarak.

Ankara’da da sonraki demokratlar Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü demokratik bir parti kurmak istiyorlar. Sertel’lere bir dergi çıkarmalarını öneriyorlar, parasını da verecekler. Zekeriye Bey *“paraya ihtiyac yok, matbaamız var, biz çıkartırız.”* diyor.

Dergi Halk Partisi iktidarının antidemokratik uygulamalarını eleştiren, demokrasiyi savunan bir dergi olacak. Adı *“Görüşler”*, ben de sekreterim. Fakat işin organizasyonu Zekeriya-Sabiha Sertel’de, esas Sabiha Hanım’da. Hatta hatıralarında vardır. Bu iş için Ankara’ya gidip onlarla konuşuyor. Ankara’ya birkaç kez gitti geldi. Bundan sonra Demokrat Parti çıktı.

– *O arada işte İstanbul belediye seçimleri dolayısıyla...*

Evet, işte bu nedenle benim aklıma geldi, “*biz bunu neşrederim*” dedim. Doktor, “*Nasıl neşredersiniz?*” diye sordu. “*Bazı yerlerini yumuşatarak belediye seçimlerinde koyacağımız aday arkadaşın adına çıkarırız.*” dedim. O ara Faris’in adı yok, biz tespit ettik. “*Koyacağımız arkadaş müstakil olarak aday gösteririz ve o kendi programıymış gibi bunu neşreder.*” Neşredildi. Bu nasıl yapıldı? Aram’la da konuşuluyor tabii ki. Demokrat Cephe’de o da var. Aram dedi ki “*Ben bunun basılmasına ön ayak olabilirim*”. Bir matbaacı vardı. Ermenilerden. Jirair Önyak. Çünkü tevkifat da o şekilde başladı. O matbaacıya söyledi. O da kabul etti ve orada basıldı. Biz bu arada karar verdik, aday olarak Faris’i gösterelim diye. Çünkü Faris o aralar hiç tanınmış değildi. Normal bir ressam, kimse bundan şüphe etmez. Faris’i sürdük. Müntekim’i de sürebilirdik, fakat Müntekim gazetede çalışıyordu. Faris’in ise bu işle hiç alakası yok. Faris’i ben şöyle tanıdım. Karşıda Kadınefendi Yalısı’nda kiracı olarak oturuyoruz. O yalının sahipleri Faris’in eşinin tanıdıkları, Faris oraya gelir-giderdi. Faris’e, “*Bunu böyle yapacağız.*” dedik. Faris de kabul etti, biz bunu neşrettik. Kimse de bunun farkına varmadı.

– *İstanbul’daki Demokrat Cephe çalışmaları Ankara’ya doğru nasıl gelişti?*

– Ben yaptım. Doktor’la konuştuk. Dedim ki, artık İstanbul kendi kendine yürüyor...

– *Yeni üye alıyor muydunuz? Gençler katılıyor muydu?*

– Mesela Mustafa Arhavi yeni bir hücre gibi bir şeyi ayrıca kuracaktı. Diğerleri başka yerde. Aynı parti teşkilatı gibi. Alanlara bölünecekti, ta işçilere kadar gidecekti birbirinden bağımsız. Doktor’la konuşuyoruz, bu arada Behice *Adımlar*’ı çıkarıyor. Ankara’da arkadaşlar vardı, onların hepsiyle tanışıyoruz. Bunu buraya intikal ettirelim dedik. Peki nasıl yapacağız? Zeki’den bahsedildi. Kalktım, Ankara’ya gittim. Zeki’yi buldum. “*Doktor da böyle böyle düşünüyor*” diye onunla konuştum. Burada Behice Boran, Niyazi Berkes, Muvaffak Şeref var. Gerçi Muvaffak Şeref son kademeydi; ona pek itibar etmiyorduk aslına bakarsan. Mediha var, Niyazi’nin karısı, Muzaffer Şerif var...

– *Pertev Naili var mıydı?*

Pertev ile konuşulmadı. Onun biraz çekingen hali vardı. Ben Doktor’a “*bunlar var, meseleyi bunlardan birisiyle konuşalım*” dedim. Önce Behice ile konuşmaya karar verdik. Zeki’ye bu önerimizi söyledim. “*Olur*” dedi.

Behice ile konuştuk, o da memnuniyetle kabul etti. Hatta kendisi bir yemek yaptı, bir öğle yemeği yedik.

– *Eşi Nevzat Hatko var mıydı?*

– O ara Behice evli değildi galiba. Behice'nin Muzaffer Şerif ile bir yakınlığı vardı. Bu meseleyi konuştuk. *Görüşler* mecmuası da böyle çıktı. “Barış-severler Hareketi” gibi bir şeyler olsun diye konuştuk. Ben İstanbul’a geldim. Benim bir kütüphanem var, oraya gittim. Muzaffer Şerif ile çok iyi arkadaşız. Muzaffer Şerif de Başbakan Saraçoğlu’nun yakını, aynı memleketli, akraba gibi. Bir gün bana geldi, oturduk, biraz suratı asık. Çok yakınız, bize hep gelir oturur, yemek yer, rakı içeriz. Bana, “*Aşk olsun Nail, Behice’ye böyle bir şey teklif ediyorsun ama bana bahsetmiyorsun...*” dedi. Ben de, “*valla o sıra Behice aklıma geldi ona söyledim, o da nasıl olsa sana söyler diye düşündüm, ben herkese ulaşamadım*” dedim. Biraz kırılır gibi oldu. Sonradan da tevkif edildi. Saraçoğlu onu polisten kurtarıyor. Bir tek şartla, hemen Amerika’ya gitme şartı ile kurtarıyor. Polis Muzaffer Şerif’i biraz sıkıştırıyor, ama zaten bildiği de çok fazla bir şey yok. Herhalde Cephe işinin ona söylenmemesi, ona çok dokunmuş. O da kendi olanakları ile Ankara’da birkaç temas yapmış. Ben bunların farkında değilim. Onu o yüzden sıkıştırıyorlar. Ve kalktı Amerika’ya gitti. Orada Behice, Muvaffak, Muzaffer bir şeyler yapıyorlar. Ben bunu Behice ile açık açık konuştum, bu partinin, TKP’nin bir önerisi. O da kabul etti.

– *Bu arada Görüşler Dergisini hazırlamaya başladınız...*

– Esat Adil bizimle çok yakındı. Dostumuzdu. Sık sık evimize gidip gelirdi. *Görüşler* dergisi meselesinde onunla işbirliği yapıldı. *Görüşler*’de Cami Baykurt (ilk içişleri bakanlarından) bütün Demokrat Partililer, yazılar çıkmamıştı daha, Sabiha Sertel’in de yazısı yoktu daha, kapağında şöyle küçük küçük resimler vardır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan sırayla, Zekeriya’nın ismi yoktu galiba, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Behice Boran. Bu benim tertibimdi. Daha birkaç isim daha vardı. Niyazi Berkes, onun karısı Mediha Berkes. Kapağını hatırlarsanız eğer sarı bir perde vardır. Şimdi yapılan kapaklar gibi “*suiistimale karşı, rüşvete karşı*” bu kapak düzeni Faris’indir. Faris Erkmen, galiba altında imzası vardır. Faris aynı zamanda belediye başkan adayı ve o kapağı da o yaptı. Yarı legal bir hareket olduğu için Müntekim’in adı yoktur *Tan*’da çalıştığı halde. *Görüşler* de *Tan*’da basıldığı halde onların adı yoktur dergide.

Görüşler mecmuası haftalık çıkıyor. İkinci *Görüşler* mecmuası da hazırlanmıştı. Hatta ben prova baskıyı aldım getirdim. Ama onu daha sonra benim evi bastıklarında almışlar. Eve getirdim yani. Hazırlığı için 15-20 gün çalışıldı. Ben o zaman Adnan Menderes'i tanıdım Zekeriya'ların evinde. Fuat Köprülü'yu zaten tanıyorum. Celal Bayar'ı da gördüm. Celal Bayar o sırada Ekonomi Bakanlığı'ndan atılmış, onun karşıda Moda'da bir kotrası var. Bir borcu varmış, kotrayı haciz etmişler. Buna yakinen şahit oldum. Zekeriya Bey'le oturmuş konuşurlarken ben de vardım. *"Bana, bunu da yaptılar."* diyordu. Haciz etmişler kotrayı. Daha sonra bu olay Zekeriya vasıtası ile İsmet İnönü'ye intikal ediyor. İnönü bu borcu kendi İş Bankası hesabından kapatıyor ve haczi kaldırtıyor. Bunu da kimse bilmez. Artık biz işe başladık. O safhayı Halet de iyi bilir. İsimler yayınlandı, fakat yazıları yok. Celal Bayar'ın mektupları vardı. Fuat Köprülü'nün, Adnan Menderes'in vardı. Zekeriya Bey bana *"bu mektuplar sende kalsın, çünkü neşredeceğiz"* diyor. Tabii yakıp yıkacakları kimsenin aklına gelmiyor. Mektuplarda aynen şunu söylüyorlar: *"Demokrat Parti'nin kuruluşu dolayısıyla işlerimiz çok sıkı, bu nedenle yazıları yetiştiremedik, öbür sayıya mutlaka yetişir, başarılar"*.

Ben bu mektupları Halet'e verdim. Nereye saklayalım diye düşünüyoruz. Daha tevkifat yok. *Görüşler*'in birinci nüshası da çıkmamış. Tabii mektuplar aslında açık ama Halet yine de bu mektupları saklıyor. *Görüşler* çıktı. Dört- beş günde 2. nüsha hazırlandı. Ondandan sonra baskın oldu. Birdenbire büyük bir hareket oldu. *Görüşler* açık olarak her yerde satılıyor. Hatta Zekeriya Bey ve Sabiha Hanım ile aramızda şöyle bir konuşma oldu. Onlar *"2-3 bin basalım"* diyorlar. Ben dedim ki *"fazla basalım, 10.000 basalım"*. Onlar dedi ki *"koca gazeteler o kadar satıyor, hatta Tan 12-14 bin basıyor"*. Ben dedim ki *"satmazsa benim maaşımdan kesin"*. Zannederim 5 veya 10 bin basıldı. Sabah çıkıyor, bayilere dağıtılıyor Babıali'de. Yarım saat-bir saat sonra yeniden isteniyor. Ankara'ya 4 bin yollanıyor, telgraf telgraf üstüne, *"4 bin daha yollayın"*. Her yerden isteniyor. Komiserler, polisler satın alıyorlar. Özellikle Anadolu'da, *"hemem bir 10 bin daha basalım"* dedik. Zekeriya şaşırmış durumda, hemen ikinci baskıyı hazırladık. Yazı olarak da benim şiirim var. Ağır bir şiir. 1945'di galiba. *Mavzer Konuşuyor* şiiri. Alman-Rus harbinden söz ediyor şiir. Özbekler, Tatarlar süngü yağlıyor, mavzer konuşuyor diye bir şiir. Zekeriya Bey'in, Behice'nin yazısı var. Cami Baykurt'un yok, çünkü onlar ayrı bir gazete çıkaracağız diye uzak duruyorlar. Sabahattin Ali ile birlikte Esat Adil de oraya intikal etmiş. Yok Esat Adil bizde. Adnan Cemgil'in bir yazısı vardı. Onları korkutan şiir, satış ve yolsuzluk, suiistimalle ilgili yazılar. Demokrat Parti henüz kurulmamış. Dergi ile

birlikte Demokrat Parti de çığ gibi büyüdü bu durumda. Halk Partisi'ni çılgına çevirdi. Alaaddin Tiritioğlu galiba o zamanki Halk Partisi'nin İstanbul İl Başkanı.

O hazırlıyor bu baskını. Bilhassa gençleri, üniversite öğrencilerini organize ediyorlar. İçlerinde İlhan Selçuk bile var. Hukuktan. Kendisi anlattı. “*Ben de vardım, oraya kadar geldim*” dedi. Enteresan taraf şu. Hüseyin Cahit Yalçın 3 Aralık'ta *Tanin* Gazetesinin ilk sayfasında “*Kalkın Ey Ehli Vatan*” başlıklı yazısında gençliği kışkırtarak ayaklanmaya çağırdı. “*Büyük vatansever Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır. Kalkın ey ehli vatan mücadelesi başlıyor. Başlamak lâzım. Çünkü en azgın ve insafsız bir propogandanın Türk vatandaşlarının ruhuna bergün en yakıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propoganda zebrini dökmesine müsaade edemeyiz... Bunları susturmak için, cevap vermek hükümete düşmez. Söz eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır.*” diyordu.

TAN BASKINI

– O baskın sırasında siz neredeydiniz?

– Biz ikinci sayıyı hazırladık. Cilt için mücellithaneye gitti. Baskın olduğu zaman ben mücellithanedeyim. İkinci nüshada da benim bir hikayem var. Bir işçi çocuk kreşinde geçen bir hikayem var. Celal Bayar, Adnan Menderes, yine onların yazıları gelmedi. Mektuplar yazıyorlar o sırada, çok memnun oluyorlar aslında. Çünkü Demokrat Parti hareketi müthiş genişliyor. Onun için *“kusura bakmayın, yetiştiremedik...”* diye mektuplar yazıyorlar. 2. sayı artık ertesi gün dağıtılacak. Birden bir gürültü oldu. Mücellithane hemen arkada, dediler ki *“baskın var”*. Ben hemen telefon açtım Zekeriya’ya. Hayır Zekeriya Bey telefon ediyor. Zekeriya Bey *“merak edilecek bir durum yok, ben vali ile konuştum”* dedi. Vali *“birazdan polis gelecek siz merak etmeyin, küçük bir gençlik hareketi, polis gelip matbaayı koruyacak”* diyor. Vali Lütfü Kırdar. Ben *“peki”* dedim. Mücellithanede işime devam ediyorum. Diyorlar ki *“gürültü iyice yaklaştı, geliyorlar”*. Uzaktan bir uğultu geliyor. Ankara Caddesi’nden doğru, geliyorlar. Ben bu arada yazı işleri odasına girdim. Burası Ankara Caddesi’ne bakıyor. Karşıda İnkılap Kitabevi, Suhûlet Kitabevi var. Bir polis müfrezesi İnkılap Kitabevi önüne sıralandı. Ama Tan matbaası önünde değiller. Ben Zekeriya’yı tekrar aradım, *“Tan önünde önlem almadılar”* dedim. *“Yok”* dedi Zekeriya, *“ben telefon ettim valiye, hiç çekinme”* diyor. Ben görüyorum ellerinde balyozlar var. Hatta o sırada bir kez daha telefon ettim. *“Sen merak etme”* diyor. Birden bire koskocaman bir taş benim durduğum cama güm diye geldi. Cam aşağı indi. Polis öyle duruyor. Ben *“ne oluyor”* derken onlar kapıyı kırmaya çalışıyorlar. Birdenbire beni birileri kucakladı, süratle kaçırdı. Üst kata çıkardılar. Üst katta da klişehane var. Ermeniler çalışıyor. Üst tarafında da açılabilir tavan penceresi var. Oradan çatıya çıkılabilir. Beni hemen o pencereden çıkardılar, bana *“badi sen buradan git”* dediler. Ben oradan çıktım. Meserret

Otel'inin tam önüne çıktım. Ebussut Caddesi'nin karşısında dört yol ağzında Milli Reasürans'ın binasının orada bir matbaa vardı. Oraya çıktım. Ebussut Caddesi'nde çok az kalabalık var. Herkes Ankara Caddesi'nde. Orada kıyamet kopuyor. Ben kenardan bakıyorum. Sonradan, matbaadan birisi, tanıyabilirler diye beni geriye çekti. Oradan, annem Aksaray'da oturuyordu, oraya gittim. Durmadım, döndüm yayan olarak matbaanın oralara geldim. O vakit artık bobinleri falan yuvarlamışlar, bobinler taa denize doğru gidiyor. Kalabalık köprüye doğru akıyor.

– *Bütün makineleri kırmışlar...*

– Ben oraya gittiğimde kırmışlardı. Demir bir kapı var, bunu açamazlar diye düşünüyorum. Ama anlaşıldı ki maksatları çok kötüymüş. Hatta Sabiha'yı bulsalarmış çırılçıplak soyup kırmızı boya ile boyayarak doluşturacaklarmış. Çok çirkin bir hareketti. Onlar Moda tarafında bir evde saklandılar. Fakat telefon edilebiliyor.

Oradan kalkıyor kalabalık Cami Baykurt'un çalıştığı kütüphane vardı, meşhur *La Turquie* gazetesinin olduğu o sokağın içindeydi, ben de ara sıra giderdim, oraya gelmişler, orayı yıkmışlar. Oradan Beyoğlu'na gitmişler, orada bir Rusça kitap satan Berrak Kitapevi vardı, orayı yıkıyorlar, kağıtlar, kitaplar sokakta, sonra oraya kadar gittim. Benimki de gözü karalık, çünkü beni tanıyan olur. Çoğu kişi bana “*sen ortada gözükme*” dedi. O zaman eve gittim.

– *Bu Aralık 1945'de oldu. Haziran 1946'da partiyi kuruyorsunuz...*

– Evet, 1946 Haziran ayında kuruldu parti.

– *Bu baskını Şefik Hüsnü ile hiç değerlendirdiniz mi ?*

– Bu dönemde Şefik Hüsnü'ye hiç gitmedim. Bu tür hareketlerde teması hemen keseceksin. Takip olur diye görüşmedim.

– *Parti ile ilgili ilk görüşmeniz ne zaman oldu ?*

– Sanıyorum 6 ay sonra. Bu arada Demokrat Partiden Doktor Baha vardı. O beni buldu. Sanıyorum İstanbul il başkanıydı. “*Sana 35-40 bin lira para verelim, yeniden dergi çıkar*” dediler. Ben “*hayır*” dedim. Karaköy postanesinden Zekeriya'ya telefon ettim. Daha bu hadiseler sıcak. Ben Zekeriya'ya “*bu mektupları yayınlayalım, bu adamlara ders olur*” dedim. Zekeriya “*aman dur. Celal Bayar, Köprülü telefon etti, aramızdaki ilişkileri açığa çıkarmayın dedi. Sakın böyle bir işe girişme*” diye beni sıkı sıkıya

tembihledi. Mektuplar öylece kaldı. Uzun bir süre evde bekledi. Sonra benim olmadığım bir zaman Zekeriya bu mektupları Halet'ten istemiş, o da götürüp vermiş. Bu dönemde Zekeriya ile ilişkiyi kestim. Sonra, Doktor ile buluştuk. Doktor “*artık partiyi kuralım, zamanıdır*” dedi.

– *O zaman Esat Adil’ler de bu oluşumun içinde mi?*

– Onlar yok. Ben Doktora Demokrat Cephenin adamlarını saydım tek tek. Benim merkezde değil de, İstanbul ilde olmama karar verdik.

– *Ama siz partiyi kurmadan Esat Adil’ler Sosyalist Partiyi kurdular...*

– Önceden bir iki görüşme olmuştu. Ama ne olduysa onlar aniden kuru verdiler. Benim bu partiyi bir türlü aklım kesmedi.

– *Hüsamet’in de orada mı?*

– Evet, aklım almadı. Onlar bana da bir şey söylemediler. Bana göre Doktor ile aralarında bir husumet vardı. Çünkü Hüsamet’in gizli partinin İstanbul İl Sekreteriydi. Kominternin direktifi legal parti kurulmasıydı. Gizli parti bütün gücüyle legal partiyi destekleyecekti. Neyse biz Doktor ile kimler partide yer alacak onları tespit ettik.

– *20 Haziran 1946 Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu. Yönetimde kimler yer aldı?*

– Doktor Şefik Hüsnü, Ragıp Vardar, Fuat Bileke, İstefo Papadopoulos, İbiş Aydınlatan, Doktor Habil Amato, Hayrettin Emin Manoğlu yer aldı. Bunların hepsi Demokratik Cephenin adamları. Aram, ben, Müntekim daha birkaç kişi il örgütü için girmedik merkeze. Bu arada bir şey daha geldi aklıma, 1946 yılında, muhalefetten arkadaşım, Nahit, Trakya’da bir çiftlikte muhasebecilik yapıyormuş. Geldi beni buldu. Çıkardı, bin lira verdi. “*bunu çalışmalar için kullanın*” diye. O zaman için büyük para. Biz de o zaman bir yayın yapmak istiyoruz. Para lâzım. Ben içimden çok sevindim. Ben bu ara satın almak için matbaa arıyorum. Cemal Kutay’ın bir matbaası varmış, satmak istiyormuş. Onu da tanıyordum. Kocaman bir makine. Oturdum pazarlık yaptım. 700 liraya anlaştık. Gittim durumu Doktora anlattım. “*Bu makineyi alalım*” dedim. Her halde ilkbahar aylarıydı. Bu arada, Ferit Kalmuk, İstanbul’da sendikalar birliğini kurmuştu. Bu matbaayı sanki sendika için almış gibi yapacaktık. Partiyle ilgisi olmayacaktı. Ferit, partinin güvendiği birisiydi. Eğer kurulacak partinin başına bir iş gelirse, matbaa sendika üzerine olduğu için kurtulacak-

tı. Matbaa satın alındı. Üstelik 300 lira da para arttı. Artan para ile Çemberli-taş Kürkçüler caddesi, Mesih Mehmet Paşa sok. Arnavut Han 32'de yer kirala-dık. Buranın alt katını da sendikaya kiralanmış göstererek matbaayı bura-ya yerleştirdik. Cemal Kutay kendi işçilerini bize yolladı. Üst kat parti mer-kezi oldu. İlk günü hatırlıyorum. Yavaş yavaş Demokrat Cepheden arkadaş-lar gelmeye başladı. 40-50 kişi oldu. Doktor, mühendis, avukat, işçi geldiler. Doktor kulağıma eğilip “*Nail kim bunlar*” diye soruyor. O kadar memnun olmuş ki, gözleri yaşarmıştı. Hemen arkadaşlar arasında görev dağılımı yap-tık. Kimi arkadaşları ilçelere paylaştırdık. İlginç olaylar oldu. Birisi geldi “*be-ni Ankara'dan Zeki yolladı, görev verin bana*” dedi. “*Size zarar gelir*” de-dim. Yönetimlere almadım. Doktor sevinçten havalara uçuyor. Geldi beni kucakladı “*böyle günleri de görecek miydim?*” diyor.

– *İstanbul il neredeydi?*

– Hükümet konağının oradaki yokuşta. Doktor Fahrettin Kerim Gökay'ın muayenehanesinin karşısında bir han vardı, şimdi yıkıldı. O hanın içinde bir oda tuttuk. Tabelacı Ziya vardı. O buldu bu yeri. 8 ila 10 lira arasında bir kirası vardı.

– *İlçeler hızla mı kuruldu?*

– Çok hızla. Aram, Hüseyin Erdem'e benim için “o kadar faaldi ki daha il kurulmadan ilçeler kurulmuştu” demiş³⁴. Faris Erkmen'i Fatih ilçesine ver-dik. Fatih ilçesi, Aksaray meydanında bir dükkandı. Sonra Kocamustafapa-şa ilçesi kuruldu. Orada da Bilal Şen vardı. Sonra, Adalar ilçesi kuruldu. Er-meni arkadaşlar orada görev aldılar.

– *Üsküdar kuruluyor herhalde?*

– Evet Üsküdar'ı kurduk. Boğaziçi'nde bir oyuncakçı üyemiz vardı. O iki katlı evini partiye bağışlamaya kalktı. Ben, “*yabu ne yapıyorsun,*” dedim, daha ne olacağımız belli değildi.

– *Bu arada Beşiktaş'ta büyük bir toplantı yapıldı galiba?*

– Çok kalabalık bir toplantı oldu. Gerçi bu parti toplantısı değildi. Sendi-

34. Hüseyin Erdem, Aram Pehlivanian ile 1977'de Leipzig'de *TKP'nin Sesi Radyosu*'nda bir-likte çalışmıştır. [Yayıncının notu]

kalar Birliğinin bir toplantısıydı. Yollar insan dolmuştu. Doktor bir konuşma yaptı. Sendikalar iki katlı bir binaydı. Bu arada Beyoğlu ilçesi de kuruldu. İlçe binası tütüncülerin oturduğu Kasımpaşa'daydı. Ankara, İzmir, İzmit... Birgün il binasında otuyordum. İzmir'den Kerim Soyka geldi. Doktor görüşmek için bana yollamış. Kerim gizli partinin de sekreteriydi. Yanında Naci Sadullah vardı. Onlarla konuştuk. Gittiler İzmir'e teşkilatı kurdular.

– *Ankara ili kuruldu mu?*

– Kuruldu, ama ben karışmadım.

– *Adana galiba, Rasih Nuri, Orhan Kemal...*

– Evet. Rasih geldi. Onunla konuştuk, onlar da ili kurdular. Çok hızlı gelişme oluyordu. Pıtırak gibi teşkilatlar kuruluyordu.

– *Bursa'da kuruldu mu?*

– Kuruldu ama ben karışmadım Bursa'ya. 1946 Haziranından itibaren, Emekçi Partisi (Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi) hızlı yayıldı. Gaziantep il ile birlikte 13 il örgütü kuruldu. Bu arada sendikalar da müthiş gelişmeler gösteriyordu. Esat Adil-Hüsamettin'lerin partileri küçük kaldı. Hatta, savcı Kazım Alöç “*vay namussuzlar iki ay içinde Türkiye'yi örgütlediler, beşbin kişi topladılar*” demiş.

– *Bir yandan da dergiler çıkıyor. “Yığın” var.*

– Evet *Yığın* çıkıyordu, ama iyi bir sonuç vermedi. Ben bunu Doktora söyledim, “*böyle parti organı olmaz*” dedim. Sendikacılar da *Sendika* adlı bir dergi çıkarıyordu.

– *Yığın'ı kim çıkarıyordu? Müntekim mi?*

– Herkes vardı. Müntekim de vardı. Ama o esas olarak gazeteciydi. Dergiciliği çok iyi bilmezdi.

– *Galiba bu dönemde seçimler vardı.*

– 1946 Ekim ayına geldiğimizde parti iyice büyümüştü. Biz de kendi aramızda seçimlerde ne yapacağımızı tartışmaya başladık. Bu dönemde gizli çalışma da devam ediyor. Ben Doktor ile temas halindeyim. Doktor “*seçimlerde ne yapalım*” diye bana sordu. Parti içinde farklı görüşler vardı. Bir kı-

sım “*protesto edelim*”, bir kısım “*katılalım*” diyordu. Ben de Doktora “*katılalım, ama beyaz oy kullanalım*” dedim. Demokrat Parti de seçime katılıyordu “*onları destekleyelim*” diyenler bile vardı. İşin özü şuydu; yıllarca süren CHP tek parti döneminden herkes artık yaka silkiyordu. Bunlar herkesi etkiliyordu. Tartışma sonucu benim önerdiğim “seçime katılalım, ama beyaz oy kullanalım” kabul gördü. Hemen faaliyetlere başladık. Nuri İyem ile ressam Mümtaz vardı. Kasımpaşa’da oturuyorlardı. Onlar çok güzel afişler hazırladılar. Bütün İstanbul’u afişlerle donattık.

– *Bir de Cumhuriyet Bayramına katılma konusu var galiba?*

Evet, parti merkezine bir davet geldi. Cumhuriyet bayramı törenlerine smokin giyerek katılma üzerine. Bu parti içinde tartışmaya yol açtı. Kimi arkadaş “*katılmayalım*” diyor. Ben de kesinlikle “*katılalım*” dedim. Doktor da makul buldu. Ve törenlere parti merkezi olarak katıldık. Müntekim, Hulusi katılmama yanlısıydılar.

– *İpler nasıl koptu?*

Bu gibi konular aramızda tartışmalara yol açıyordu. Ayrıca yayınlar konusunda hemfikir değildik. *Yığın* dergisi kötü çıkıyordu. Ben buna karşılık, İstanbul ilin dergisini çıkarmak istiyordum. Bu konuda matbaadan sorumlu Ferit Kalmuk ile görüş ayrılığımız vardı. Ayrıca parti içinde eski bir hastalık olan “*ufak olsun büyütmeleyim*” anlayışı hakim olmaya başladı. Bu türlü insanlar Doktorun etrafını kuşatmıştı. Ben baktım olmayacak, istifa dilekçesini hazırlayıp merkeze verdim. Ama zaten, 16 Aralık 1946’da parti kapatıldı. Tutuklamalar başladı. Beni aynı gün gözaltına aldılar. Harbiye Askeri Cezaevine geldiğimde baktım ki hem TSEKP, hem de TSP’den insanları tutuklamışlar. Her iki partiden yaklaşık 55-60 kişi vardık. Bu tutuklama çok ilginçtir. Çünkü bizim partiden 13 il varken, sadece Gaziantep il yönetimi ve İstanbul’daki arkadaşlar tutuklanmıştı. Yine Esat Adil’lerden çok az insan vardı. Bu, sonuç itibarıyla TKP davasıydı.

– *Ve partiyi kapattılar.*

– Partiyi kapattılar. Tevkifat şöyle başladı: Demokrat Cephe’nin programı Doktor’un el yazısı ile polis aramasında çıkıyor. *Programımız*, aşağı yukarı bu programla aynı, biraz daha yumuşatılmışı. “*Peki bu nasıl oluyor*” diyorlar. Önce Aram’ı alıyorlar. Daha sonra bana geliyorlar, bana işkence yaptıkları, dayak attıklarında gece dışarı çıktım, Sansaryan Hanı’nın koridorunda,

karşıda Aram alacakaranlıkta duruyor. Onu da dövmüşler. Ötekiler bir tokat yemedi.

– *Esas olarak ne soruyorlardı?*

– İnanır mısın bana hiçbir şey sormadılar. Bana sordukları şu: “*Kimler vardı?*” Kimler olduğu belli zaten. Ama ilk dayak attıkları gün söylemedim tabii. Hiçbir şey söylemedim. Sonra yavaş yavaş oldu. Mesela “*siz nasıl toplandınız?*” diye soruyorlar. Biz “*böyle toplandık*” dedik. Bundan sonra gizli vesikaları çıkardılar. “*Bu gizli partinin işidir*” diye. Onlar ortaya çıkınca, zaten saklanacak bir şey kalmadı.

– *Hüsamettin’i soruyorlar mıydı?*

– Bana hiç Hüsam’dan bahsetmediler. Esat’ı da sormadılar. Bana sordukları Demokrat Cephe’nin adamları, benden evvel onların ifadesi alınmış zaten. Sonra Doktor’u sordular. Ben Doktor ile Moskova’dan tanışıyorum dedim.

– *Hulusi yüzleştirmeden söz ediyor...*

– Katiyen yüz yüze gelmedik. Yalnız şöyle oldu. Ben bazı şeyleri inkar ediyorum. Kazım Alöç, bazı zaman polis müdürü de bulunuyordu.

– *Kimdi o zaman “Parmaksız Hamdi” miydi?*

– Yok canım o değildi. O müdür değil. İşkenceciydi o. Meşhur biri, İstanbul Polis Müdürü Ahmet Demir. Bu polis müdürü; sonra Denizli Valisi oldu. O, geliyor soruyor. “*Kimler vardı?*” Ben diyorum ki “*şunlar vardı, işte biz Demokratik Cephe’yi kurduk*”. O diyor ki “*sen Moskova’daki kongreye iştirak etmişsin*”. Ben “*etmedim*” diyorum. Ben “*bizim Demokrat Cephe’de ben vardım, Müntekim, Hulusi, Faris, Aram vardı*” diyorum. Zaten Aram da söylüyor. “*Biz bunu gizli bir hareket olarak değil açık olarak oluşturduk, parti kurmak için*” diyorum. O, “*ama Doktor’un evinde çıkan raporlarda, ‘sarı defter’de bu böyle değil*” diyor.

– *Doktor sizden önce mi alındı?*

– Hep beraber gözaltına alındık. Doktor ile biz hiç yan yana bulunmadık. Beni ayrı hücreye koydular, Doktor ayrı hücrede. Ötekiler ayrı hücrede.

– *Dede Ahmet var mı?*

– Onları görmedim ben. Celal Benneci de var. Aram bana diyor ki “*sen buraya nasıl geldin?*” Aram daha önceki Reşat Fuat tevkifatında var. Aram demiş ki çıktuktan sonra, “*beni Celal Benneci Nail’e gönderdi*” demiş. Bana soruyorlar. Ben diyorum ki “*kim gönderdi bilmiyorum, biz zaten Babiali’den tanışıyoruz?*”. Neyi yüzleştirmişler? Anlamıyorum. Yüzleştirmeye gerek yok ki. Yüzleştirme olmadı zaten. Bana soruyor, “*nasıl kuruldu, nasıl bareket ettiniz?*”, ben de şimdiki gibi anlatıyorum. Müntekim mi, başka birisi mi “*yüzleştirirseniz söylemeyiz*” demiş. Bu nedenle yüz yüze getirmedi-ler. Ben legal olan her şeyi anlatıyorum. “*Programım*” nasıl kaleme alındı, hangi matbaada basıldı, Demokratik Cephe nasıl oluştu, bunları anlatıyorum. Her şey ortada zaten. Hulusi bu işe nasıl girdi bilmiyorum. Galiba Faris vasıtasıyla geldi. Belki de Müntekim vasıtasıyla. Ben Hulusi’yi tanımıyordum. Sonra ahbap olduk. Bu yüzleştirmenin bir türlü içinden çıkamadım. Neyle yüzleştirecekler?

– *Mahkeme aşamasında siz uzun bir konuşma yapmışsınız?*

– Askeri mahkemede. Orada Albay Şevki vardı. Başkan. Biz 30-40 kişi oturuyoruz. Esat’lar yok. Şevki bana “*söyleyin siz ne diyeceksiniz?*” dedi. “*Bir tek şartla konuşacağım*” dedim. Şevki cin gibi adam. “*Nedir?*” dedi. “*Benim söylediklerim yazılacak*” dedim. Bunlar kendi aralarında konuştular. “*Peki konuş*” dediler. Daktiloya da “*ne söylerse yazın*” dediler. Ben de başladım, uzun bir konuşmaydı. “*Biz açık parti kurmak istedik. Doktor ile bu açık parti kurma işini konuştuk, hazırlığını yapmak için toplantı yaptık. Bunlar parti çalışması ile ilgili toplantılardı, gizli parti faaliyeti ile ilgisi yoktur bu toplantıların*” dedim. Savcı, “*siz zaten gizli partidesiniz*” dedi, Doktor’dan evraklar çıktı ya! “*O ayrı bir iş. Bu partinin gizli parti ile alakası yoktur*” dedim. Bizim arkadaşlar buna kızmışlar. Doktor’a “*bak neler söylüyor demişler*” çıktıktan sonra. Ben çok uzun konuştum. Doktor, “*çok da güzel konuştu, gayet de doğru*” demiş. Ben Demokrat Cephe’yi kurduğumuza filan söyleyerek işi legalleştirdim. Bu çok güzel bir konuşma idi. Hatta benim avukat da “*her şeyi çok açık anlattın*” dedi. Ama işte Doktor’dan raporlar, sarı defter çıkınca işin rengi değişti tabii.

– *Bir de bu olaydan önce siz il sekreterliğinden istifa etmişsiniz.*

– İstifa etmemin sebebi, matbaayı ben kurmuşum, matbaadan ilin yayını önlemeye çalışmışlar. Doktor’a gittim, “*böyle çalışılmaz*” dedim. “*Ben*

istifa ediyorum” dedim. Gizli partiyi kastederek, “*o ne olacak*” dedi. Ben “*o ayrı iş*” dedim. “*Bu parti böyle çalışamaz*” dedim. Bir istifa mektubu hazırladım verdim. Kazım Alöç, bana kızarak “*bu mektubu kaybedeceğiz, onu mahkemeye vermeyeceğiz*” dedi. Halet’i merkeze yolladım, “*git Kunduracı Fuat’a söyle, Dişçi Halil’e söyle bu mektubu ben merkeze verdim*”. Gizli parti ile ilişkisi olmadığı için bunları bıraktılar, mahkemeye dahi vermediler. Ragıp Usta’yı mahkemeye vermediler. Biz bunların hepsini uzak tuttuk. Ancak raporlarda ismi olanlar kaldı. Moskova’daki toplantıyı anlatanlar da galiba tutuklandı.

– *Dede Ahmet, Celâl Benneci...*

– Evet ama benim haberim yok. Hatta Dede Ahmet demiş, “*Mopur’daydım (revolüsyonerlere uluslararası yardım teşkilatı)*” demiş ama ben bilmiyorum. Ama bu yüzleştirmeyi anlamadım. Bunu söyleyen Hulusi, o bu işin iç yüzünü bilmiyor, parti ile hiç alakası yok. Bunu bilmediği için bu “*sarı defter*” nedir diye tutturmuş. Sarı defter budur. Doktor’da çıkmış bu zaten. Ama o bunun farkında değil.

– *Hulusi’ler gizli partiye alınmadı mı?*

– Benim bildiğim kadarıyla alınmadılar. Ama sanırım sonraları Hulusi’nin Reşat Fuat kanalıyla Dede Ahmet ile bir temas olmuş. Reşat Fuat askerdeyken, Hulusi orada teğmen tabip. Reşat Fuat Hulusi’yi, bildiğim kadarıyla Dede Ahmet’e yolluyor.

– *Ama sizin kanalınız ile yok?*

– Hayır yok. Benim kanalım ile Doktor ile temas eden Sabiha Sertel’dir, Esat Adil’dir. Açık partiyi kurduğumuz yedi kişi bile gizli olarak Doktor ile temas etmediler.

– *Sonra dava sivil mahkemeye mi geçti?*

– Sıkıyönetim kalkınca sivil mahkemeye devrettiler. Salim Başol, Kazım Alöç’ü çağırıyor. “*Bu dava askeri mahkemede başladı, siz başından beri içindesiniz, bunun gelişimini bize anlatın*” diyor. O da anlatıyor. Bize de soruyor Salim Başol, “*konusmak isteyen var mıydı*” diye. Ben söz aldım. Doktor söz aldı mı bilmiyorum. Herkes şaşırdı. Diğerleri “*işkence yaptılar, işkencede ifade alındı, şunu kabul etmiyoruz*” gibi şeyler söylediler. Ben söz aldığım da “*bana da işkence yapıldı ama ben şunu öğrenmek istiyorum,*

ifadeler hangi sıra ile alındı". Ben böyle sorunca diğerleri bozuldu. Çünkü hepsi benim ifadem sonra deyip duruyor. Kazım Alöç bunu açıkladı. *"Biz önce Aram'ın ifadesini aldık Programın kitabı basıldığı için"* dedi. *"Sonra Aram'ın ifadesi ile diğerlerinin, sonra Nail'in, en son da Doktor'un ifadesini aldık"* dedi. Herkes birbirine yüklüyor, sen söyledin, o söyledi falan. Demokrat Cephe'nin programı zaten neşredilmiş, hangi matbaada çıktığı belli. Neyse, adamı çağırıyorlar, Ermeni. Hatta 1946 seçimlerinde bizim partinin büyük afişleri de orada basıldı. O da diyor ki, *"evet, bana bu programı Aram getirdi, ben de matbaacıyım, bastım"*. Aram'ı çağırıyorlar, ona *"bu programı sana kim verdi"* diye soruyorlar. Aram diyor ki, *"Biz Demokrat Cephe olarak bunu bastık. Faris Erksen adayımız, onun adına bastık, bunun gizli bir yanı yok."* diyor. Onlar ise bunu gizliye çektiler tabii. Orada da Doktor'un hatası demeyelim de, çok acemiliği olmuş. Doktor'un evini arıyorlar. Birincide bulamıyorlar, ikincide tavan arasında Doktor'un el yazısı ile "sarı defter" ile Kominterne yollanan raporları buluyorlar. Komintern kapanmış, ama yine de çalışan insanlar var.

– Tabii İsmail orada...

– Evet, işte oraya bir rapor veriyor. Yazıldığı gibi. *"Şunları çıkardık. Şöyle yayınlar çıkardık, zaten açık bir parti kurulmasından yana bir tavır var. Bunu oluşturmak için şunları yaptık, programı şöyle neşrettik."* Böyle bir rapor yolluyor. Daha bir sürü rapor gönderiyor. Mesela Boğazlar Meselesi raporu var. Bunları bulunca Aram'a diyorlar ki, *"peki sana bunu kim getirdi? Sen nasıl basmaya gönderdin"*. O da *"Nail getirdi"* diyor. Gayet normal, demesinde de bir mahsur yok. Sonra *"ben de bir matbaacı arkadaşına verdim, o da bastı, biz de bunu neşrettik"* diyor. Kimler varsa onların ifadelerini de alıyorlar. Ben bunu mahkemede Kâzım Alöç'e sorduğumda o dedi ki, *"Biz Aram'ın ifadesini esas aldık, oradan devam ettik. Zaten programda kimler olduğu belli, bunu takip ettik. Matbaayı bulduk, ifadesini aldık. Sırasıyla Müntekim'in, Hulusi'nin, Faris'in ifadesini aldık, sonra Nail'in, yani senin, Demokrat Cephe soruşturmasında son olarak da Doktor'un ifadesini aldık"* diyor. *"Bütün sıra budur"* diyor. Buna bizimkiler çok kızdılar. Ben de *"bunda kızılacak bir şey yok, bunu öğrenmek gerekiyordu, ben de Kazım Alöç'e bunu sordum."* dedim.

– O sorgulamalarda çok eziyet yaptılar mı?

– Çok. Beni sabaha karşı evden 02.00-03.00'te aldılar, götürdüler. Gerçi bize çok önem vermiyorlardı. Demokrat Cephe onlar için önemli değildi, ben,

Faris filan ama Doktor'un evinden Kominterne gönderilen belgeler çıkınca işin şekli değişti. İş genişlettiler. Bunlar olmasaydı bizi bırakacaklardı. Neyse, bu arada Esat Adil'leri bıraktılar. Onlar ısrarla bu işin içinde, Hüsamettin Özdoğru da vardı diyordu. Hüsamettin şu manada bu işle ilgiliydi. Hüsamet'in il komitesinin başında tabii ki, onunla da Demokrat Cephe işi konuşuldu, ben de konuştum. Fakat Demokrat Cephe gizli parti gibi kurulmadı.

– *O dönem cezaevinde komün hayatı nasıldı?*

– Vardı ve gayet iyiydi. Hiç öyle kavga-mavga yoktu. Halet, kokulu Amerikan sigarası getirirdi, severdim. Ben bunları da komüne verirdim. Bir de fa şöyle bir hadise oldu. Doktor, Müntekim oturuyoruz, Yenice gelmiş. “*Şu sigaraları dağıtalım*”. Birisi kalktı “*ben Yenice'den başka bir şey içmem*” diye tutturdu. Ben de “*komünde böyle şey olmaz*” dedim. “*Komün hangi sigarayı kaç tane uygun görürse o dağıtılır*” dedim. Birisi “*ben dinlemem, kendime gelen sigarayı içerim*” dedi. “*Öyleyse dedim, ben komünden ayrılıyorum*” dedim. Aydın'a sürülmeden 10-15 gün önce. Onun üzerine tütün-cüler kalktı, 15-20 kişi, “*biz de ayrılıyor*” dediler. Biz ayrıldık, ayrı bir komün oluşturduk. Aydın'a gidinceye kadar da sürdü.

– *Aydın'da tek komün mü kurdunuz?*

– Tek komün. Aydın'da Doktor, Dede Ahmet, ben; dört-beş kişiyiz aklımda kalan. Celal de, Hüsamet'in de var diyorlar, ben hatırlamıyorum. Küçük bir koğuştı zaten.

– *Cezaevinde Doktor nasıl vakit geçirirdi, siz neler yapardınız?*

– Doktor çok düşünceli idi. Gizli parti dolayısıyla. Doktor Kominternin adamı, karar verilmiş legal harekete geçilecek. Doktor partinin lideri, gizlisi olsun açığı olsun. Genel sekreter olmadı, değildi. Sekreter Reşat. 1947'de biz mahkum oluyoruz. Bana haber geldi, hapishaneye, Zeki böyle bir hareket yapıyor. 1952 tevkifatından önceki hareketi başlatıyorlar. Hareketin içersinde Mihri var. O zaman evli değil daha.

– *Doktor'un bapisteki psikolojisinden bahsediyorduk, ona dönelim ister-seniz.*

– Doktor sürekli düşünceli bir haldeydi. Okurdu hep, yazdığını zannetmiyorum. Doktor koğuştaki en uçtaki yatakta yatıyordu. Belki de kendisi istedi belki de daha rahat hava alayım diye...

Dede Ahmet o zamanlar merkezdeydi. İyi biliyorum. Celal de oradaydı.

Doktor'a karşı acayip bir tutumları vardı. Doktor'u hep yalnız görürdüm, böyle zavallı, tek başına. Çok geniş bir havalandırma bahçesi var, oraya çıktığımızda ben yanına giderdim, saatlerce konuşurduk. Ötekiler yanaşmazdı. Nitekim 1952 tevkifatında da Doktor'u yine aldılar. Doktor parti stratejisini tayin etmesi gereken bir insandı, sanıyorum bu konularda onlarla bir sürtüşmesi vardı.

- Eşi ziyarete gelir miydi?
- Gelirdi.

– *Galiba o aralar midesi de bastaymış?*

– Bilmiyorum. Belki de daha sonra 1952 tevkifatından sonradır. Harbiye'de tutuklu iken büyük bir salonda açık görüş yapıldı, oraya Doktor'un karısı gelirdi. Kardeşi vardı, avukat, o pek gelmezdi. Doktor'a yemek gelir, komünaya verilirdi. Komünaya gelen erzakların büyük kısmı Halet ile gelirdi. Çünkü tanidik çok. Ondan sonra Halet hastalandı, ateşi çıkıyor, hatta böyle Almanya'ya gitti. Biz Aydın'dayken, Halet de Almanya'dayken Mina ve annesi gelirdi. Annesi Falih Rıfkı'nın ilk karısı. Halet Almanya'da olduğu için onlar gelirdi. Hatta Mina, eczaneden alınmış bandrolü olan, haricen kullanılır yazan, yarım litrelik şişede içki getirirdi. İçi kırmızı, üstünde de eczane bandrolü var. Annesi getirirdi. Gayet güçlü bir kadındı. İçinde kırmızı renkli olduğu için vermut, votka olurdu. Bu tabii tevkifhanede iken. Aydın'da zaten 4-5 kişiydik. Aydın'a birkaç kez geldi Halet. Ama hastalandı. Kongre ve tedavi olmak için İtalya'ya gitmesi gerekiyordu. Para yok. Halet öylesi durumlarda asla babasından bir şey istemezdi. Zekeriya Bey ona 3000 lira veriyor, al bununla git diyor. Bu o zaman için çok büyük para. Biz hapse düştükten sonra Halet çoğunlukla Sabiha Hanım'ların evinde kalırdı. Oraya çok sık gidip gelirdi. Parayı da onlar veriyor. Halet'i onlar gönderiyor. Biz bu parayı sonra ödedik. Bu ayrı mesele, sonra biz Paris'te parasız kaldık. Zekeriya Beyler oraya para getirebiliyorlardı. Ben onlara orada Vartan'lara yakın komşu olarak ev buldum. Bir Ermeni partili daba vardı Aram'ın grubundan. İçeride yatmış, sonra dışarı kaçmış. Anne-siyle kalıyordu Paris'te, hep beraber gezerdik. Hatta Moskova'ya gitmiş, orayı beğenmemiş, dönmüş yeniden Paris'e. Sonra evlenmiş, Paris'te kaldı. Barkef Şemikyan. O Ermeni grubundan. Aram'ın grubundan. Moskova'ya gitmeyen sadece o vardır. Jak İhmalyan, onlar hep Moskova'ya gitti. 1980'li yıllarda biz onlarla görüştük. Jak öldükten sonra oğluyla görüşme devam etti. Onların hepsi öldü. Son gittiğimde Vartan ölmemişti.

– *Onun da sinir sağlığı bozulmuş, en son hastanede ölmüş galiba?..*
 – *Evet bozuktur zaten. Bizi görünce ağlamaya başladılar. Turistik bir gezi ile gitmiştik. Mina da vardı.*

– *Kardeşi Jak'ın ölümünden sonra psikolojisi çok bozulmuş herhalde.*
 – *Sonra da İsmail ile arası açıldı. Sonradan zannederim Nâzım ile İsmail grupları gibi bir şey çıktı ortaya. Vartan, İsmail'e karşı olanlardandı. Aram daha sonradan İsmail ile beraber oluyor. Nâzım, İsmail ile çatışıyor. Hep genel sekreter olup partinin her şeyine hakim olma meselesi, başka bir şey değil. Ben herkese, yahu Nâzım'ın böyle bir şeye ihtiyacı yok ki, derdim. Şiirleri ile zaten dünya çapında olmuş. Onu da dünya çapında yapan aslında partidir. Yoksa kolay kolay dünya çapında olunmazdı.*

– *Hapisten çıktığınız döneme yeniden gelelim?*
 – Ben hapisteyken Halet hastalanmış. Kongre ve tedavi için Roma'ya gitmiş. Orada çare bulamamışlar. Almanya'ya gitmiş. O zaman Almanya dört parça. Halet Fransızların kontrolündeki bölgeye gidiyor. Hastanede bir virüs buluyorlar. Ama tedavisini bulamıyorlar. Buluyorlar da ilaç yok. Halet'in ablası Amerika'daydı. Oradan ilacı yolladı.

– *Siz Aydın cezaevinden tabliye olup İstanbul'a geldiniz...*
 – Ben içeriden çıktım. Halet'in yanında olmak istiyorum. Evde oturup çare düşünüyorum. Kemal Tahir'in karısı Sıdika geldi. Yukarıda Rusya'ya gidişte bahsetmiştim. Onun gelmesi benim hiç hoşuma gitmedi. Ben polis takibi olur diye düşünüyorum. Çünkü Sıdika da mimli. Bana dedi ki “Nâzım seni görmek istiyor.” Benim bir tanıdığım adam var Nihat³⁵ diye. O bana pasaport ayarlamaya çalışıyor. Tam bunlar olurken Nâzım'ın beni görmek istemesi canımı sıktı. Ben “birkaç gün sonra ben onu ararım, şimdi peşimde takip var ortalık biraz gevşesin” diye Sıdika'yı yolladım. Nihat gayet uyanık bir çocuktu, İzmit civarında oturan bir adammış gibi bana pasaport çıkarttı. Bu arada bir hacı kafilesi hacca gidecekmiş, onların 50-60 kadar belgesi var, onların arasına karıştırıyor. O zamanlar polis de çok sıkı değil. Pasaport geldi. Hemen hazırlandım, uçak bileti aldım Roma'ya. Mina Urgan bu ara beni hiç yalnız bırakmıyor. Uçağa bindim ben, Mina beni yolcu etmeye gel-

35. Mina Urgan'ın teyzesinin oğlu.

mişti. O da bana sonra anlattı. “*Sen uçağa bindin uçak bir türlü kalkmıyor, beyecandan dokuz doğurdum polis anlayacak.*” diye. Meğerse uçakta bir sporcu varmış meşhur³⁶, o gecikmiş onu bekliyormuş. Neyse biz önce Atina’ya indik. Ben iyice gerildim, bir an önce Roma’ya inmek istiyorum. Neyse sonunda Roma’ya vardık.

Halet’in Bartolini diye bir hocası vardı. Beni karşıladı. Onun evine gittik. Almanya’ya Halet’in yanına gidemiyorum. Ama bu dönemde onun İsviçre’de bir toplantısı varmış, hastaneden izin almış orada buluşalım dedik. Profesör Bartali’nin Robustelli adında bir sekreteri vardı. Onunla beraber konsolosluktan vize almaya gittik. Benim nüfus cüzdanında doğum tarihi 1910 yerine 1326 yazıyor. Birazdan bir adam geldi yanımıza hayretle yüzüme bakıyor nasıl olur da bu adam 500 yaşında diye. Ortalık karıştı derdimizi anlatamıyoruz. Epeyce uğraştık vizeyi aldık. Ben İsviçre’ye gittim. Halet gelmişti, birkaç gün kaldık. O, yeniden Almanya’ya hastaneye döndü. Fransa’ya gitmek istiyordum, İsviçre’deki bir arkadaşın dostları olan Collette ile Sylvie beni Paris’e yanlarında götürdüler, vizeyi halledip Paris’e gittim, Halet de oraya gelecekti.

– *Biraz da Paris ve yurtdışı günlerini konuşalım. Burada TKP ile yenden bağ kurmayı denediniz mi?*

– Halet’in Paris’te öğrenim görürken birlikte kaldığı Lucy adında Danimarkalı bir kız arkadaşı vardı, o tatilde olduğu için bir süre onlarda kaldım. Lucy gelince oraya geçtim, arkadaşı Gütte ile beraber Fransızca kursuna gittik. Onun 25-30 yaşında doktor bir kocası vardı. Bunlar Fransa’yı tanıyorlardı beni epeyce gezdirdiler. Daha sonra Collette beni öğretmenlik yaptı-ğı, Parise 15-20 km mesafedeki Rouen’a götürdü. Collette lise öğretmeni, çok cana yakın bir kız. Daha sonra FKP’den milletvekili oldu bu kız.

– *Bu dönemde FKP ile ilişkiniz oldu mu?*

– Mihri Belli’nin karısı Sevim vardı, o zaman daha evli değillerdi. Kendisi hatırlar. Kendisi orada küçük bir otelde kalıyordu. Yine bu otelde kalan Fransız Komünist Partisi üyesi Enver vardı benim arkadaşım. Bir de Collette vasıtasıyla temastaydım FKP ile. Çok sağlam bir kızdı bu Collette. 15-16 yaşında Sylvie isimli bir kız kardeşi vardı. Bu kız sürekli nümayişlere giderdi. Akşam eve gelir eli yüzü kan içinde, üstü başı dağılmış. Eisenhower

36. Ayı Şükrü.

Paris'e geldiğinde bunlar eylem yapmış, polis bunlara müthiş bir dayak atmış. Rouen'da çok güçlü dok işçileri vardı, FKP militanları. Ben onların toplantılarına giderdim. Bunu kimse bilmez, Türkiye'den tanıştığım mimar arkadaşlar vasıtasıyla da Avusturya Komünist Partisi Merkez Komitesinin bir üyesinin vasıtasıyla Moskova ile temas etmek istedim. Rapor gönderdim. Uzun zaman bekledim cevap gelmedi. Bu arada Zekeriya Bey ile Sabiha Hanım da Paris'teydi. Onlar da bir yolunu bulup Sovyetler Birliği'ne gitmek istiyorlardı.

– *Fransa'dan sonra...*

– 1951 yılı Ocak ayında birkaç günlüğüne Brüksel, Amsterdam gibi şehirleri dolaştım. Paris'e döndüm. Oradan Viyana'ya geçtim. Viyana'da faşizm döneminde İstanbul'da yaşayan Avusturyalı anti-faşistlerden olan mimarlar vardı. Bunların çoğunluğu Avusturya KP üyesiydi. Bir kısmı direniş örgütlenmesine katılmış, Gestapo tarafından yakalanıp işkence görmüş ve idam edilmişti. Artık Halet'in hastalık izni bitiyordu. Önce Halet Türkiye'ye döndü. Etrafı bir yoklayacaktı durum uygun olursa ben de dönecektim. Sonra 1951 yılının Mayıs ayında ben de Türkiye'ye döndüm.

– *Yani yurt dışında TKP ile bağlantı kuramadınız?*

– Hayır. İşte Avusturya KP sekreteri vasıtasıyla haber yolladım. Ama cevap gelmedi. Tabii ben artık mimlenmişim. Gazetelerde mecmualarda iş bulmam çok zordu. Halet'ler Karatepe'de kazılara başlamışlardı.

MİMARLIK ÇALIŞMALARI

– *Böylece sizin mimar ve müteahhitlik günleriniz başlıyor...*

– Halet ile hep konuşurduk tarihi eserlerin korunması mevzuunu. O dönemde bu eserler parça parça perişan haldeydi. *“Bunları onarmak lâzım”* dedik. Bu iş için tahsisat yok. Epey uğraştık Ankara ile yazışmalar falan. 1957 yılıydı galiba, nihayet tamam dediler. İtalyanlar koruyucu saçaklar için bir ön proje yaptılar. Ünlü mimar Turgut Cansever uygulama projesini yaptı. İşi alan müteahhit işin altından çıkamadı, ayrıldı. Bana *“sen bunu yapar mısın”* dediler. Bendeki deli cesareti *“tamam ben uygulamayı yapayım”* dedim. Bu mimarlığa ilk adımım oldu. Türkiye’de ilk kez çıplak beton uygulamasını yaptık. Bu Türkiye’de çok tuttu. Köyde on-onbeş hane ev var, çocuklar okula gitmiyor. Okul yok. Asker aileleri var, okuma yazma bilmiyorlar, mektuplarını bize okutuyorlar. Bu çocuklara kurs açtık. Ben matematik, Türkçe dersleri veriyorum. Bu çocuklar okumaya aç. Sonra bu çocuklar yöre okullarına gidip ilkokulu bitirdiler. Yine bu dağ başında bir karakol kurduk. O bölgede eşkiya çoktu. Bu karakolun kurulması için vilayet çok az bir para verdi. Biz ustalardan rica ettik. Onlar her gün iş bittikten sonra yarım saat, bir saat de bu karakol inşaatında çalıştılar. *Hiç unutmam Zeliha Berksoy’u annesi³⁷ getirdi. Halet’in ablasının arkadaşıydı. O zaman 9-10 yaşında Zeliha. Sesi o zamanlar da çok güzeldi. Ustalara, işçilere türkü söylerdi.* Bizim bu gayretlerimiz o bölgeyi hareketlendirdi. Yollar, köprüler yapılmaya başlandı. Karayolları 5. Bölge Müdürü Necdet Ülker vardı. İdealist, çok çalışkan birisi. Bu insanın orada kısa zamanda iki köprü yaptığını gördüm ben.

37. Semiha Berksoy.

– *Daba sonra Türk Tarih Kurumu inşaatı geliyor galiba...*

– Bu çalışmalarımızı Ankara'dan da gelip gördüler. İlk çıplak beton uygulaması³⁸. Türk Tarih Kurumu'ndan *"bu işi kim yaptı"* diye soruyorlar. *"Na-il yaptı"* diyorlar. Bana geldiler, projesini Turgut Cansever'in yaptığı "Türk Tarih Kurumu" binasının yapılması gündemde; *"bu işi sen yapar mısın"* diye sordular. *"Tamam"* dedik ve işe başladık. Böylelikle Tarih Kurumu inşaatına başladık. 4,5 yıl sürdü bu inşaat. Bu inşaat çok beğenilmiş olacak ki, bir gün biz bahçede çalışırken birileri geldi. Beni müteahhit zannetmişler. Alman konsolosluğundan geldiler. Alman Lisesi ve yanına da çocuk yuvası yapmak istiyorlar. Bana dediler ki *"biz sizin yaptığınız işi çok beğendik, bu inşaat için ibale açacağız, siz de girin"*. Ben *"müteahhit değilim, bu iş beni aşar"* dedim. O zamanın parasıyla çok büyük bir rakam. *"Biz size yardımcı oluruz"* diyorlar. Otuziki bin lira teminat yatırmak lâzım, bende yok, bir arkadaşım verdi. İhaleye girdik. O zamanın büyük inşaat şirketleri girdiler. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ni yapan şirketler gibi. Bu teklifleri aldılar. Bunlar incelenmek üzere Almanya'ya gitti. Tarih Kurumu'nun son işleri var, ben onları bitirmeye çalışıyorum. Alman Konsolosluğu'ndan beni çağırdılar *"siz kazandınız"* dediler. Biz işe başladık. Benim artık inşaatçılar arasında epeyce tanıdığım olmuştum. 20 ton demir lâzım, hemen geliyor. Çimento, kereste lâzım, hemen geliyor. Biz bir arkadaşla Kızılay İş Hanında bir büro tuttuk. Büyük paralar gelip gidiyor. Benim ödüm kopuyor bu kadar parayı bir arada görünce. Neyse inşaat bitti sonunda, ben bu işten çok iyi para kazandım. O zamanın parasıyla ikiyüz bin lira büyük para. Yıl 1968'lerdi galiba.

– *Siz bu aralarda artık İstanbul'a gitmiyorsunuz...*

– Yok, yoğun bir şekilde çalışıyorum. Bu arada Halet Amerika'dan Chicago Üniversitesi ile Ergani'de kazılara başlamıştı. Oraya bir kazı evi yapılıyordu. Bu iş için ben de Ergani'ye gittim. Burada da ilginç anılarım oldu. Ben Ergani Öğretmen Okulu'nda kalıyordum. Kış başladı. Kar yağmaya başladı. Tabii kazı durdu. Halet'ler döndü. Biz bina yapımına devam ediyoruz. Bize kereste lâzım oldu. Haber verdik keresteler kamyonla geldi. Ben dedim ki *"ortalık ıslak, keresteyi indirme"*. Islanan kereste işe yaramaz, ben gidip adam bulayım, içeri taşınsın. Ben oradan ayrıldım. Sanki bu lafları ben söylememişim gibi adam keresteyi yıkmış gitmiş. Ben küplere bindim. Benim jandarma ile aram çok iyiydi. Haber verdim adamı bulup getirdiler. Ben

38. Turgut Cansever projesi.

adama bağırdım, cebinden tabancasını çıkardı. Benim gözüm hiçbir şey görmüyor sopayı kaptım üstüne yürüdüm. Adam korktu kaçtı. Parasını almadan. Neyse arada tanıdık adamlar vardı. Parasını yolladım sonra. İnşaat yerinde Amerikalı talebeler de vardı. Kırk civarında da Kürt işçi çalışıyordu. Bir gün bu talebelerin kaldıkları çadırlardan birinde bir hırsızlık olayı oluyor. Jandarmaya haber verdik. Ayak izlerinden adamı yakalamaya çalıştık. Böyle şeyler yapmazsan bunun önünü alamazsın. Yine bir gün çalışıyoruz. Teskere diye bir alet var, taş toprak taşınıyor. İki adam onu taşıyor. Çok yavaş hareket ediyorlar. Uyardım *“bızlanın”* diye. Bunlar aralarında Kürtçe konuşuyorlar hep. Ben dedim ki bırakın teskereyi kalsın, siz öyle orada bekleyin, diğerlerine de siz elle taşıyacaksınız dedim. Elle taşıdılar ama kolları koptu. Bana yalvarmaya başladılar. Kendi aralarında *“bu adam Kürtçe biliyor galiba, bizim işi yavaşlatma konuşmalarımızı anladı galiba”* demişler. Oysa Kürtçe bilmiyorum. Ondan sonra nasıl hızlandılar. Bir günde yapılacak işi bir saatte bitirdiler. Bu işi de bitirdik. Ben artık çok yorulmuştum. Doktora gittim *“böyle giderse sürmenaj olacaksın, kesin istirahat etmen lâzım, mutlaka bir deniz kenarına git, hiç çalışmadan dinlen”* dedi. Biz de Halet ile Muğla’ya gittik. Orada Akyaka köyünde çamlar arasında bir arazi vardı. Şevket diye benim bir arkadaşım buradaki tarlaları parselleyip satıyormuş. Halet ile bir yer beğendik. Benim Muğla’dan arkadaşım olan Halk Partili eczacı Ethem’in araya girmesiyle 2 dönüm araziye ucuz fiyatla aldık. 1969 yıllarıydı. Terasıyla birlikte 90 metre karelik bir bina temeli attık. İlk yıl sadece 35 gün çalıştık. Yetmiş bin lira para harcadık.

– *Artık Muğla günleriniz başlıyor...*

– Evet, Akyaka’da kendi evimizi yapmaya başladık. İkinci sene yine geldik, evin üstünü örttük. İki usta vardı bunlar ahşaptan iyi anlıyorlar, onlarla çalıştık. 35 günde nihayet bitirdik. Yani toplam 70 gün. Halet evin içini gayet basit şeylerle döşedi. 1970 yılında bahçeyi de tanzim ettik. Bu arada Mina’nın Bodrum’da yıkık bir binası vardı. Onu da yaptım. 1974 yılında Halet hastalandı. Kanser oldu. Tedavi için kalktık Londra’ya gittik. Orada ameliyat oldu. Döndük. Ben evle ilgilenmeye devam ediyorum. Bir tanker satın aldım. Bahçeyi suluyorum. Yan tarafta aşağıda bir dere vardı. Suyu çok güzel ve bol akıyor. Ben de burada sondaj yaparsam su bulurum dedim. Hakikaten de 12-15 metrede suya ulaştım motor taktırdık su ihtiyacı da ortadan kalktı. Daha sonra orada yapılan evler de aynı kuyuyu kullanıp su getirttiler.

– *Ağa Han mimarlık ödülünüz var, onun öyküsünü de anlatır mısınız?*

– 1983 yılında eve bir kağıt geldi. Bazı anket soruları var. “*Kaç metre kare, maliyeti nedir, ne zaman yapıldı*” gibi. Ben önce bunun Ağa Han projesi olduğunu bilmiyorum. Sonradan öğrendiğime göre meğerse Ağa Han’ın adamları Türkiye’yi dolaşüyor, binaları tespit ediyorlarmış. Fotoğraflarını çekiyorlarmış. Bunu İsviçre’de Ağa Han mimarlık ödülü komitesine yolluyorlarmış. İçinde benim yaptığım 3 bina da olan, Türkiye’den 40, tüm dünyadan 400 binayı tespit etmişler. Bir tanesi benim oturduğum bu 90 metre karelik ev, diğeri bizim eve yakın yaptığım bir ev, öbürü de Marmaris’te yaptığım bir ev. Bu üçü de Ağa Han jürisinin ön elemesinden geçiyor. Bu noktaya kadar benim haberim yok. Yeniden resimler çekiliyor, etraftan soruşturuyorlar, tamir görüp görmediğini araştırıyorlar. Sonra 2. kademedeki seçici komite diye bir komite önüne geliyor. Oradan da benim bu üç ev geçiyor. Tüm bunlardan sonra benim de aday olduğumu öğrendim. Eve bir kağıt daha geldi. Bu sefer evler hakkında benden bilgi istiyorlar. Ama bu arada benim Marmaris’te yaptığım evin sahibini bir türlü bulamamışlar. Adam yurt dışına gitmiş. Bu nedenle yarışmaya benim iki ev katılabildi. Bir zaman geçti benim oturduğum ev yarışmayı kazanıyor. Bana mektup geldi “*sizin ev kazandı, tören gününü size bildireceğiz*” yazıyor. Ödül töreni de Topkapı Sarayı’nda yapılacak. Bu tabii büyük olay yarattı. Yarışmaya katılan Türk mimarlardan bir kısmı küplere bindi. “*Bu Türk mimarlığına hakaret tir; Nail Çakırhan da kim oluyor, bu adam Türk mimarların dışarı açılmasına, döviz girmesine engel oluyor*” diye kıyamet koparıyorlar. Şikayetlerini Evren’e³⁹ kadar götürüyorlar. Evren’e gitmeden önce, valiye, emniyet müdürüne gidiyorlar. “*Bu adam komünisttir*” gibi laflar söylüyorlar. Orada plan yapıyorlar. Emniyet müdürü “*adama bir şey yapamayız ama bir bahane ile gözaltına alır törene katılmasına mani oluruz*” diyor. Ama vali “*böyle olmaz bu işi mutlaka yukarıya soralım*” diyor. Ankara’ya Evren’e soruyorlar. Evren “*bu adam 73 yaşına gelmiş, ülkeye bir ödül kazandırmış, bu ödülü biz vermiyoruz, uluslararası bir ödül, hiç birşey yapmayın*” diyor. Tabii bu arada gazetelerde de eski defterler açıldı, benim TKP üyeliğim, Moskova, hapislik falan yazıldı çizildi. Ödülü aldım ben. Evren daha sonra beni evde iki defa ziyarete geldi.

Bu tören 1983 yılı Ekim ayında oldu. Dünyanın en büyük mimarlık ödü-

39. Kenan Evren, dönemin cumhurbaşkanı.

l . Buradan kırkbeş bin dolar bir para verdiler. Paranın kuralları var. Yirmi bin doları bir restorasyon işi için kullanılacaktı. Ben de Muğla'daki Kültür Merkezini restore ettim. Diğ r beşerbin dolar benim ödül aldığım evin ustalarına vermem gerekiyordu. Bana da bir yirmibeş bin dolar para kaldı.

– *Bu dönemde başka evler de yapmaya devam ettiniz mi?*

– Tabii bir çok. Yukarıda da bahsettim Mina'nın Bodrum'daki evi bittikten sonra kız kardeşimin Akyaka'da bize yakın olan evini yaptık. O da ahşaptan bizim eve benzer bir evdi. Sene 1975'ti galiba, Melih Cevdet Anday'ın karısı geldi bize, yakın bir arsa almışlar. O da bir ev yapmamı istedi. *“Tamam”* dedik. Onlara bir ev yaptık. Artık ben küçük atölye gibi bir şey de kurdum keresteler oraya geliyor kesiliyor. Benim bir mimar arkadaşım vardı.  ner Ey boğ lu. Bir ev istedi. Bir gün bu  nl  Mermerciler'den Süha Mermerci İstanbul'da eve geldi. Dat a'da bir arazi almışlar üstünde metruk bir bina var oraya otel yapmak istiyorlar. Oraya gittik. Çok güzel meyilli bir arazi, ancak iki kata izin veriyorlarmış. Oraya güzel bir bina yaptık. Ağırlıklı ahşap kullandık. Çok güzel 30-35 yataklı bir otel yaptık. Bahçe düzenlemesi yapıldı, su çıkardık. Bu otele Perili Köşk adını verdik. Bu otel yapılırken Bodrum'da Gökova'da 10-12 ev daha yaptık. 1977'de bu Perili Köşk bitti. 1980 yılında ben kalp spazmı geçirdim. İsviçre'ye gittim tedavi için. Bir süre orada tedavi oldum.

– *Sonra da yukarıda bahsettiğiniz A a Han Mimarlık ödülünden, sonra devam ettiniz mi mimarlı a?*

– Sonra 1983-1984 yıllarında Halet, gene Karatepe'ye gitti. Müzenin bir takım işleri için ben de onunla gittim, iki ay gibi kaldık oralarda. Yeniden döndüm Gökova'ya. Yarım kalan işler vardı onları tamamladım. Gökova'da bir otel yaptım. Benim evin hemen yanına. Hatay'lı bir pamuk tüccarı Fethiye'de çok büyük bir arazi almış deniz kenarında, meyilli bir arazi  am ormanı içinde. Gökova'da benim yaptığım ahşap evleri görmüş. Bana geldiler *“ille bize ahşap bir otel yap”* diye. Çok büyük 70-80 dönümlük bir arazi, tepeler dolu. Başka bir mimara proje  izdirmişler. Güzel projelerdi. Ancak, *“ben”* dedim *“bunu yapmam benim tarzım değil”*. Ben Gökova'ya döndüm, bunlar bu mimarla kapışıyorlar. Neyse Fethiye civarında bir araba kazası geçiriyorlar, adam yaralanıyor. Kaburgaları kırılmış. Beni çağırdılar hastaneye gittim. Baktım mimar da orada. Onun çizdiği proje ile bunlar An-

kara'da izin almışlar. Ben dedim ki *“benim kafamda Türkiye turizmi için çok yararı olacak plan var. Ben bu mimar arkadaşla da çalışırım. Altı ayda hazırlarız. Siz gidin tedavi olun, döndüğünüzde örnek olarak bir iki de ev yerleştiririm.”* Bunlar kalkıp tedavi için Almanya'ya gittiler. Biz bu mimarla iyi dost olduk. Her şeyi hazırladık. Adamlar döndü, bizim çalışmamıza bayıldılar. Kalkıp Ankara'ya gittiler. O zaman Turizm Bakanı galiba Mesut Yılmaz. Ona gösteriyorlar, o da çok beğeniyor. Hemen yeni izinleri veriyorlar. Bunlar Fethiye'ye döndüler, hemen işe başladık. Ben de o mimar arkadaşla araziye çadır kurduk, orada yatıp kalkıyoruz. Ben orada sadece bir tek ağaç kestim. Her şey doğaya uygun yapıldı. Önce 650 kişilik restoran yeri belirledik, sonra yerleştireceğimiz ahşap bungalowların yerini tespit ettik. Zaten ancak iki kata izin var. Biz iyice meyilli yerlerde araziye de kullanarak arkadan bakıldığında üç önden iki kat gibi evleri kondurduk. Önce 80 tane sonra 100-130 kadar bu evlerden yapıldı. 1500 kişilik Türkiye'nin en büyük tatil köyünü yaptık. Ben o zamanlar 77 yaşındaydım. O enerjiyi nasıl buldum bilmiyorum. Letonya Tatil Köyü inşaatında 950 kişi çalıştı. İşte Moskova'ya oradan gidip, daha önce anlattığım gibi Taisa ve oğlumla görüştim.

EKLER

1) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge yayınları, İkinci Baskı, 1987

Yıldız yedi yaşındadır. Fırıl fırıl dönen gözleri, çok şeyler düşünmüş benzeyen geniş, beyaz bir alnı vardır. Yıldız geçenlerde hastalandı. Büyük annesi onu yorganlara sardı. Odadan bir adım bile dışarı çıkarmak istemiyor. Halbuki dışarda güneşli, ılık bir hava var. Yıldız dışarı çıkmak, karda, sokak aralarında koşmak ister. İster, ama ninesi bırakmıyor. İşte yalnız ninesi mi, evde kim varsa. İşçi kadından tutunuz da 13 yaşındaki ablası Sevim'e kadar herkes Yıldız'ın başında...

Yıldız üzülüyor, dışarı çıkmak, durup dinlenmeden koşmak istiyor. Yıldız kızıyor, küçük kafasının içinde alabildiğine uçan bir bisikletin hayali var. Yıldız düşünüyor ve kendisini ziyarete gelen şair Nail V.'ye:

Ne olur, ben söyleyeyim, siz yazınız, diyor.

Nail V. Soruyor:

Ne yazayım Yıldız ?

Şiir yazacaksınız.

Kimin şiirini?

Benim şiirimi.

Vay, sen şiir mi yazıyorsun ?

Evet.

Nail V. gülüyor. Yıldızın şiir yazması çok tuhaf bir şey olacak.

Yıldız yedi yaşındadır.

Haydi söyle bakayım. Yazıyorum.

Ve Yıldız Nail V.'ye şiirini yazdırıyor:

"Hastalık

yatakta

bir hasta var.

Bu hasta

İstiyor ki,

*Bir bisiklete binip
uzaklaşmak.
Eğer, bir bisiklete binip
uzaklaşırsa:
arkasından bağırانلار
çok.
Yedi kişi:
koşma!
hastasın
uzaklaşma!
hastasın.
Aldıran kim?
ben
kaçıyorum:
yıldırımlar gibi.
Yıldırım.”*

Yedi yaşındaki Yıldız'ın şiiri bitti. Nail V. hayrettedir. Nasıl hayret etmesin ki, bu şiir kendisine, yeni şiir tekniğinin bütün incelikleri nazarı itibara alınarak yazdırılmıştır. Yıldız satırbaşına, satır ortasına ve satır kuyruğuna ne zaman geçilmesi lâzım geldiğini ihtar ederek şiirini yazdırmıştı.

Hiç şüphesiz ki yedi yaşındaki Yıldız çok istidatlı, çok zeki bir kız çocuğudur. Fakat Yıldız'ın bu büyük zaferinde yeni şiirin de muazzam bir zaferi gizlenir. Yeni şiir tekniği o kadar hayata yakındır ki, o kadar canlı konuşma lisanından alınmıştır ki, yedi yaşındaki Yıldız onu çabucak kavrayıvermiş ve mükemmel bir şiir numunesi vermiştir.

Bu neyi gösterir? Bu her şeyden evvel yeni tekniğin, suni, uydurma bir teknik olmadığını... Elbise gibi değil, deri gibi bugünün lisan cevherine sarılmış bulunduğunu isbat eder. Biz, yeni şiir tekniği ile yazı yazarlar, Yıldız'ın nesli bizimledir. Ve onlar bizim başladığımız işi sonuna kadar götüreceklerdir.

Nâzım'ın dediği gibi serbest nazım bugün yeni yetişen nesillere maloldu. Aruz, hece vezni değerini kaybetti. Bugün Türk edebiyatında şekil ve muhteva bakımından en değerle eserleri verenler, Nâzım'ın sanatından, düşüncülerinden, felsefe görüşlerinden ilham alan şairler ve ediplerdir.

Nâzım, böylece yalnız Türk edebiyatına değil, "Resimli Ay" a yeni bir ruh getirdi. Bütün ilerici şairler, edipler "Resimli Ay" da toplanırdı. Yazılarda memleketin sosyal konuları daha kuvvetle ele alındı.

2) Komintern Arşivi fon 495, op. 266'da bulunan Nail Çakırhan (Nikolay Georgiyeviç YANİ) şahsi dosyasından yapıtlar...

TERCÜME-İ HAL

1910 tevellüdlüyüm. Doğduğum yer Muğla'dır. Babam Muğla'nın Ula nahiyesinde küçük bir ... bi müddet de mahkeme katipliği yaptı. Şimdi de ihtilâstan mahkumdur. Muğla hapishanesinde 1 seneden beridir yatıyor. Ben ilk tahsilimi Ula nahiyesinin ... rüştiyesinde bitirdikten sonra Muğla orta mektebine girdim. Ve Konya Lisesi'ni 1929 senesinde ikmal ettim. 1929 senesinde İstanbul Üniversitesi Tıbbiye Fakültesi'nde bir müddet bulundum. Muahharen gazetecilik hayatıma başladım. Sonra Halka Doğru isimli küçük bir gazetecik daha çıkardım. Ve hakkımda komünistlik suçuyla takibat yapıldı. Bu 1929 senesinde idi. Fakat men-i muhakeme kararı verildi. 1929'dan itibaren İstanbul'a geldim. Ve Resimli Ay 'da kapanıncaya kadar çalıştım. Ve sonra sırasıyla İstanbul'un gazetelerinde musahhih olarak bulundum. ... yazdığım yazılar Resimli Ay 'dadır. Ve birkaç şiirle köye ait imzasız birkaç makaleyi geçmez. Nazım Hikmet'le birlikte 1+1 =1 isimli bir şiir kitabı çıkardım. 1929'da muhalefete iltihak ettim. Partide neşriyat, teşkilat işlerinde çalıştım. 1933'te komünistlik suçuyla tevkif edilerek 5 seneye mahkum oldum. 1934 ibtidasında çıkan kanundan istifade ederek tahliye olundum. Mahkumiyet müddeti 1,5 sene hapisten çıktıktan sonra "esas fırka" ile rabıta temin ettim. Şimdi fırkanın emrindeyim. Ve kırık dökük materyalist malumatımı genişletmek ve bu suretle amele sınıfına daha fazla faideli olmak için Moskova'ya okumaya gönderildim.

* * *

No. 16

Daktilosu: 3 nüshadır.

Gizli

Türkiye KP.

R A P O R

YANİ (Nail) 1910 doğumlu Türk gazetecidir. Kendi fraksiyonunu oluşturan, partiden sapan ve partiye karşı savaşan Nâzım Hikmet ile 1929 yılında temas kurmuştur. Yani, Türkiye KP sandığı Nâzım Hikmet grubuna girmiştir. 1933 yılında Yani, Nâzım grubunun kimi diğer üyeleriyle birlikte tutuk-

lanmış ve beş yıl hapis cezası giymiştir. Hapishanede Türkiye KP MK'nin gerçek üyeleriyle tanışmış ve Nâzım'dan uzaklaşmıştır. Bir buçuk yıl yattıktan sonra genel affa uğrayıp hapisten çıkmıştır. 1934'te hapisten çıkınca TKP'ye girmiştir. Altı ay sonra partinin tavsiyesiyle eğitim görmek üzere gizlice SSCB'ye gelmiştir. Tarafımızca üretim alanında çalışmaya gönderilmiş, daha sonra KUTV'da kısa süreli kurs görmüştür. Çıkan teknik zorluklar nedeniyle ülkeye gönderilememiştir. Seksiyonun emrine amadedir.

YANİ, TKP için gerekli bir kadro elemanıdır. Ülkesine gönderilmesi gereklidir. Orada kendisinden tarafımızca yararlanılabilir.

Parti Başkanı: (Ferdî)

Kadro Raportör Yardımcısı: (Galcan)

* * *

GİZLİ

No.1481

11/05/1937

Sayın Stasova yoldaş

Türk yoldaş Yani'yi görevli olarak gönderdik. Yakın bir zamanda doğum yapacak olan ve geçimini sağlayacak hiçbir maddi olanağı bulunmayan Sovyet vatandaşı hamile karısı Taisa Aleksandrovna Yani burada yalnız kaldı. T. A. Yani birkaç işçi kadınla birlikte Obiralovka istasyonundaki tekstil fabrikasının yurdunda kalıyor. Kendisine doğum öncesinde ve çalışmaya başlayabilinceye kadar doğumdan sonra düzenli maddi yardımda bulunulmasını, daha sonra çocuğu için para yardımı tespit edilmesini ve konut koşullarının iyileştirilmesi için fabrika yönetimi nezdinde kendisine arka çıkılmasını rica ederim.

Adresi şöyledir: Moskovskaya obl. Kursk. J.D.

stantsiya Obiralovka, Savvinskaya fabrika

kazarma No. 4, kom. 62

Taisa Aleks. YANİ

/Pieck/

* * *

No. 1079/35c

29/03/1940

KEYK PERSONEL ŞUBESİ'NE

SSCB MOPR MK; Nikolay YANİ hakkında elinizde bulunan bilgilerin kendisine bildirilmesini rica eder, karısı Taisa Aleksandrovna YANİ'nin St. Obi-rolovka, Kurskaya j.d., Savvinskaya fabrika, fabriçnaya kazarma 4, kv. 62 adresinde oturmakta ve bizden ayda 150 Ruble yardım almakta olduğunu bilginize sunar.

/BOGDANOV/ İmza

* * *

GİZLİ

No. 1481

16/04/1940

Daktilosu: 2 nüshadır.

SSCB MOPR MK'NE

BOGDANOV yoldaşa.

22/03/1940 tarih 1079/35c nolu yazınızla ilgili olarak, Taisa Aleksandrovna YANİ yoldaşa aylık yardımın bundan böyle de devam etmesi gerektiği tarafınıza bildirilir.

KEYK PERSONEL ŞUBESİ BAŞKAN VEKİLİ: /BELOV/ İmza

* * *

30/06/1950

İ L M U H A B E R

TAİSA ALEKSANDROVNA YANİ Rus asıllı, 1914 doğumlu olup 4 nolu Savvinskiy fabrikasında 550 Ruble maaşla mekikçilik yapan, politik bir mülteci ile resmi evliliğinden 1937 doğumlu çocuğu bulunan SSCB vatandaşıdır.

Kocası ve çocuğunun babası Türk politik mülteci NİKOLAY GEORGİYE-

Viç YANİ, KEYK onayıyla 1937 Nisan'ında ülkesine görevli olarak gönderilmiştir. Şahsi dosyasında hakkında daha ayrıntılı bilgi yoktur.

V. PİECK yoldaşın ilgili yazısı üzerine karısı TAİSA ALEKSANDROVNA YANİ'ye MOPR MK tarafından çocuğun geçimi için aylık parasal yardım bağlanmıştır. O andan itibaren kendisine şu ödemeler yapılmıştır:

01/04/1937'den 1947'ye kadar ayda 150 Ruble olmak üzere
17400 Ruble

01/02/1947'den 1949'a kadar ayda 210 Ruble olmak üzere
4830 Ruble

TOPLAM 22230 Ruble

T. A. YANİ'ye 1949 yılında maaşı 800 Ruble olduğundan ödeme yapılmamıştır.

T. A. YANİ 1945 yılında tekrar evlenmiş ve aynı yıl bir çocuğu olmuştur. 12 yılı aşkın bir süredir gaipliği gerekçesiyle 1950 yılında N. G. YANİ'den boşanma talebiyle Halk Mahkemesi'nde dava açmıştır.

Halihazırda maaşı yalnız 550 Ruble olması dolayısıyla şubenin politik mültecilere yardım komisyonu, politik mülteci YANİ ile evliliğinden olma çocuğun geçimi için kendisine 01/07/1950'den itibaren geçerli olmak üzere 210 Ruble aylık yardım bağlanmasını kararlaştırmıştır.

ADRESİ ŞUDUR: Moskovskaya obl., st. Jeleznodorojnaya, Kursk. j.d., Savvinskaya fiabrika No.4, dom 5, kv.2.

İlmuhaber şahsi dosyasındaki evraka göre tanzim edilmiştir.

Tanzim eden: Çeçulin.

* * *

GİZLİ

No. 188-c

17/03/1951

İLMUHABER

Nikolay Georgiyeviç YANİ'nin milliyeti Türktür. Nisan 1937'de görevli olarak yurt dışına gönderilmiştir.

Karısının verdiği bilgiye göre N. G. Yani, 1935 ile 1937 yılları arasında Moskova İli Jeleznodorojnaya istasyonundaki dokuma fabrikasında doku-macılık yapmıştır.

N. G. YANI ile evliliğini Taisiya Aleksandrovna 8.X.1935 tarihinde kayıt ettirmiştir.

T. A. Yani'nin 1937 doğumlu oğlu vardır.

N. G. YANI hakkında başka bilğimiz yoktur.

SSCB... ve... Politik Mültecilere Yardım Şubesi Başkanı:

/SUETİNOVA/ İmza